

Kilpailu- ja
kuluttajavirasto

Seuraamusmaksuesitys
Dnro KKV/54/14.00.00/2016
JULKINEN
21.11.2019

Kilpailu- ja kuluttajaviraston esitys markkinaoikeudelle seuraamusmaksun määräämiseksi

Sisällys

Sisällys	2
1 Asia	4
2 Asianosaiset	4
3 Kilpailu- ja kuluttajaviraston esitys markkinaoikeudelle	4
4 Tiivistelmä	4
5 Asian vireille tulo ja selvittäminen	5
6 Autokoulumarkkinat Suomessa ja Uudenmaan Autokouluyhdistys	6
6.1 Autokoulumarkkinat Suomessa	6
6.2 Uudenmaan Autokouluyhdistys ry ja sen asema alan etujärjestönä	7
6.3 Autokoulumarkkina Porvoossa	8
7 Tapahtumakuvaus	9
7.1 Tausta	9
7.2 Uudenmaan Autokouluyhdistyksen kilpailua rajoittava toiminta	10
7.2.1 Taloudellisen ajattelun kurssit	10
7.2.2 Alueelliset keskustelutilaisuudet osana UAY:n toimintaa	14
7.2.2.1 Porvoo	14
7.2.2.2 Hyvinkää	21
7.2.2.3 Esityksen kattaman menettelyn päättymisen	23
7.3 Kilpailua rajoittava toiminta Porvoossa	23
7.3.1 Porvoon autokoulujen välinen hintayhteistyö	23
7.3.1.1 B-kortin kokonaishinta lakiuudistuksen voimaan tullessa	25
7.3.1.2 B-kortin perusvaiheen hinta	26
7.3.2 Porvoon aluepalaveri 5.10.2015	28
8 Oikeudellinen arviointi	32
8.1 Yhteenveto	32
8.2 Sovellettava lainsäädäntö	33
8.2.1 Kilpailulain 5 §	33
8.2.2 Kilpailulain 6 §	34
8.3 Elinkeinonharjoittaja ja niiden yhteenliittymä	35
8.3.1 Arvioinnin perusteet	35
8.3.2 Autokoulut ja Uudenmaan Autokouluyhdistys ry	36
8.4 Sopimus, yhdenmukaistettu menettelytapa ja yhteenliittymän päätös	36
8.4.1 Arvioinnin perusteet	36
8.4.2 Arviointi tässä asiassa	39
8.4.2.1 Uudenmaan Autokouluyhdistys ry	39
8.4.2.2 Porvoo	44
8.5 Yksi yhtenäinen rikkomus	47
8.5.1 Arvioinnin perusteet	47
8.5.2 Yksi yhtenäinen rikkomus tässä asiassa	48
8.5.2.1 Uudenmaan Autokouluyhdistys ry:n yksi yhtenäinen rikkomus	48
8.5.2.2 Yksi yhtenäinen rikkomus Porvoossa	50
8.6 Tarkoitus rajoittaa kilpailua	51
8.6.1 Arvioinnin perusteet	51
8.6.2 Kilpailua rajoittava tarkoitus tässä asiassa	52
8.6.2.1 Uudenmaan Autokouluyhdistys ry:n kilpailua rajoittava tarkoitus	52
8.6.2.2 Kilpailua rajoittava tarkoitus Porvoossa	55

8.7 Asianosaiskohtainen vastuu rikkomuksista	58
8.7.1 Elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän vastuu	59
8.7.1.1 Arvioinnin perusteet.....	59
8.7.1.2 Elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän vastuu tässä asiassa	60
8.7.2 Elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän jäsenen vastuu	60
8.7.2.1 Arvioinnin perusteet.....	60
8.7.2.2 Elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän jäsenen vastuu tässä asiassa	61
8.7.3 Porvoon hintakartellista vastuussa olevat elinkeinonharjoittajat	65
8.7.3.1 Arvioinnin perusteet.....	65
8.7.3.2 Soveltaminen tässä asiassa	65
8.8 Rikkomuksen kesto	66
8.8.1 Arvioinnin perusteet	66
8.8.2 Tarkasteltavana oleva rikkomus	67
8.8.2.1 UAY	67
8.8.2.2 Yhdistyksen hallitus	67
8.8.2.3 Porvoo	68
9 Seuraamusmaksu	68
9.1 Sovellettavat säännökset.....	68
9.2 Seuraamusmaksun määräämisen lähtökohta	69
9.3 Tarkasteltavana olevan menettelyn arviointi	69
9.3.1 Rikkomuksen laatu.....	69
9.3.2 Rikkomuksen laajuus	70
9.3.3 Moitittavuuden aste	71
9.3.4 Rikkomuksen kesto	72
9.4 Seuraamusmaksun määrä	73
9.4.1 Uudenmaan Autokouluyhdistys ry	73
9.4.2 Autokoulu Hakala Ky.....	75
9.4.3 Eko-Center Liikennekoulutuspalvelut Ky	76
9.4.4 Järvenpään Ajokoulutuskeskus Oy	77
9.4.5 Oy Hangö Bilskola – Hangon Autokoulu Ab	78
9.4.6 Malmin Autokoulu Oy	79
9.4.7 Porvoon Autokoulu Oy	80
9.4.8 Oy Autokoulu Drivers' Club Bilskola Ab	81
9.4.9 Timo Anttila Yhtiöt Oy	83
10 Sovelletut säännökset	84
LIITELUETTELO	i

1 Asia

Kielletty kilpailijoiden välinen yhteistyö autokoulumarkkinoilla

2 Asianosaiset

- Porvoon Autokoulu Oy, Porvoo
- Oy Autokoulu Drivers' Club Bilskola Ab, Porvoo
- Timo Anttila Yhtiöt Oy, Porvoo
- Autokoulu Hakala Ky, Nurmijärvi
- Eko-Center Liikennekoulutuspalvelut Ky, Hyvinkää
- Järvenpään Ajokoulutuskeskus Oy, Tuusula
- Oy Hangö Bilskola – Hangon Autokoulu Ab, Hanko
- Malmin Autokoulu Oy, Helsinki
- Uudenmaan Autokouluyhdistys ry, Helsinki

3 Kilpailu- ja kuluttajaviraston esitys markkinaoikeudelle

1. Kilpailu- ja kuluttajavirasto (jäljempänä "KKV" tai "virasto") esittää, että markkinaoikeus määrää seuraamusmaksun elinkeinonharjoittajien välisestä kielletystä kilpailunrajoituksesta Porvoon Autokoulu Oy:lle, Oy Autokoulu Drivers' Club Bilskola Ab:lle, Timo Anttila Yhtiöt Oy:lle¹, Autokoulu Hakala Ky:lle, Eko-Center Liikennekoulutuspalvelut Ky:lle, Järvenpään Ajokoulutuskeskus Oy:lle, Oy Hangö Bilskola – Hangon Autokoulu Ab:lle, Malmin Autokoulu Oy:lle sekä Uudenmaan Autokouluyhdistys ry:lle jäljempänä jaksossa 9 esitetyin tavoin.

4 Tiivistelmä

2. Virasto on tarkastellut tapahtumakuvauksessa selostettua menettelyä kahdena erillisenä rikkomuksena. Rikkomuksissa on kyse Uudenmaan Autokouluyhdistys ry:n (jäljempänä "UAY" tai "yhdistys") ja yhdistyksen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien² erityisen moitittavasta ja aktiivisesti toimeenpannusta hintasuosituksesta sekä Porvoon Autokoulu Oy:n

¹ Timo Anttila Yhtiöt Oy:n (19516904) toiminimi oli aiemmin Porvoon Auto-opisto Oy. Toiminimi on vaihdettu 14.9.2016. Jäljempänä esityksessä yhtiöön viitataan sen tarkasteltavana olevana ajanjaksona olleella toiminimellä.

² Tällä tarkoitetaan jaksossa 8.8.2.2 yksilöityjä elinkeinonharjoittajia samassa jaksossa yksilöityinä ajanjaksoina.

(jäljempänä "Porvoon Autokoulu"), Oy Autokoulu Drivers' Club Bilskola Ab:n (jäljempänä "Drivers' Club") ja Porvoon Auto-opisto Oy:n (jäljempänä "Auto-opisto") välisestä hintayhteistyöstä.

3. UAY ja sen hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat pyrkivät yhdenmukaistamaan autokouluyrittäjien hinnoittelua 19.1.2013 voimaan astuneen ajokorttilain uudistuksen yhteydessä. Yhdistyksen hintasuosituksen tavoitteena oli saada autokoulut korottamaan keskeisen B-korttiopetuksen hintaa enemmän kuin autokouluyrittäjät olisivat hintoja itsenäisen päätöksenteon kautta päätyneet nostamaan.
4. UAY:n kilpailua rajoittanut menettely alkoi viimeistään huhtikuussa 2012 ja kesti 27.10.2015 saakka. UAY:n hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat järjestivät omalla toiminta-alueellaan UAY:n nimissä alueellisia keskustelutilaisuuksia, joissa asiakirjanäytön perusteella ainakin Porvoossa ja Hyvinkäällä keskusteltiin autokoulujen hinnoittelusta. UAY myös järjesti autokouluyrittäjille syyskuussa 2012 ja helmikuussa 2013 taloudellisen ajattelun kurssit, joiden tavoitteena oli saada autokoulut nostamaan hintojaan lakiuudistuksen voimaan tullessa enemmän kuin yrittäjät itsenäisesti uskaltaisivat.
5. UAY:n hintasuositusta noudatettiin Porvoossa, jossa Porvoon Autokoulu, Drivers' Club ja Auto-opisto nostivat B-korttiopetuksen hinnan yhdenmukaisesti vuoden 2013 lakiuudistuksen yhteydessä. Porvoossa B-kortin hinnan keinotekoisesti korkea hintataso ylläpidettiin tammikuun 2013 lakimuutoksesta siihen asti, kun kaksi uutta toimijaa aloitti toimintansa Porvoossa syksyllä 2014. Porvoon Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston kielletty menettely alkoi siten tammikuussa 2013 ja päättyi syksyllä 2014.
6. Keinotekoisesti korkea hintataso pyrittiin vielä myöhemmin palauttamaan kehittämällä kahta uutta Porvoossa toimintansa aloittanutta autokoulua korottamaan B-kortin hintaa 300–400 eurolla. Myös UAY:n hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat olivat tietoisia ainakin Porvoon autokoulujen vuosina 2014–2015 käymistä hintakeskusteluista ja viestivät uudelle porvooolaiselle toimijalle järkeväksi arvioidusta hintatasosta lokakuussa 2014.
7. KKV esittää seuraamusmaksua UAY:n erityisen moitittavasta ja aktiivisesti toimeenpannusta hintasuosituksesta yhdistykselle sekä edellä mainituille yhdistyksen hallituksessa edustettuina olleille elinkeinonharjoittajille siltä osin kuin nämä ovat olleet aikaansaamassa tai ylläpitämässä rikkomusta. Lisäksi KKV esittää seuraamusmaksua Porvoon hintayhteistyöstä rikkomukseen osallistuneille Porvoon Autokoululle, Drivers' Clubille ja Auto-opistolle.

5 Asian vireille tulo ja selvittäminen

8. Virasto suoritti kilpailulain 35 §:n mukaiset tarkastukset Porvoossa 10.2.2016 alkaen Porvoon Autokoulussa UAY:n ja Porvoon Autokoulun

osalta sekä Auto-opistossa ja Drivers' Clubissa. Lisäksi virasto suoritti kilpailulain 35 §:n mukaisen tarkastuksen 12.4.2016 UAY:n tiloissa Vantaalla. Virasto suoritti kilpailulain 35 §:n mukaisen tarkastuksen 5.9.2016 alkaen Autokoulu Hakala Ky:n (jäljempänä "Autokoulu Hakala") tiloissa Nurmijärvellä.³

9. Virasto on selvittänyt asiaa kirjallisin selvityspyynnöin sekä kuulemalla esityksen kohteiden vastuuhenkilöitä. Virasto on lisäksi hankkinut suullisia selvityksiä alalla UAY:n toimialueella toimivilta henkilöiltä.
10. Virasto varasi 28.3.2019 kilpailulain 38 §:n nojalla asianosaisille mahdollisuuden tulla kuulluksi seuraamusmaksuesitysluonnoksesta ennen asian ratkaisemista. Virasto on ottanut huomioon asiassa annetut vastineet.

6 Autokoulumarkkinat Suomessa ja Uudenmaan Autokouluyhdistys

6.1 Autokoulumarkkinat Suomessa

11. Autokouluala on pienyrittäjävetoinen ja paikallisesti keskittynyt toimiala. Autokouluja on Suomessa noin 500.
12. Autokoulutoiminnan harjoittaminen on luvanvaraista.⁴ Autokoulupalvelut ovat sääntelystä johtuen homogeenisiä. Markkinan läpinäkyvyyttä lisää se, että autokouluilla on velvollisuus ilmoittaa palveluidensa hinnat.⁵ Näin ollen autokoulujen tarjoamat palvelut ovat yhdenmukaisia ja kilpailijoiden hinnoittelu seurattavissa.
13. Autokoulujen tärkein tulonlähde on henkilö- ja pakettiauton kuljettamisessa vaadittavat B-ajokortit (jäljempänä "B-kortti"), joita suoritettiin vuonna 2014 hyväksytysti 62 315 kappaletta.⁶ B-korttiopetus muuttui esityksessä käsiteltävänä aikana, tammikuussa 2013 voimaan tulleen uudistuksen myötä, kolmivaiheiseksi. Tammikuusta 2013 alkaen ja koko esityksen kattaman ajanjakson ajan B-korttiopetus koostui perusvaiheesta, harjoitteluvaiheesta sekä uudesta syventävästä vaiheesta.⁷

³ Virasto suoritti kilpailulain 35 §:n mukaiset tarkastukset lisäksi kolmessa muussa autokoulussa. Virasto ilmoitti em. kolmelle autokoululle 6.6.2018, etteivät nämä ole enää tutkinnan kohteena.

⁴ Ajokorttilain (386/2011) 77 §. Autokoululupa myönnetään hakijalle: 1) jolla on riittävät taloudelliset ja muut edellytykset toiminnan harjoittamiseen; 2) joka ei ole konkurssissa ja, jos hakija on luonnollinen henkilö, joka on täysi-ikäinen ja jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu; 3) jolla on säädetyt vaatimukset täyttävä opetustoiminnasta vastaava johtaja ja opetushenkilöstö sekä käytettävissään tarvittavat opetustilat, -materiaali ja -välineet. Hakijalla ei katsota olevan riittäviä taloudellisia edellytyksiä toiminnan harjoittamiseen ainakaan, jos hakijalla on maksukykyysnähdä vähäistä suurempia velkoja ulosotossa. Autokoulujen perustaminen vapautettiin tarveharkinnasta hallituksen esityksen 71/1993 mukaisesti vuoden 1994 alusta.

⁵ Asetus kulutushyödykkeen hinnan ilmoittamisesta markkinoinnissa (553/2013).

⁶ <http://www.trafi.fi/tietopalvelut/tilastot/tieliikenne/kuljettajantutkinnot>.

⁷ Uudistus perustuu direktiiviin 2006/126/EY (ns. III ajokorttidirektiivi). Perusvaiheeseen kuului 2013–2018 vähintään 19 tuntia teoriaopetusta ja vähintään 18 tuntia ajo-opetusta. Perusopetuksen jälkeen voi suorittaa kuljettajantutkinnon teoria- ja ajokeen. Harjoitteluvaihe, johon kuului omaehtoisen harjoittelun lisäksi tunti teoriaopetusta ja kaksi tuntia ajo-opetusta, alkoi heti perusvaiheen ja ajokortin saamisen jälkeen. Syventävän vaiheen opetukseen voi osallistua aikaisintaan kolmen kuukauden kuluttua ajokeen suorittamisesta. Syventävään vaiheeseen kuului vähintään neljä tuntia teoria- ja ajo-opetusta.

14. Ajokorttiuudistuksen arvioitiin etukäteen nostavan B-ajokortin hintaa 240–400 eurolla.⁸ B-kortin keskihinta nousi kuitenkin keskimäärin 500 eurolla.⁹ Ajokortin hinta Suomessa oli jo ennen lakiuudistusta Euroopan korkein.¹⁰

6.2 Uudenmaan Autokouluyhdistys ry ja sen asema alan etujärjestönä

15. Järjestäytymisaste autokoulualalla on yli 90 prosenttia. Vuonna 2015 Suomen Autokoululiitto ry:hyn (jäljempänä "Autokoululiitto") kuului 450 jäsenyrittäjästä. Autokoululiiton alaisuudessa toimi tuolloin 18 paikallisyhdistystä, joista yhtenä UAY.¹¹ UAY edustaa noin viidesosaa Suomen noin 500 autokoulusta.¹²
16. UAY on vuonna 1952 perustettu etujärjestö, jonka jäseniksi voidaan hyväksyä Suomessa toimivia autokouluja.¹³ Yhdistyksen tarkoituksena on kehittää jäsenistönsä yhteishenkeä ja rakentavaa yhteistoimintaa sekä ammatti- ja liiketaitoa, valvoa jäsenistönsä ammatillisia ja palkallisia etuja, pitää yhteyttä Autokoululiittoon sekä alaa lähellä oleviin viranomaisiin ja järjestöihin, edistää jäsenistönsä ja yleisön välisiä luottamuksellisia suhteita sekä toimia liikennekulttuurin ja yleisen ajotavan parantamiseksi. Tarkoituksensa toteuttamiseksi yhdistys muun muassa järjestää kokouksia ja esitelmätilaisuuksia, harjoittaa julkaisu- ja neuvontatoimintaa sekä seuraa alaan liittyvää teknistä, taloudellista ja lainsäädännöllistä kehitystä.
17. Yhdistyksen asioita hoitaa hallitus. Hallitukseen valitaan kahdeksi vuodeksi kerrallaan puheenjohtaja sekä viisi varsinaista jäsentä.¹⁴ Puheenjohtajaksi tai hallituksen jäseneksi valittavan edellytetään olleen yhdistyksen A-jäsenenä yhtäjaksoisesti vähintään kolmen vuoden ajan.¹⁵

(http://www.trafi.fi/tieliikenne/haluan_ajokortin/henkilöauton_ajokortti). Ajokorttilaki ja kuljettajantutkinto uudistettiin viimeksi 2018, muutokset tulivat voimaan 1.7.2018.

⁸ HE 212/2010, 4.1 Taloudelliset vaikutukset kansalaisille; LIITE 1, Talouselämä 31.10.2012, *Ajokortin hinta nousee kohta mojavasti*, <http://www.talouselama.fi/uutiset/ajokortin-hinta-nousee-kohta-mojovasti-3429563>.

⁹ LIITE 2, Yle 14.2.2013, *Ajokoulutuksen hinnannousu nitistää opetuslupakoulutuksen*, <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2013/02/14/ajokoulutuksen-hinnannousu-nitistaa-opetuslupakoulutuksen>.

¹⁰ LIITE 3, Helsingin Sanomat 30.9.2013, *Suomalainen ajokortti on huippukallis*, <http://www.hs.fi/autot/a1380454624786>.

¹¹ Vuoden 2015 tiedot <http://www.autokoululiitto.fi/Autokoululiitto/Liiton%20esittely> (20.2.2015 tallennettu sivu tarkistettu 23.1.2019). Tammikuussa 2019 Autokoululiitto ilmoittaa jäsenikseen yli 400 yrittästä ja 17 paikallisyhdistystä; <https://www.autokoululiitto.fi/autokoululiitto/autokoululiitto.html> (tarkistettu 23.1.2019).

¹² A- ja B-jäseninä keväällä 2016 yhteensä 88 autokoulua, lisäksi kannatusjäseninä Oulun- ja Lapin läänin Autokouluyhdistys OuLa, sekä Liikenteen turvallisuuskouluttajat ry LIITU, vuonna 2012 A- ja B-jäseniä on ollut yhteensä 87, LIITE 10, 2016 jäsenrekisteri UAY JÄSENET.xls (PBE8) sekä LIITE 11, Autokoululiitolle sähköpostitse lähetetyt tiedot 15.3.2012 2012 SAKLiin ILMOITETUT TIEDOT.eml (PBE8).

¹³ Yhdistyksen jäsenet on yhdistyksen voimassaolevien sääntöjen mukaisesti jaettu A- ja B-jäseniin, joista ainoastaan yhdistyksen A-jäsenillä on äänioikeus yhdistyksen kokouksissa, sekä kannatus- eli C-jäseniin, LIITE 12, UAY SÄÄNNÖT 11.08.2015-.doc, 5 § PUHE- JA ÄÄNIOIKEUS (PBE8). Yhdistyksen säännöissä mainitaan, että A-jäsenen äänioikeutta ei voi käyttää "sellainen asiamies tai muu edustaja, joka työskentelee liikenneopettajana työsuhteessa johonkin yhdistyksen jäseniin". Yhdistyksen jäsen on mahdollista erottaa muun muassa sillä perusteella, että jäsen: "menettelyllään yhdistyksessä tai sen ulkopuolella huomattavasti vaikeuttaa yhdistyksen tai sen jäsenen toimintaa", LIITE 12, UAY SÄÄNNÖT 11.08.2015-.doc, 13 § YHDISTYKSESTÄ EROAMINEN JA EROTTAMINEN (PBE8).

¹⁴ UAY:n hallituksen viidestä jäsenestä erovuoroisia on joka toinen vuosi kaksi ja joka toinen vuosi kolme.

¹⁵ LIITE 13, yhdistysrekisteriote 11.8.2015, PRHN PÄÄTÖS UAY SÄÄNTÖMUUTOKSESTA 11.08.2015.pdf (PBE8).

18. UAY:n hallituksen työjärjestyksen mukaan hallituksen jäsenet edustavat yhdistystä. Tätä korostaa työjärjestyksen kohta 3.5, joka kuuluu seuraavasti: "Hallituksen jäsenten rooli kokousten ulkopuolella: Hallitukseen valittu henkilö edustaa hallitusta koko hallituskauden ajan. Tämä on huomioitava kaikessa tekemisessä ja sanomisessa, joka voi liittyä vähäisessäkin määrin yhdistyksen toimintaan."¹⁶

6.3 Autokoulumarkkina Porvoossa

19. Ajokorttien hintataso Porvoossa on ollut verrattain korkea.¹⁷ B-kortin kokonaishintaa korotettiin vuoden 2013 ajokorttiuudistuksen yhteydessä Porvoossa noin 600 eurolla.¹⁸
20. Porvoossa toimijoita oli ennen syksyä 2014 kolme: Porvoon Autokoulu, Auto-opisto ja Drivers' Club. Kaksi uutta toimijaa aloitti autokouluopetuksen Porvoossa syksyllä 2014. Katiedu Driversin edustaja A (jäljempänä "Katiedu Drivers") aloitti autokoulutoiminnan elokuussa 2014¹⁹ ja Suomen Ammattiliikenne Akatemia Oy perusti uutena toimipisteenä Autokoulu Liikenneakatemia (jäljempänä "Liikenneakatemia") Porvoon Taidetehtaalalle lokakuussa 2014. Uusien toimijoiden käynnistettyä autokoulutoimintansa Porvoossa B-kortin perusvaiheen hinta laski noin 1900 eurosta hieman alle 1500 euroon.²⁰

¹⁶ LIITE 14, UAY hallituksen työjärjestys.pdf (PBE8); LIITE 25, hallituksen kokouksen pöytäkirja 2/2014, 14.2.2014, 14.2.uay.hallitus.doc (PBE8).

¹⁷ Ylen uutisoinnissa on 10.7.2013 huomioitu Loviisan ja Porvoon autokoulujen olevan ruotsinkielisen Suomen keskitasoa kalliimpia, ks. LIITE 4, <http://svenska.yle.fi/artikel/2013/07/10/ratt-bjlskola-sparar-hundralappar> (tarkistettu 23.1.2019).

¹⁸ LIITE 5, Uusimaa 17.1.2013, <http://www.uusimaa.fi/artikkeli/218518-ajokortin-hinta-nousee-rajusti> (tarkistettu 23.1.2019).

¹⁹ Katiedu Driversin edustaja A aloitti ajo-opetuksen yksityisenä elinkeinonharjoittajana Porvoossa elokuussa 2014 ja osakeyhtiömuotoisesti 1.9.2015 alkaen.

²⁰ LIITE 6, Uusimaa 13.10.2014, s. 4, *Porvooseen kaksi uutta autokoulua*. Uusien toimijoiden B-kortin avajaistarjous hinta oli 1490 euroa, johon Porvoon Autokoulu, Drivers' Club ja Auto-opisto vastasivat laskemalla hintansa 1480 euroon.

7 Tapahtumakuvaus

21. Viraston esittämä tapahtumakuvaus perustuu asiassa saatuun näyttöön, joka muodostuu asiakirjanäytöstä ja viraston kuulemien henkilöiden kertomuksista. Seuraamusmaksuesitys UAY:lle ja sen hallituksessa edustettuina olleille elinkeinonharjoittajille on rajattu koskemaan vuosia 2012–2015. Kokonaiskuvan saamiseksi jäljempänä kuitenkin kuvataan esityksen kattaman menettelyn tausta ja synty UAY:ssä vuodesta 2008 lähtien.
22. Rikkomuksen kannalta keskeisiä toimijoita olivat asiakirjanäytöstä ilmenevin tavoin UAY:n ohella yhdistyksen hallituksessa vuosina 2014 ja 2015 edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat sekä 2012 alkaen Porvoon Autokoulu, jonka edustaja B²¹ oli aloitteellinen UAY:n syyskuussa 2012 ja helmikuussa 2013 toteuttamien taloudellisen ajattelun kurssien järjestämisessä. UAY:n hallituksessa aktiivisesti kiellettyyn menettelyyn osallistuneet elinkeinonharjoittajat ovat Porvoon Autokoulu, Autokoulu Hakala, Eko-Center Liikennekoulutuspalvelut Ky (jäljempänä "Eko-Center"), Järvenpään Ajokoulutuskeskus Oy (jäljempänä "Järvenpään Ajokoulutuskeskus"), Oy Hangö Bilskola – Hangon Autokoulu Ab (jäljempänä "Hangon Autokoulu") sekä Malmin Autokoulu Oy (jäljempänä "Malmin Autokoulu").
23. Porvoossa kiellettyä hintayhteistyötä toteuttivat Porvoon Autokoulu, Drivers' Club ja Auto-opisto. Tämän menettelyn osalta seuraamusmaksuesityksen ajallinen ulottuvuus on vuoden 2013 alusta vuoden 2014 syksyyn.

7.1 Tausta

24. UAY toteutti toimintakertomuksiinsa kirjattua tavoitetta uusien ja vanhojen jäsenten keskinäisen yhteydenpidon kannustamisesta sekä alueellisen toiminnan aktivoimisesta²² jo ennen esityksessä kuvatun rikkomuksen alkamista järjestämällä säännöllisesti yhdistyksen hallituksen jäsenten koolle kutsumia alueellisia keskustelutilaisuuksia. UAY:n hallituksen jäsenet järjestivät tilaisuuksia pääsääntöisesti kukin omalla toiminta-alueellaan. UAY maksoi tapaamisten kustannukset.²³
25. UAY:n hallituksen jäsenet järjestivät "aluepalavereita", "autokoulupalavereita", "alueellisia keskustelutilaisuuksia" ja "A-jäsenten keskustelutilaisuuksia" yhdistyksen kirjanpidon mukaan vuosina 2011–2016²⁴ yhteensä 19; Por-

²¹ Porvoon Autokoulun edustaja B valittiin UAY:n edustajaksi 2007.

²² UAY:n vuoden 2008 toimintakertomuksen kohdassa "tuleva kehitys" edellä mainittu tavoite on kuvattu seuraavasti: "Mahdollisten uusien- ja vanhojen jäsenten keskinäistä yhteydenpitoa kannustetaan. Alueellista toimintaa edelleen aktivoimalla on tarkoitus lisätä luottamusta jäsenten kesken ja siten saada autokoulut toimimaan taloudellisesti terveellä pohjalla. Yhdistyksemme suuri koko edellyttää aktiivista paikallistoimintaa, jota yhdistys tukee mahdollisuuksien rajoissa." LIITE 15, 2008 UAY toimintakertomus.doc, s. 2 (PBE8); vastaavasti LIITE 16, 2009 UAY toimintakertomus.doc, s. 2 (PBE8).

²³ Ks. esim. LIITTEET 15 ja 16, UAY:n toimintakertomus 2008 ja 2009, sekä jäljempänä jaksoissa 7.2.2.1 ja 7.2.2.2 viitattut maksutositteet.

²⁴ Tiedot vuodelta 2016 ulottuvat 12.4.2016 asti.

voossa²⁵, Itä-Helsingissä²⁶, Espoossa²⁷, Lohjalla²⁸, Hyvinkäällä²⁹, Järvenpäässä³⁰ sekä Tuusulassa³¹.

7.2 Uudenmaan Autokouluyhdistyksen kilpailua rajoittava toiminta

26. UAY:n tavoite kannustaa jäsenistön keskinäistä yhteydenpitoa ja lisätä luotamusta jäsenten kesken, jotta autokoulut saataisiin toimimaan taloudellisesti terveellä pohjalla, nousi uudella tavalla ajankohtaiseksi vuonna 2012 ajokorttilainsäädännön uudistamishankkeen myötä. Ajokorttilainsäädännön kokonaisuudistus astui voimaan 19.1.2013.³² Tavoitetta toteutettiin järjestämällä alueellisten keskustelutilaisuuksien³³ lisäksi hinnoitteluun keskittyvää koulutusta.
27. Jaksoissa 7.2.1 ja 7.2.2 kuvataan yksityiskohtaisemmin UAY:n kilpailua rajoittava toiminta seuraamusmaksuesityksen kattaman ajanjakson aikana.

7.2.1 Taloudellisen ajattelun kurssit

28. UAY järjesti ensimmäisen taloudellisen ajattelun kurssin syksyllä 2012. UAY:n hallituksen kokouksessa 16.4.2012 päätettiin "järjestää syksyllä jonkinlaisen taloudellisen ajattelun / kannattavan yritystoiminnan koulutuksen räätälöitynä ajatellen B-uudistusta".³⁴ Aloitteen kurssin järjestämiseksi teki henkilö B³⁵, joka kirjasi ajatuksen kyseisen koulutuksen järjestämisestä yhdistyksen strategiaa käsitteleviin vastauksiinsa jo vuoden 2012 tammikuussa.³⁶ Ehdotus sisällytettiin yhdistyksen strategiaan.³⁷

²⁵ LIITE 33, 10.3.2011 (PMA6); LIITE 34, 28.2.2012 (PMA9); LIITE 35, 31.12.2013 (PBE3); LIITE 36, 12.8.2014 (PMA18); LIITE 37, 27.11.2014 (PBE4) ja LIITE 38, 5.10.2015 (PBE6).

²⁶ LIITE 39, 23.1.2012 (PMA8).

²⁷ LIITE 40, 10.11.2011 (PBE1).

²⁸ LIITE 41, 14.2.2012 (PMA10).

²⁹ LIITE 42, 9.3.2011 (PMA5); LIITE 43, 10.1.2012 (PMA12); LIITE 44, 8.2.2012 (PMA11); LIITE 45, 18.12.2012 (PBE2); LIITE 46, 18.3.2014 (PMA15) ja LIITE 47, 3.3.2015 (PBE7).

³⁰ LIITE 48, 20.10.2015 (PBE5); LIITE 49, 10.2.2016 (RAU51) ja LIITE 50, 23.3.2016 (RAU48).

³¹ LIITE 51, 3.1.2012 (PMA13).

³² <https://www.lvm.fi/-/ajokorttilainsaadannon-kokonaisuudistus-on-valmis-730650> (tarkistettu 23.1.2019); Ajokorttilaki 386/2011.

³³ Lakiuudistusta edeltävän vuoden aikana aluepalavereita tai A-jäsenten keskustelutilaisuuksia järjestettiin UAY:n kirjanpidon mukaan alkuvuodesta 2012 Tuusulassa (3.1.2012), Hyvinkäällä (10.1. sekä 8.2.2012), Vantaalla (17.1.), Itä-Helsingissä (23.1.), Lohjalla (14.2.2012) sekä Porvoossa (28.2.2012), sekä joulukuussa (18.12.2012) vielä yksi tapaaminen Hyvinkäällä (LIITTEET 29, 34, 36, 38–40, 46; LIITE 52, päiväkirja.pdf, PBE 8; LIITE 17, jäsentiedote 23.1.2012, PBE8). Näistä viimeksi mainittuun on kohdassa 61 kuvastusti viitattu hintapalaverina.

³⁴ LIITE 26, Uudenmaan Autokouluyhdistys ry:n hallituksen järjestäytymiskokous, pöytäkirja 7/2012, 16.4.2012, 12.07.uay.hallitus.pdf, s. 1, kohta 6.2.1 (PBE8). Vielä noin kahta kuukautta aiemmin, 10.2.2012, hallituksen kokouksessa esitettiin näkemys, että aluepalaverissa esiin nostetulle hinnoittelupolitiikalle ei voida tehdä mitään. Eko-Centerin edustaja G on viitannut kokouksessa Hyvinkään alueelliseen keskustelutilaisuuteen 7.2.2012, jossa "on tuotu esille huoli siitä, eikö yhdistys tai liitto voi tehdä mitään hintapolitiikalle", mistä pöytäkirjaan on kirjattu, "ettei asialle voida tehdä yhtään mitään", LIITE 27, 12.02.uay.hallitus.pdf (PBE8), s. 6.

³⁵ LIITE 28, UAY:n hallituksen kokouksen 1.6.2012 esityslista (RAU16) ja LIITE 29, pöytäkirja 9/2012, kohta 5.3.2. (RAU16); sekä LIITE 53, sähköpostiviestit henkilö B <-> henkilö P 20.5.2012 (RAU16).

³⁶ LIITE 18, UAY STRATEGIA 2011-.doc, 24.1.2012 (PBE8).

³⁷ LIITE 19, UAY STRATEGIA 2011-2015.pdf (PBE8).

29. UAY:n edustajan B keskeisin huoli oli, etteivät autokouluyrittäjät osaisi ilman ohjeistusta hyödyntää tulevaa lakiuudistusta korjatakseen "hintoja reilusti ylöspäin".³⁸ Toukokuussa 2012 käydyssä sähköpostikeskustelussa UAY:n edustaja B esitti tarjouspyynnön koulutuksesta henkilölle, joka koulutuksen lopulta järjesti. Viestissään UAY:n edustaja B nosti esille ongelman, johon koulutuksella oli tarkoitus puuttua:

"19.1.2013 astuu voimaan uusi ajokorttilaki, joka lisää opetusmääriä B- ja A-korttiluokissa. Vuosi sitten alkanut M-koulutus on osa tätä uudistusta. Tämä on hieno ja odotettu uudistus, joka parhaimmillaan tuo hyvinvointia alamme yrittäjille. Minulla on kuitenkin suuri pelko siitä, että yrittäjät eivät suinkaan osaa käyttää tätä tilaisuutta mahdollisuutena korjata hintoja reilusti ylöspäin vaan päinvastoin, ei uskalleta laittaa hintoihin edes sitä mitä tuntimäärien muutoksen myötä pitäisi."³⁹

Samassa keskustelussa koulutuksen järjestäjä esitti esimerkin B-kortin perusosan hinnan nostamisesta 1500 eurosta 1800 euroon. Yhdistyksen hallitus hyväksyi koulutuksen järjestämisen kokouksessaan 1.6.2012 UAY:n edustaja B:n esitettyä "huolensa autokoulutoiminnan kannattavuuden heikkenemisestä".⁴⁰

30. Kutsu koulutukseen⁴¹ lähetettiin UAY:n pyynnöstä myös kaikille Autokoululiiton jäsenille.⁴² UAY:ltä varmistettiin vielä myöhemmin, että kutsu toimitetaan UAY:n lisäksi myös liiton välityksellä.⁴³
31. Taloudellisen ajattelun kurssi toteutettiin henkilön B ehdottamassa muodossa 14.9.2012.⁴⁴ Kouluttaja oli henkilön B ehdottama ja kurssin sisältö räätälöitiin yhdistyksen tilauksen mukaiseksi, kuten jäljempänä kohdissa 32–36 on tarkemmin kuvattu.⁴⁵
32. Kurssilla kouluttaja ohjeisti UAY:n jäsenistöä hyödyntämään tulevaa lakiuudistusta mahdollisimman tehokkaasti hintojen nostamiseksi. Kurssilla käytiin jäljempänä kohdassa 35 kuvatuksi läpi laskuharjoituksia, joissa esimerkiksi annettiin silloinen B-kortin perusvaiheen keskitaso, 1500 euroa, ja kysyttiin, kuinka paljon myyntimäärät voivat laskea toiminnan tuoton kärsimättä, jos

³⁸ LIITE 53, sähköpostiviestit henkilö B <> henkilö P 20.5.2012 (RAU16).

³⁹ Ibid.

⁴⁰ LIITE 53 (RAU16) sekä LIITE 29, hallituksen kokouspöytäkirja 1.6.2012 (RAU16).

⁴¹ Mm. LIITE 54, 2012 uay taloudellisen ajattelun kurssi-ilmoitus.pdf (PMA1).

⁴² LIITE 55, sähköposti otsikolla "Lisää ilmoittautumisaikaa UAY:n taloudellisen ajattelun kurssille", [sähköpostiosoitteet poistettu] 6.8.2012 (PBE8); LIITEET 54 ja 56, sähköposti otsikolla "Uay:n taloudellisen ajattelun / kannattavan yritystoiminnan koulutus tiedotus@autokoululiitto.fi" > liiton jäsenistö, 1.8.2012 ja uudelleen 6.8.2012 (PMA1).

⁴³ LIITE 57, Sähköposti uay@uay.info > [sähköpostiosoite poistettu] 28.8.2012 otsikolla "Nopeasti lähetettäväksi kaikille Suomen autokouluyrittäjille" ja sähköpostin liite "2012 UAY taloudellisen ajattelun Tukholman koulutusristeilykutsu.pdf" (PBE8); LIITE 58, sähköposti 7271.eml 28.8.2012 otsikolla " UAY taloudellisen ajattelun Tukholman koulutusristeilykutsu" liitteineen (PMA1); sekä LIITE 54, sähköposti otsikolla "Uay:n taloudellisen ajattelun / kannattavan yritystoiminnan koulutus" 1.8.2012 osoitteesta tiedotus@autokoululiitto.fi (PMA1).

⁴⁴ Kurssi pidettiin 13.–15.9.2012 järjestetyn risteilyn toisena päivänä.

⁴⁵ LIITE 59, sähköposti uay@uay.info > yhdistyksen jäsenistölle 21.6.2012 otsikolla: "UAY KURSSITIEDOTE" sekä sähköpostin liite: 2012 uay taloudellisen ajattelun kurssi.pdf (PBE8).

hinta nostettaisiin 1800 euroon.⁴⁶ Kouluttajan laskutuksessa kurssi oli otsikoltaan: "Taloudellinen kannattavuus, myynti ja hinnoittelupäätökset."⁴⁷

33. Kurssin syyskuussa käyneet autokouluyrittäjät vastasivat kurssipalautteen kohtaan "Kurssi antoi uusia ideoita / ajateltavaa" muun muassa seuraavasti: "hinnoittelu menee uusiksi omassa koulussa. Rohkeasti korottamaan hintoja.", "kävi täysin selväksi, että hinta pitää nostaa.", "hinnat nostan", "hinnan korotusta, ei alennuksia."⁴⁸ sekä kohtaan "Kurssilta saamani tieto on sovellettavissa käytännön autokouluyrittäjätyöhöni" muun muassa "täysimääräisesti" ja "nostan heti hintaa 3–5 %"⁴⁹. Kurssilaisten palautteet lähetettiin tiedoksi yhdistyksen hallituksen jäsenille 27.9.2012.⁵⁰
34. UAY järjesti samansisältöisen kurssin⁵¹ uudelleen pian lakimuutoksen tultua voimaan, 8.2.2013. Päätös kurssin järjestämisestä uudelleen tehtiin heti ensimmäisen kurssin jälkeen ja UAY:n edustaja B ehdotti Autokoululiitolle kurssin järjestämistä maanlaajuisena.⁵² Yhdistys varmisti, samoin kuin ensimmäistä kurssia järjestettäessä, että Suomen Autokoululiitto lähettää kutsun koulutukseen mahdollisimman kattavalla jakelulla.⁵³ Tiedote myös lähetettiin liiton jäsenistölle.⁵⁴ Kouluttajalta saaduissa ennakkotiedoissa kurssin sisällöstä mainittiin aiheena muiden muassa: "Miten korkeampi hinta voidaan perustella."⁵⁵
35. Autokoulu Hakalan edustajan C tekemissä muistiinpanoissa taloudellisen ajattelun kurssilta 8.2.2013⁵⁶ on käsin kirjattuna seuraavat merkinnät edellä mainitusta laskutoimituksesta:

"hinnankorotus 1500 -> 1800

myyntikate% 40 %

lähtöhinta 1500 katetta jää 600,-

+300

+300

⁴⁶ LIITE 92, taloudellisen ajattelun kurssin esitysdia, Uudenmaan Autokouluyhdistys.ppt, dia 12/18 (PBE8); sekä LIITE 93, Autokoulu Hakalan kopio dioista, joissa kyseisessä kohdassa käsin kirjoitettuja muistiinpanoja, s. 14 ja 15 (RAU81).

⁴⁷ LIITE 94, Lasku2012094.xls (PBE8) syyskuun kurssista; LIITE 95, Lasku2013016.xls (PBE8) helmikuun kurssista.

⁴⁸ LIITE 96, Excel-tilukko "UAY 14.09.2012 Taloudellisen ajattelun kurssin palautteet.xlsx", vastaukset 4, 11, 15 ja 16 (PBE8).

⁴⁹ LIITE 96, Excel-tilukko "UAY 14.09.2012 Taloudellisen ajattelun kurssin palautteet.xlsx", vastaukset 9 ja 12 (PBE8).

⁵⁰ LIITE 60, sähköposti uay@uay.info > hallitus 27.9.2012 otsikolla "Taloudellisen ajattelun koulutuksen palautteet kurssilaisilta" (PMA2).

⁵¹ LIITE 97, Tuore kurssimateriaali 08.02.2013.ppt, (PBE8).

⁵² LIITE 30, hallituksen kokouksen pöytäkirja 12/2012, 4.10.2012, 12.12.uay.hallitus.doc (PBE8).

⁵³ LIITE 61, sähköpostiviesti ja liite uay@uay.info > [sähköpostiosoite poistettu] 15.12.2012 otsikolla "Koulutuskutsu lähetettäväksi SAKL jäsenille ympäri Suomen", (PBE8).

⁵⁴ LIITE 62, sähköpostiviesti otsikolla "Taloudellisen ajattelun kurssi" 15.11.2012 (ESK3); LIITE 63, otsikolla "Tiedote" 19.12.2012 (ESK3), molemmat osoitteesta tiedotus@autokoululiitto.fi.

⁵⁵ LIITE 98, Koulutusohjelma liite 1.docx, 30.10.2012 (PBE8).

⁵⁶ LIITE 100, kalenterimerkintä Autokoulu Hakalan edustaja D 8.2.2013 (RAU75).

$$1800 \quad \text{-----}> \quad 900$$

$$X \cdot 900 = 600$$

$$X = 600/900 = 2/3 - 1/3^{57}$$

36. Autokoulu Hakalan kopiesa taloudellisen ajattelun kurssilla 8.2.2013 läpi-käydyistä dioista on myös käsin kirjatut merkinnät:

"myyntihinta 1500,- myyntikate 150,-

nosto +300

= 1800,- uusi mk = 450,-

$$X \cdot 450 = 150$$

$$X = 150/450 = 1/3 \text{ } 66\%^{58}$$

37. UAY:n strategiasta 21.8.2013 käydyistä keskustelusta on kirjattu Autokoulu Hakalan edustajan D esittämäksi seuraavat kommentit⁵⁹:

"jäsenistön koulutusta ja osaamista lisättävä. Täsmäkoulutuksia enemmän ja enemmän.

— —

Ulkopuoliset ammattilaiset kouluttajiksi."

Autokoulu Hakalan edustaja D mainitsi myös osallistuneensa UAY:n taloudellisen ajattelun kurssit⁶⁰ järjestäneen tahon kursseille neljästi ja näiden auttaneen.

38. UAY:n hallitus viittasi taloudellisen ajattelun kursseihin myöhemmässä, koko hallituksen nimissä lähetetyssä sähköpostiviestissä seuraavasti: "Yhdistys on pyrkinyt opastamaan yrittäjiä järkevään hinnoitteluun järjestämällä useita taloudellisen ajattelun kursseja. Valitettavasti kursseille eivät osallistu ne jäsenet, jotka sitä eniten tarvitsisivat."⁶¹

39. Autokoulu Hakalan edustaja D kertoi asiasta samalla tavalla kuulemisessa 7.9.2016 kysyttäessä taloudellisen ajattelun kursseista ja Hyvinkään aluepa-

⁵⁷ LIITE 99, Autokoulu Hakalan edustajan C muistiinpanoja taloudellisen ajattelun kurssilta, s. 9 (ANO10).

⁵⁸ LIITE 93, Autokoulu Hakalan muistiinpanoja taloudellisen ajattelun kurssin esitykseen, s. 14 (RAU81).

⁵⁹ LIITE 20, 21.08.2013 hallituksen keskustelua yhdistyksen strategiasta, s. 2 (PBE8). Keskusteluun osallistui yhdistyksen hallituksen lisäksi UAY:n omistaman UAR Finland Oy:n edustaja E. UAR Finland Oy ylläpitää Vantaan ja Vihdin ajoharjoittelurajoja.

⁶⁰ Syyskuussa 2012 ja helmikuussa 2013.

⁶¹ LIITE 64, sähköpostiviesti Autokoulu Hakalan edustaja D > Liikenneakatemia edustaja F, otsikolla: "Re: Vs: Tiedustelu yhdistykselle" 15.6.2015 klo 9.21 (RAU12), johon Liikenneakatemia edustaja F on vastannut samana päivänä klo 10.56.

laverista, joka on merkitty Autokoulu Hakalan edustajan D kalenteriin nimellä "hintapalaveri": "— —suurin ongelma on se et näihin koulutustilaisuuksiin mis yritetään laskee, niin niihin ei osallistu juuri ne, joiden siel kuuluis olla, joil on se halvin hinta ja ne tekee sitä mututuntumalla. Eihän sinne ketään voi pakottaa mut näinhän se yleensä on. Koulutuksiin tulee ne, jotka jo tietää jotain, yrittää järkeillä, yrittää pinnistellä eteenpäin."⁶² Eko-Centerin edustaja G viittasi vastaavasti UAY:n järjestämiin taloudellisen ajattelun kursseihin "kustannuslaskentapäivinä".⁶³

7.2.2 Alueelliset keskustelutilaisuudet osana UAY:n toimintaa

40. Esillä olevassa asiassa on näyttöä myös siitä, että UAY ja sen hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat veivät UAY:n hintasuositusta omille alueilleen ainakin järjestämällä aluepalavereita, joihin kutsuttiin paikallisia autokouluyrittäjiä. Seuraavassa kuvataan tarkemmin näyttöä aluepalavereissa käytyjen keskustelujen sisällöstä.

7.2.2.1 Porvoo

41. Henkilö B on kertonut UAY:n alueellisia keskustelutilaisuuksia järjestettävän Porvoossa vähintäänkin kerran vuodessa.⁶⁴ Porvoon Autokoulun edustajan H, Drivers' Clubin edustajan I sekä Auto-opiston edustajan J mukaan UAY on maksanut lounaat alueellisiin keskustelutilaisuuksiin kerran vuodessa.⁶⁵ Kahden uuden toimijan käynnistäessä toimintaa Porvoossa alkusyksystä 2014 Itä-Uusimaan autokouluyrittäjät tapasivat Porvoossa UAY:n kutsumina syksyn 2014 aikana UAY:n kirjanpidon mukaan kahdesti; elokuussa⁶⁶ sekä marraskuussa⁶⁷.
42. Liikenneakatemia aloitettua toimintansa Porvoossa Liikenneakatemia edustaja F kysyi henkilöltä B tämän koolle kutsuman tapaamisen aiheesta. Henkilö B lähetti 16.11.2014 vastauksena seuraavaa:

"Eli kyseessä on tapa, jota olemme noudattaneet vuosia ja tavanneet vähintäänkin muutaman kerran vuodessa lounaan merkeissä. Keskustelussa liikenneturvallisuuteen liittyvät asiat yleisesti, alan kannattavuus, kevättä kohden kun ollaan menossa, niin uskoisin että kaksipyöräisten opetus on yksi aihe. Keskustelu on ollut hyvin vapaata ilman sen kummempaa asialistaa."⁶⁸

Liikenneakatemia edustaja F ei osallistunut tapaamiseen.

⁶² LIITE 84, kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 6.

⁶³ LIITE 85, kuulemistranskripti Eko-Centerin edustaja G, s. 3 ja 11.

⁶⁴ LIITE 86, kuulemistranskripti henkilö B, s. 12.

⁶⁵ LIITE 87, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja H, s. 1; LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 16; LIITE 89, kuulemistranskripti Auto-opiston edustaja J, s. 6.

⁶⁶ LIITE 36, kuitti, Ravintola Seireeni, Porvoo, 12.8.2014, (PMA18).

⁶⁷ LIITE 37, kuitti, Ravintola Seireeni, Porvoo, 27.11.2014, (PBE4).

⁶⁸ LIITE 65, sähköpostiviesti henkilö B > Liikenneakatemia edustaja F 16.11.2014 otsikolla "Re: VS: Autokoulupalaveri" (RAU1 Liikenneakatemia).

43. Asiakirjanäytön perusteella UAY:n hallitus ja siinä edustettuina olleet autokoulut keskustelivat Porvoon hintatasosta seuraavan kerran kesäkuussa 2015. Liikenneakatemian edustaja F lähetti UAY:n hallitukselle sähköpostiviestin 10.6.2015.⁶⁹ Viestissään Liikenneakatemian edustaja F kysyi hintojen kuluttajille ilmoittamiseen liittyvästä avoimesta rakenteesta:

"Alallamme on virinnyt jälleen vuosituhannen vaihteen hinnoittelurakenne johon silloin otti kantaa myös kuluttaja-asiamies. Olemme keskustelleet kanssatoimijoiden sekä entisten että nykyisten kattojärjestöjen edustajien kanssa asiasta. Muistamme asian samalla tavalla eli hinnan pilkkomiseen ajokorttihinnoittelussa tuli selvä kannanotto silloin kuluttaja-asiamiehen toimesta.

Miten yhdistyksessämme suhtaudutaan nyt virinneeseen hinnoittelumalliin josta alla kaksi esimerkkiä."

Liikenneakatemian edustajan F kysymyksessä ei viitattu millään tavalla hintatasoon tai hinnan suuruuteen.

44. Hallitus ryhtyi laatimaan Liikenneakatemian edustajalle F tämän kysymyksen sivuuttaen vastausta, jossa päähuomio oli jo luonnosvaiheessa hintatassossa ja -kilpailussa. Hallituksen chat-viestiketjussa Autokoulu Hakalan edustaja D kirjoitti muille hallituksen jäsenille 11.6.2015: "Näkyä henkilö F:n lähestyneen meitä hinnoittelun osalta. Koska kysymys oli osoitettu yhdistykselle, sorvataan siitä yhdessä yhdistyksen kanta ja tehdään vain yksi vastaus. Ei siis yksittäisiä vastauksia Liikenneakatemian edustajalle F."⁷⁰ Järvenpään Ajokoulutuskeskuksen edustaja K vastasi samaan ketjuun: "Juuri luin ja näin toimitaan."⁷¹ Hallituksen chat-viestiketjussa Autokoulu Hakalan edustaja D, Porvoon Autokoulun edustaja B ja Eko-Centerin edustaja G jatkoivat keskustelua vastauksen laatimisesta sekä hintojen ilmoittamisesta.⁷²
45. Autokoulu Hakalan edustaja D lähetti vastausluonnoksen henkilölle B 11.6.2015.⁷³ Keskustelua vastauksen muokkaamisesta käytiin hallituksen chat-viestiketjussa 12.6.2015⁷⁴, muun muassa Hangon Autokoulun edustaja L: "- - ei tarvitse mainostaa että Hangossa ei ole kilpailua, muuten OK - -".⁷⁵ Malmin Autokoulun edustaja M: "- - Agressiivistä hinnoittelua on myös vanhemmilla yrityksillä, jos ilmoitetaan vain uudet yritykset, niin silloin saadaan kyllä selitellä. - -"⁷⁶ Autokoulu Hakalan edustaja D: "Hanko ja Nurmijärvi pitää jättää pois. Samoin uudet yrittäjät"⁷⁷, sekä henkilö B: "Muokataan niin, että jätetään Hanko ja Nurmijärvi pois ja mainitaan että uusien lisäksi

⁶⁹ LIITE 66, sähköpostiviesti 10.6.2015 klo 22:21 otsikolla "Tiedustelu yhdistykselle", [sähköpostiosoitteet poistettu] (RAU1 Liikenneakatemian).

⁷⁰ LIITE 105, s. 8–9, ryhmäviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], 11.6.2015 klo 04:20:14 +0000 (RAU82).

⁷¹ LIITE 105, s. 9, ryhmäviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], 11.6.2015 klo 04:20:16 +0000 (RAU82).

⁷² LIITE 105, s. 9–10, ryhmäviestit UAY:n hallitus sekä UAR:n edustaja E 11.6.2015 (RAU 82).

⁷³ LIITE 67, sähköpostiviesti Autokoulu Hakalan edustaja D > henkilö B 11.6.2015 klo 21.40 otsikolla "Fwd_Tiedustelu yhdistykselle" (RAU13).

⁷⁴ LIITE 105, s. 10–12, ryhmäviestit UAY:n hallitus sekä UAR:n edustaja E 11.–12.6.2015 (RAU 82).

⁷⁵ Ibid., s. 12, Hangon Autokoulun edustaja L > hallitus 12.6.2015 klo 7.46 (RAU82).

⁷⁶ Ibid., s. 12, Malmin Autokoulun edustaja M > hallitus, 12.6.2015 klo 8.31 (RAU82).

⁷⁷ Ibid., s. 12, Autokoulu Hakalan edustaja D > hallitus, 12.6.2015 klo 8.46 (RAU82).

toki myös vanhatkin joskus hinnoittelevat aggressiivisesti, mutta monesti sen seurauksena että alueelle on tullut uusi yritys. Autokouluja alkaa olla liikaa ja siksi meillä alkaa olla alalla tätä hinnotteluongelmaa. Koko hallitus voi allekirjoittaa. Se on siinä mielessä loogista että kysymys oli osoitettukin hallitukselle.”⁷⁸ Eko-Centerin edustaja G totesi vielä: ”Henkilö D voi toimia sihteerinä kun henkilö N ei ole käytettävissä, ujuta eptervekilpailutilanne autokoulujen lisääntyessä, uusien yrittäjien hinta edellä alalle tulo johtaa pysyvään alennusmyyntiin kun hintaa on helppo laskea, vaikea nostaa, koulutuksia mielestäni ei ole viimeaikoina ollut sensijaan joitain yhteistyöpalavereita joissa on purettu hinnan muodostusta ja kutn kirjoitit valitettavasti...”⁷⁹

46. Henkilö B lähetti muokatun vastauksen kommentoitavaksi muille hallituksen jäsenille 13.6.2015⁸⁰:

”Muokkasin kirjoitusta. Käykö näin?

Hei F

Toivoit yhdistyksen hallitukselta kannanottoa yksittäisen autokoulun hinnoittelumalliin. Yhdistys ei toimi hinnoitteluvahtina eikä siten ota kantaa yksittäisten yrittäjien toimintaan.

Suuremmalla perspektiivillä yhdistys on toki huolissaa alallamme vallitsevasta hintakilpailusta ja varsinkin joidenkin yrittäjien harjoittamasta aggressiivisesta hinnoittelupolitiikasta. Siitä on kokemuksia suurimmalla osalla hallituksemme jäsenillä kunkin omalla toimialueellaan.

Alueelle tulee uusi yrittäjä joka hinnoittelee oman toimintansa useita satoja euroja alle alueen yleisen hintatason. Tämä vaikuttaa väistämättä myös vanhojen autokouluyrittäjien hinnoitteluun. Kun alueen hintataso on romahtanut, sen nostaminen takaisin kannattavalle tasolle on äärimmäisen vaikeaa. Laskevat asiakasmäärät ja toisaalta lisääntynyt autokoulujen määrä on johtanut monilla paikkakunnilla jo suoranaiseen henkiinjäämis-kamppailuun.

Yhdistys on pyrkinyt opastamaan yrittäjiä järkevään hinnoitteluun järjestämällä useita taloudellisen ajattelun kursseja. Valitettavasti kursseille eivät osallistu ne jäsenet, jotka sitä eniten tarvitsivat.

Toivottavasti jokainen jäsen ymmärtää arvostaa työtään niin, että hinnoittelee myös työnsä ja osaamisensa sen mukaan.

Myös autokoululiitto on seurannut huolestuneena alan hinnoittelun kehittymistä.

Terveisin

Uudenmaan Autokouluyhdistyksen hallitus henkilö B

Henkilö D

Henkilö G

Henkilö M

Henkilö K

Henkilö L”

47. Autokoulu Hakalan edustaja D ehdotti vielä ”pientä viilausta” 14.6.2015.⁸¹ Henkilö B esitti myöhemmin samana päivänä, että Autokoulu Hakalan edus-

⁷⁸ Ibid., s. 12, henkilö B > hallitus, 12.6.2015 klo 8.56 (RAU82).

⁷⁹ Ibid., s. 12, Eko-Centerin edustaja G > hallitus, 12.6.2015 klo 10.32, (RAU82).

⁸⁰ LIITE 68, sähköpostiviesti ” Fwd_ Tiedustelu yhdistykselle”; [sähköpostiosoitteet poistettu] 13.6.2015 klo 10.32 (RAU13)

taja D lähettää vastauksen seuraavana päivänä hallituksen puolesta.⁸² Hangon Autokoulun edustaja L ja Malmin Autokoulun edustaja M kommentoivat vastausehdotusta hallituksen chat-viestiketjussa vielä 15.6.2015.⁸³ Liikenneakatemian edustajalle F kaikkien hallituksen jäsenien nimissä lähetetty vastaus on esityksen liitteenä.⁸⁴

48. Liikenneakatemian edustaja F alleviivasi samana päivänä vielä erikseen vastauksessaan UAY:n hallituksen sähköpostiviestiin, että kysymys ei koskenut hinnoittelun määrää tai suuruutta:

"Tervehdys

Kiitos vastauksesta ja kannanotosta hinnoitteluun Porvoossa, vaikka siinä hänen tiedustelussani ei ollut kysymys.

Vastauksenne ei kohdistunut esitettyyn kysymykseen. Ymmärrän toisaalta asetelman, että asia on kiusallinen.

Kysymykseni koskee hinnoittelun rakennetta, ei sen määrää tai suuruutta, mutta siihen ette ottaneet kantaa. – –."⁸⁵

Sähköpostiviestissään UAY:n hallitukselle sekä Autokoululiiton edustajalle O 24.6.2015 Liikenneakatemian edustaja F totesi jälleen: "Tässä ei ole kysymys Porvoolaisesta hintasodasta vaan laajemmasta rakenteellisesta asiasta."⁸⁶ Tähän viestiin UAY:n hallitus vastasi 3.7.2015.⁸⁷ Vastauksessaan 13.7.2015 Liikenneakatemian edustaja F totesi vielä kertaalleen: "Hintavah- ti, edelleen ei keskustella hinnan suuruudesta vaan hinnoittelun avoimesta rakenteesta."⁸⁸

49. Liikenneakatemian edustajan F edellä esittämä toteamus "hintasodasta" ja seuraavaksi selostettava UAY:ssä käyty keskustelu liittyvät jäljempänä jaksossa 7.3 kuvattuun Porvoon kilpailutilanteeseen. Jäljempänä jaksossa 7.3.2 tarkemmin kuvatuksi Porvoossa järjestettiin UAY:n alueellinen keskustelutilaisuus 5.10.2015. Tapaaminen oli ensimmäinen, johon Porvoon uudet yrittäjät osallistuivat (ks. jäljempänä kohdat 51, 91 ja 92).

⁸¹ LIITE 69, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu] 14.6.2015 klo 13.26 otsikolla " Re_Tiedustelu yhdistykselle" (RAU13).

⁸² LIITE 70, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu] 14.6.2015 klo 23.39, otsikolla Re: tiedustelu yhdistykselle" (RAU13).

⁸³ LIITE 105, s. 15, ryhmäviesti [sähköpostiosoitteet poistettu] 15.6.2015 klo 7.47 (RAU82); LIITE 105, s. 15, ryhmäviesti [sähköpostiosoitteet poistettu] 15.6.2015 klo 8.49 (RAU82).

⁸⁴ LIITE 64, sähköpostiviesti Sähköposti Autokoulu Hakalan edustaja D > Liikenneakatemian edustaja F 15.6.2015 9:21 (RAU12).

⁸⁵ LIITE 71, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], otsikolla VS: Tiedustelu yhdistykselle (4), vastauksena 15.6.2015 klo 9.21 Autokoulu Hakalan edustajalta D vastaanotettuun viestiin, joka näkyy em. viestin alla 15.6.2015 klo 10.56 (RAU1_L).

⁸⁶ LIITE 72, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu] 24.6.2015 klo 0.20, otsikolla: "VS: Tiedustelu yhdistykselle" (RAU1_L).

⁸⁷ LIITE 73, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], 3.7.2015 klo 10.18, otsikolla Re: Tiedustelu yhdistykselle" (RAU1_L).

⁸⁸ LIITE 74, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], 13.7.2015 klo 0.09, otsikolla: "VS: Tiedustelu yhdistykselle" (RAU1_L).

50. Liikenneakatemian edustaja F lähetti 25.10.2015 UAY:n hallitukselle sähköpostiviestin.⁸⁹ Liikenneakatemian edustaja F kirjoitti kaikille UAY:n hallituksen jäsenille osoitetussa sähköpostiviestissään muun muassa:

"Olimme Porvoossa UAY:n tarjoamalla lounaalla henkilön B kutsumana 5.10 jossa avoimen keskustelun sisältö oli yhteinen hintojen korottaminen henkilön B alustuksella."

51. Tapaamisen koolle kutsunut UAY:n edustaja B kertoi tapaamisesta UAY:n hallitukselle 25.10.2015 lähettämässään viestissä seuraavasti:

"Vähän taustaa hallitukselle tuohon henkilön F kirjeeseen. Kutsuin alueen autokouluuyrittäjät koolle 5.10 (ensimmäinen palaveri johon hän suvaitsi tulla paikalle). Me vanhat autokouluuyrittäjät yritimme saada porukkaa ottamaan järjen käteen ja kaikkia korottamaan hintaa esim 300 (mm henkilö I driversclub clubista ehdotti tätä). Hintataso Porvoossa siis 1500 ja oli karvan alle 2000 kun henkilö F vuosi sitte alotti. Keskustelutilaisuus päättyi tuloksettomana. Seuraavana maanantaina 12.10 henkilö F ilmoitti lehdessä että synttäritarjous 200 hinnasta pois. Henkilön I vastaisku tähän oli la 17.10 synttäritarjouksena -20 prosenttia 1.11 alkavasta kurssista. Ja nyt siis minulla 300 (noin 20 prosenttia) hinnasta pois. Henkilöllä F on jännä tapa ajatella että hän saisi tehdä mitä tahansa ja muut ei mitään. Hän on vuoden aikana ottanut noin 120 B-oppilaan osuuden itselleen se on noin 40 B-oppilasta meiltä kaikilta kolmelta vanhalta pois. eniten asiasta ovat kärsineet driversclub ja minun kouluni."⁹⁰

52. UAY:n hallituksen jäsenet kommentoivat Liikenneakatemian edustajan F lähettämää viestiä, josta Porvoossa käyty keskustelu hintoihin ja toimijoiden määrään liittyen käy selvästi ilmi.⁹¹ Kukaan hallituksen jäsenistä ei viesteissä irtisanoutunut keskustelusta. Eko-Centerin edustaja G lähetti ensimmäisenä luonnoksen vastauksesta muulle hallitukselle 26.10.2015. Vastausluonnoksessa esitettiin muun muassa: "Kehoitamme jatkamaan paikallisia palavereita ja uskomme että keskustelemalla asiaan löytyy kaikkia tyydyttävä ratkaisu. Palaverien järjestelyissä ja sitä kautta keskusteluyhteyden saavuttamisessa yhdistys auttaa mielellään." Eko-Centerin edustajan G ehdotukseen vastasi ensimmäisenä Järvenpään Ajokoulutuskeskuksen edustaja K: "Lyhyt ja ytimekäs. Ei hän varmasti ole tyytyväinen tähänkään." Seuraavaksi luonnosta kommentoi Autokoulu Hakalan edustaja D, ja tämän jälkeen vielä kertaalleen Järvenpään Ajokoulutuskeskuksen edustaja K ja Autokoulu Hakalan edustaja D, joista viimeksi mainittu muun muassa: "Kakkosversio on mielestäni erittäin hyvä. Kun henkilö L⁹² ja henkilö M ovat kommentoi-

⁸⁹ LIITE 75, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], 25.10.2015 klo 9.52: "VS: Tiedustelu yhdistykselle" (RAU82); LIITE 76, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], 27.10.2015 klo 12.21, otsikolla: Re: VS: Tiedustelu yhdistykselle (RAU1_L).

⁹⁰ LIITE 105, s. 19/33, ryhmäviesti [sähköpostiosoitteet poistettu] 25.10.2015 klo 10.50 EET (klo 8.50 UTC +0000, RAU82).

⁹¹ LIITE 77, sähköpostit 26.10.2015 Eko-Centerin edustaja G klo 7.25 otsikolla: Visio 2 kommentoitavaksi.eml (RAU12); LIITE 78, Autokoulu Hakalan edustaja D 26.10.2015 klo 7.52 otsikolla: "Re: Visio 2 kommentoitavaksi" (RAU12); LIITE 79, Järvenpään ajokoulutuskeskuksen edustaja K klo 8.58 (RAU12); LIITE 80, Autokoulu Hakalan edustaja D klo 9.58 (RAU12); LIITE 81, Malmin Autokoulun edustaja M klo 11.35 (RAU12); LIITE 106.

⁹² Hangon Autokoulun edustaja L.

neet sitä, sen voi mun puolesta lähettää.” Sähköpostiketjussa viimeisenä Liikenneakatemian edustajalle F lähetettävää vastausta kommentoi Malmin Autokoulun edustaja M: ”Käy myös minulle. Voisiko siihen viimeisen lauseen loppuun vielä lisätä että 'ja luoda parempaa yhteishenkeä' tai jotain vastaavaa.”

53. Vastauksen lähetti Liikenneakatemian edustajalle F Eko-Centerin edustaja G 27.10.2015.⁹³ Viesti on allekirjoitettu koko hallituksen nimissä, ja viestistä käy ilmi hallituksen käymän keskustelun lopputulos:

”Tervehdys F

UAY:n hallituksen kanta yksittäisen autokoulun hinnoitteluun ja hinnan ilmoittamiseen ei ole muuttunut. KKV:n ohje on yrittäjien tiedossa ja jokainen yrittäjä tulkitsee sitä parhaaksi katsomallaan tavalla. Kehoitamme jatkamaan paikallisia palavereita ja uskomme että keskustelemalla asiaan löytyy kaikkia tyydyttävä ratkaisu. Palaverien järjestelyissä ja sitä kautta keskusteluyhteyden/yhteishengen saavuttamisessa yhdistys auttaa mielellään.

Terveisin
Uudenmaan Autokouluyhdistyksen hallitus
Henkilö D
Henkilö L
Henkilö M
Henkilö K
Henkilö G”

54. Liikenneakatemian edustaja F vastasi hallituksen 27.10.2015 lähettämään viestiin samana päivänä. Viestissä toistettiin tieto Porvoon aluepalaverista 5.10.2015 ja mainittiin hinnankorotuksiin painostetun. Viestissä todetaan muun muassa:

”Porvoossa UAY:n edustaja B on järjestänyt jo hengenluontitapaamisen jossa mm keskusteltiin siitä että Porvoossa autokouluja ja liikenneopettajia on liikaa. Henkilön B laskelman mukaan 50.000 asukasta tarvitsee vain 10 liikenneopettajaa ja ymmärsin että jonkun meistä tulisi alueella lopettaa toiminta. Tämä on yhteishengen ja hyvän keskusteluyhteyden luomista. Puhumattakaan siitä että pienintä Porvoon autokoulua (ei UAY:n jäsen)painostettiin hinnan korottamiseen mm henkilön B toimesta.”⁹⁴

55. Autokoulu Hakalan edustaja D jatkoi keskustelua Porvoon tilanteesta UAY:n hallituksen ja UAR:n edustajan chat-viestiketjussa (UAY:n omistama UAR

⁹³ LIITE 76, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], 27.10.2015 klo 12.21, otsikolla: Re: VS: Tiedustelu yhdistykselle (RAU1_L).

⁹⁴ LIITE 82, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], otsikolla ” VS: VS: Tiedustelu yhdistykselle”, 27.10.2015 klo 20.07 +0200 (RAU12).

Finland Oy ylläpitää Vantaan ja Vihdin ajoharjoitteluratoja) todeten Liikenneakatemian edustajan F vastanneen viestiin.⁹⁵

56. Autokoulu Hakalan edustajan D tabletilta löytyneiden poistettujen viestien perusteella Autokoulu Hakalan edustaja D ja henkilö B keskustelivat 27.10.2015 Porvoon tilanteesta:

Henkilö B: ” – On totta että otin palaverissa esille tuon suhdeluvun yhtenä esimerkkinä laskutavasta jolla voisi laskea sitä jatkuuko tämä nykyinen meno ja totesin että en usko siihen, se ei ole mahdollista että 50000 kaupungissa voi työskennellä lähemmäs 20 liikenneopettajaa. Hän kysyi jo palaverissa minulta muidenkin kuullen että tarkoitan että hänen pitäisi lopettaa, johon totesin että en tarkoita, haluan vaan herätellä kaikkia meitä ajattelemaan.”⁹⁶

Henkilö D: ” – Olen mäkin sanonut hyvinkään palaverissa, että sinne mahtuu kolme autokoulua ja siellä on seitsämän.”⁹⁷

Henkilö B: ”Ja minä painostin pienintä ja heikointa. Tällä hän ilmeisesti tarkoittaa Katiedua, joka sanoi tekevänsä töitä sen verran että saa laskut maksettua. Driversin edustaja I istui henkilöä A vastapäätä ja mä näin kun se kiehui. Henkilö I oli se joka yritti saada henkilön A nostamaan hintaa, mutta koska tässä on tarkoitus mustamaalata puhis, niin ymmärrän.”⁹⁸

57. Henkilö B kommentoi Autokoulu Hakalan edustajan D kanssa käymänsä keskustelun jälkeen Liikenneakatemian edustajalta F saatua sähköpostia UAY:n hallituksen ja UAR:n edustajan chat-viestiketjuun, jossa Autokoulu Hakalan edustaja D vastasi henkilön B ryhmäviestiin.⁹⁹ Tämän jälkeen Eko-Centerin edustaja G kommentoi asiaa Autokoulu Hakalan edustajalle D:

”Se oli virhe henkilöltä B lähteä itse sitä palaveria junaileen, sinne olis pitänyt sinun tai minun ulkopuolisena mennä, nyt se on sössiny hinta asian siihen mukaan, siinä pitää lyödä faktoja pöytään, tämä on minun mielipide”¹⁰⁰

58. Noin kuukausi viraston Porvoossa suorittamien tarkastusten jälkeen Eko-Centerin edustaja G kirjoitti 17.3.2016 yhdistyksen hallitukselle lähettämässään viestissä: ”Jäkessä tiedettiin, että Porvoossa on joku jäänyt kiiniini.”¹⁰¹

⁹⁵ LIITE 105, sivu 21, ryhmäviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], 27.10.2015 klo 18.18 UTC +0000 (RAU82).

⁹⁶ LIITE 105, sivu 31-32/33, viesti henkilö B > Autokoulu Hakalan edustaja D (poistettu viesti) 27.10.2015 klo 18.40 +0000 (RAU82); LIITE 106.

⁹⁷ LIITE 105, sivu 32/33, viesti Autokoulu Hakalan edustaja D > (poistettu viesti) 27.10.2015 klo 18.42 +0000 (RAU82); LIITE 106.

⁹⁸ LIITE 105, sivu 32/33, viesti henkilö B > Autokoulu Hakalan edustaja D (poistettu viesti) 27.10.2015 klo 18.43 +0000 (RAU82); LIITE 106.

⁹⁹ LIITE 105, sivu 21/33, ryhmäviesti [sähköpostiosoitteet poistettu] 27.10.2015 klo 18.59 +0000 (RAU82); LIITE 105, sivu 21-22/33, ryhmäviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], 27.10.2015 klo 19.01 UTC +0000 (RAU82).

¹⁰⁰ LIITE 105, sivu 22/33, viesti Eko-Centerin edustaja G > Autokoulu Hakalan edustaja D, 27.10.2015 klo 19.31 UTC +0000 (RAU82).

¹⁰¹ Ibid., sivu 25, ryhmäviesti Eko-Centerin edustaja G > hallitus 17.3.2016 (RAU82).

7.2.2.2 Hyvinkää

59. Nurmijärvellä toimivan Autokoulu Hakalan edustaja D on toiminut UAY:n edustajana vuosina 2013-2016.¹⁰² Aiemmin Hyvinkään Autokoulun ja sittemmin Järvenpäässä toimivan Eko-Centerin edustaja G on toiminut UAY:n edustajana vuodesta 2014 alkaen.¹⁰³
60. Hyvinkään ja Järvenpään alueella maaliskuusta 2011 maaliskuuhun 2016 järjestetyistä kymmenestä UAY:n alueellisesta keskustelutilaisuudesta Autokoulu Hakalan edustaja D osallistui UAY:n kirjanpidon mukaan seitsemään¹⁰⁴ ja Eko-Centerin edustaja G yhdeksään¹⁰⁵.
61. Syyskuussa 2012 järjestetyn taloudellisen ajattelun kurssin jälkeen Autokoulu Hakalan edustaja D on merkinnyt UAY:n kustantaman alueellisen keskustelutilaisuuden Hyvinkään Rantasipissä 18.12.2012 omaan kalenteriinsa aiemmasta eroavalla tavalla: "Hinta Palaveri Hyvinkää."¹⁰⁶ Autokoulu Hakalan edustaja D kertoi kuulemisessa kyseen olevan opastamisesta, miten hinta tulisi laskea. Autokoulu Hakalan edustaja D yhdisti "hintapalaverin" UAY:n syyskuussa 2012 ja helmikuussa 2013 järjestämiin koulutuksiin ja siihen, "mitä ajokortin pitäis maksaa".¹⁰⁷
62. Autokoulu Hakalan edustaja D merkitsi UAY:n kustantaman alueellisen keskustelutilaisuuden 18.3.2014 omaan kalenteriinsa jälleen: "Palaveri Hyvinkää hinnat."¹⁰⁸ Autokoulu Hakalan edustajan D mukaan tapaamiset "ei ole vaikuttanu yhtään mihinkään, yhtään millään lailla, koska hinnat ei oo ainaakaan noussu".¹⁰⁹ Autokoulu Hakalan edustajan D mukaan tapaamisen:

¹⁰² LIITE 21, 2013 UAY hallitus.pdf (PBE8); LIITE 22, 2014 UAY hallitus.pdf (PBE8); sekä LIITE 23, 2015 UAY hallitus.pdf (PBE8); ja LIITE 84, kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 2, 4–5.

¹⁰³ LIITTEET 22 ja 23, 2014 UAY hallitus.pdf sekä 2015 UAY hallitus.pdf (PBE8); LIITE 85, kuulemistranskripti Eko-Centerin edustaja G, s. 6.

¹⁰⁴ LIITE 42, Hyvinkään Rantasipi 9.3.2011 (PMA5); LIITE 51, Tuusulan Ateljeeri 3.1.2012 (PMA13); LIITE 43, Hyvinkään Rantasipi 10.1.2012 (PMA12); LIITE 45, Hyvinkään Rantasipi 18.12.2012 (PBE2); LIITE 46, Hyvinkään Rantasipi 18.3.2014 (PMA15); LIITE 47, Hyvinkään Rantasipi 3.3.2015 (PBE7); sekä LIITE 50, Järvenpään Huuli 23.3.2016 (RAU48). Autokoulu Hakalan edustajan D:n mukaan Hyvinkää ei kuulu samaan alueelliseen markkinaan Nurmijärven kanssa, LIITE 84, kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 4. Autokoulu Hakalan edustajan D mukaan Hyvinkään aluepalavereissa on keskusteltu esimerkiksi ajokokeiden käytännön järjestelyistä, LIITE 84, kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 5.

¹⁰⁵ LIITE 42, Hyvinkään Rantasipi 9.3.2011 (PMA5); LIITE 43, Hyvinkään Rantasipi 10.1.2012 (PMA12); LIITE 44, Hyvinkään Rantasipi 8.2.2012 (PMA11); LIITE 45, Hyvinkään Rantasipi 18.12.2012 (PBE2); LIITE 46, Hyvinkään Rantasipi 18.3.2014 (PMA15); LIITE 47, Hyvinkään Rantasipi 3.3.2015 (PBE7); LIITE 48, Järvenpään Huvila 20.10.2015 (PBE5); LIITE 49, Järvenpään Colosseo 10.2.2016 (RAU51); sekä LIITE 50, Järvenpään Huuli 23.3.2016 (RAU48).

¹⁰⁶ LIITE 101, kalenterimerkintä Autokoulu Hakalan edustaja D 18.12.2012 (RAU80). Sitä vastoin ennen yhdistyksessä käytettyä keskustelua tulevaan lakiuudistukseen liittyen järjestettävästä koulutuksesta (ks. edellä 7.2.1), Autokoulu Hakalan edustaja D on merkinnyt UAY:n kustantaman alueellisen keskustelutilaisuuden 3.1.2012 omaan kalenteriinsa: "Palaveri Järvenpää UAY", LIITE 102, kalenterimerkintä Autokoulu Hakalan edustaja D 3.1.2012 (RAU78). Autokoulu Hakalan edustaja D on samoin merkinnyt UAY:n kustantaman alueellisen keskustelutilaisuuden 10.1.2012 omaan kalenteriinsa: "Palaveri Hyvinkää UAY", LIITE 103, kalenterimerkintä Autokoulu Hakalan edustaja D 10.1.2012 (RAU79). Tapaamisessa 18.12.2012 on ollut paikalla 12 edustajaa Hyvinkään ja Nurmijärven autokouluista. UAY:n ensimmäinen, hintojen koordinoitu nostamiseen tähdännyt taloudellisen ajattelun kurssi on järjestetty syyskuussa 2012. Lakiuudistus astui voimaan 19.1.2013.

¹⁰⁷ LIITE 84, kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 5–6.

¹⁰⁸ LIITE 104, kalenterimerkintä Autokoulu Hakalan edustaja D 18.3.2014 (RAU76).

¹⁰⁹ LIITE 84, kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 7.

"Idea oli se, että yrittäjät yrittäis miettiä et ne ei tappele toisiaan, niinku hengiltä. Vaan joku yrittäis järkeillä, että mikä on se kustannusrakenne millä tätä voi tehdä, niinku kannattavasti. Ku se ei oo kenenkään etu et tapellaan toinen toisemme hengiltä."¹¹⁰

63. Autokoulu Hakalan edustaja D on viitannut alueellisiin keskustelutilaisuuksiin "hintapalaveri"-termillä myös viestinnässään. Autokoulu Hakalan edustajan D iPadilta¹¹¹ löytyi poistettu viesti, jonka Autokoulu Hakalan edustaja D on lähettänyt 16.3.2015. Viestissä Autokoulu Hakalan edustaja D viittaa Hyvinkäällä paria vuotta aiemmin pidettyyn "hintapalaveriin".¹¹²
64. Eko-Centerin edustaja G kommentoi sähköpostiviestissään UAY:n hallitukselle ja Liikenneakatemian edustajalle F 31.10.2014 B-kortin perusvaiheen hinnoittelua ja uusien toimijoiden tekemiä hinnoitteluratkaisuja seuraavasti:

"Nyt kirjoitan yksityisenä autokouluyrittäjänä, mitä näihin "avajaistarjouksiin" tulee, kannattaisi miettiä tarkkaan mitä siitä seuraa, tässä muutama esimerkki Järvenpää, pari kolme vuotta sitten eräs autokoulu aloitti rajulla avajaistarjouksella, hinnat putosi n 500e ja ovat siellä vieläkin, sama toistui Riihimäellä jossa myöskin B hintataso on siellä 1300-1400e, Hyvinkäällä vuosi sitten aloitti uusi autokoulu ja näitä "avajaistarjouksia" on ollut pitkän vuotta, tästä riemastuneena kun sattui olemaan sopiva ostaja ehdokas päätin myydä Hyvinkään yksikön pois, enkä ole katunut nyt siellä hinnat menee alaspäin eikä loppua näy, suosta on paha nousta, yhteistyöllä asioita saadaan paremmin hoidettua, kun ei nämä hinnat niin kaksisia ole muutenkaan, järkevä hinta. B kortille perusvaiheessa olisi 2700-2800e, nyky meno on oman työn aliarvostamista, koettakaa päästä saman pöydän ääreen terv. henkilö G autokouluyrittäjä Järvenpää"¹¹³

65. Viraston kuulemisessa Eko-Centerin edustaja G mainitsi B-kortin hinnan määräytymisestä aiemmin: "– Joskus aikasemmin kurssin, B-kurssin henkilöautokortti makso teollisuustyöntekijän kuukausiansion, nettokuukausiansion verran. Se on ollu aika pitkään semmonen tietty trendi näin. –."¹¹⁴ Kysyttäessä edellä mainitusta viestistä ja Eko-Centerin edustajan G siinä viittaamasta 2700–2800 euron "järkevästä hinnasta": "No siis toi 2700, 2800 liittyy siihen, että, se on se teollisuuden keskiansio mihin mä viittasin aikasemmin. Ni että silloin se niinku peilais tonne vanhoihin, varmaan sillain hyviin aikoihin, joskus on ollu hyviä aikoja, se niinku liittyy siihen että se on se teollisuuden keskiansio, et se, siihen peilattuna niin B-kortin hinnan pitäis olla tuommonen –."¹¹⁵ Alueellisissa keskustelutilaisuuksissa Eko-Centerin edustaja G on kertomansa mukaan "avannut kustannusrakennetta".¹¹⁶

¹¹⁰ Ibid., kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 9.

¹¹¹ Laite on UAY:n hallituksen jäsenille hankkima.

¹¹² LIITE 105, sivu 29, poistettu viesti Autokoulu Hakalan edustaja D > ? 16.3.2015 klo 20.06 +0000 (RAU 82); LIITE 84, kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 12.

¹¹³ LIITE 83, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu] 31.10.2014 otsikolla Re: Jäsenasiaa, (RAU1_L).

¹¹⁴ LIITE 85, kuuleminen Eko-Centerin edustaja G 29.9.2016, s. 2.

¹¹⁵ Ibid., kuuleminen Eko-Centerin edustaja G 29.9.2016, s. 12.

¹¹⁶ Ibid., kuulemistranskripti Eko-Centerin edustaja G s. 2–4.

7.2.2.3 Esityksen kattaman menettelyn päätyminen

66. Kohdissa 53–57 tarkemmin kuvatusti UAY:n hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat kävivät keskustelua Porvoossa käydystä hintakeskustelusta, tarveharkinnasta ja UAY:n hallituksessa edustettujen elinkeinonharjoittajien roolista paikallisella markkinalla syntyneessä hintakilpailutilanteessa vielä 27.10.2015. Virastolla ei ole näyttöä siitä, että kukaan esityksen kohteena olevista, tuolloin UAY:n hallituksessa edustettuina olleista elinkeinonharjoittajista olisi irtisanoutunut kilpailulaissa kielletystä menettelystä. Näyttöä ei ole kielletyn menettelyn jatkumisesta 27.10.2015 jälkeen.

7.3 Kilpailua rajoittava toiminta Porvoossa

7.3.1 Porvoon autokoulujen välinen hintayhteistyö

67. Vuoden 2013 lakiuudistuksen seurauksena B-kortin hinta nousi Suomessa keskimäärin 500 euroa. Porvoossa korotus oli noin 600 euroa (ks. edellä kohdat 14 ja 19). Kaikki kolme Porvoon autokoulua toteuttivat korotukset B-korttikokonaisuuden hintaan karkeasti saman suuruisena.
68. Porvoon Autokoulun edustaja B, Drivers' Clubin edustaja I sekä Auto-opiston edustaja J kommentoivat mediassa lakimuutoksen vaikutuksia hintoihin jo ennen lain voimaantuloa. Kaikki kolme esittivät B-kortin kokonaishinnan nousevan noin 600 eurolla¹¹⁷, kun hintojen arvioitiin muualla nousevan 300–500 eurolla¹¹⁸.
69. Korotusten jälkeen hinnoissa ei ollut merkityksellistä eroa. Näytöstä ilmenee, että B-kortin perusosan hinnassa yli sadan euron erot vaikuttavat asiakasvirtaan.¹¹⁹
70. Yhtiöt pitivät B-kortin hinnoittelunsa yhdenmukaisena vuoden 2014 syksyyn. Uusien yrittäjien aloitettua toimintansa Porvoossa laskivat vanhat yrittäjät hintansa vastatakseen uusien yrittäjien hinnoitteluun. Vuoden 2014 syksyn jälkeen hinnoissa on enemmän hajontaa.

¹¹⁷ LIITE 7, Sanomalehti Uusimaa, 18.1.2013, s. 5.

¹¹⁸ LIITE 1, Talouselämä, 31.10.2012; LIITE 8, Ilta-Sanomat, 18.1.2013; LIITE 9, Iltalehti 11.1.2013. Porvoon alueen poikkeuksellisen korkeata hintatasoa on kommentoitu mediassa (ks. kohta 19 markkinakuvaus). Mediassa on myös käsitelty 2014 aloittaneiden toimijoiden vaikutusta Porvoon autokoulujen hintoihin.

¹¹⁹ Drivers' Clubin edustaja I: "satanen, kahen sadan ero", LIITE 88, s. 8; Porvoon Autokoulun edustaja B: "300 euroa kun jollakin on halvempi tai kalliimpi, niin kyl se sit näkyy niin kun asiakasvirrassa", LIITE 86, s. 5. LIITE 90, kuulemistranskripti Liikenneakatemian edustaja F, s. 12: Porvoossa syksyllä 2014 aloittaneen Liikenneakatemian edustaja F kertoi kuulemisessa yhtenä syynä autokoulun perustamiseen juuri Porvooseen olleen, että Porvoosta oli tullut autokouluoppilaita Tikkurilaan asti Porvoon hintatason johdosta. Porvoon alueesta LIITE 86, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja B, s. 2; LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 9; LIITE 89, kuulemistranskripti Auto-opiston edustaja J, s. 9; LIITE 91, kuulemistranskripti Katiedu Driversin edustaja A, s. 9 – 10: Alueellinen markkina on alalla tyypillisesti varsin suppea ja Porvoossa toimivat pitävät kilpailijoinaan muita Porvoon keskustassa toimivia autokouluja eivätkä esimerkiksi Askolan, Sipoon tai Loviisan toimijoita.

71. Porvoolaisten autokoulujen edustajat esittivät asiaa selvitettyä B-kortin hinnan nousseen vuoden 2013 alussa vain lakimuutoksen ajo-opetukseen tuomia lisätunteja vastaavan määrän¹²⁰ ja paljokuivat Uusimaan artikkelissa esitettyä 600 euron korotusta määrältään¹²¹. Asiakirjanäytön perusteella kokonaiskorotus B-kortin hintaan oli kuitenkin Porvoon kolmessa autokoulussa alla tarkemmin kuvatuksi noin 600–700 euroa.¹²² Porvoon Autokoulun toteuttama korotus koko kortin hintaan oli toteutuneen laskutuksen perusteella 624 euroa.¹²³ Toteutunut korotus oli siten noin sata euroa enemmän kuin ennen ensimmäistä taloudellisen ajattelun kurssia yhtiön sisäiseen hinnoitukseen tallennettu arvio korotustarpeesta, 523 euroa.¹²⁴
72. Drivers' Club ja Auto-opisto kertoivat yhtenevästi siitä, mikä B-kortin perusosan "kannattava" hinta on. Drivers' Clubin edustajan I mukaan B-kortin perusosan "kipuraja on noin 1500 euroa – jos hinnat pyörii 1900, niin silloin tällaisen 20-30 % voittoa pystyy tekemään. Mut silloin jos mennään 1500:lla, niin se on nolla suurin piirtein. Ja sen alle 1400, 1300, niin silloin tehään miinusta"¹²⁵ Myös Auto-opiston edustaja J viittasi perusosan 1800 euron hintaan vähimmäismääränä, jolla toiminta kannattaisi, ja 1400 euroon summana, jolla ei enää katettaisi toiminnan kuluja.¹²⁶
73. Sekä henkilö B että Drivers' Clubin edustaja I toivat esille näkemyksen, että toimijoita on liikaa¹²⁷, ja että toimijoiden määrän tulisi vastata entistä tarveharkintamallia¹²⁸. Henkilön B työpisteeltä löytyi myös käsinkirjoitettuja muistiinpanoja, joihin 50 000 asukkaalle sopivaksi liikenneopettajien määräksi on merkitty 10.¹²⁹

¹²⁰ Transkriptit kuulemisista 10.2.2016, Porvoon Autokoulun edustaja B, LIITE 86, s. 4; Porvoon Autokoulun edustaja H, LIITE 87, s. 9; Drivers Clubin edustaja I, LIITE 88, s. 6; Auto-opiston edustaja J, LIITE 89, s. 2–4. Porvoon Autokoulun edustajan H mainitsemasta lisäyksestä muodostuisi yhteensä 349–454 euron korotus (2x85+199-20 tai 3x85+199). Drivers' Clubin edustaja I kertoi korotuksen olleen 180 euroa sekä ajotuntien lisäys. Auto-opiston edustaja J viittaa korotuksena vain harjoitteluvaiheen hintaan 175 euroa.

¹²¹ Transkriptit kuulemisista 10.2.2016, Porvoon Autokoulun edustaja B, LIITE 86, s. 4; Drivers' Clubin edustaja I, LIITE 88, s. 6; Auto-opiston edustaja J, LIITE 89, s. 4.

¹²² Autokouluylittäjät puhuvat B-kortin hintaan viitattaessa usein B-kortin perusosan hinnasta. Hintojen vertailtavuutta hankaloittaa autokoulujen tapa esittää eri tavoin hintoihin sisällytettävät erät, minkä vuoksi seuraavassa verrataan Porvoon autokoulujen hintoja B-korttiopetukselle opetuksen eri osat huomioiden, ensiksi kortin kokonaishintoja ja tämän jälkeen kortin perusosan hintaa, sekä sisäisten hinnoittelutaulukoiden että toteutuneen laskutuksen osalta.

¹²³ Vuoden 2012 hinnat esim. LIITE 111, Undervisningsavtal (perusvaihe), Elevnummer 112312, allekirjoitettu 31.8.2012 (JSU36); LIITE 112, Opetussopimus II-vaihe, Oppilasnumero 211312, allekirjoitettu 2.7.2012 (JSU2). Vuoden 2013 hinnat esim. LIITE 113, Undervisningsavtal (perusvaihe), Elevnummer 140, allekirjoitettu 11.2.2013 (JSU4); LIITE 114, Undervisningsavtal – Övningsdel, Elevnummer 77, allekirjoitettu 10.7.2013 (JSU40); LIITE 115, Opetussopimus – syventävä vaihe, oppilasnumero 4320, allekirjoitettu 30.12.2013 (JSU25).

¹²⁴ LIITE 116, Porvoon Autokoulun hintataulukko 4346.xls (RAU 16).

¹²⁵ LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 2.

¹²⁶ LIITE 89, kuulemistranskripti Auto-opiston edustaja J, s. 2 ja 12.

¹²⁷ LIITE 86, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja B, s. 14; LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 24.

¹²⁸ LIITE 86, kuulemistranskripti henkilö Porvoon Autokoulun edustaja B, s. 14; LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers Clubin edustaja I, s. 21.

¹²⁹ LIITE 107, muistilappu henkilön B työpisteeltä (RAU9).

74. Drivers' Clubin edustaja I kommentoi toimijoiden määrää ja hinnoittelua muun muassa seuraavasti: "Kyllä siitä hinnastahan on puhuttu kyllä niin kun liiton tasollakin kyllä, et nimenomaan just sitä tota, kun nää hinnat on niin kun aivan alhaalle menny sen älyttömän kilpailun takia. Ja se kilpailu, mistä se niin kun johtuu, kun vapautettiin se tarveharkinta."¹³⁰
75. Drivers' Clubin edustaja I vastasi kysymykseen siitä, montako autokoulua kaupunkiin mahtuu: "No, sanotaan näin, että jos tääkin määrä vaikka mitä on nyt, niin se toimii, jos se hinta on semmonen, että se on kannattava. Jos se hinta ois 1800 euroa mikä kortin hinta pitäisi olla tähän työmäärään nähden ja näihin kuluihin, niin silloin vaan koulut, meillä olis vähän vähempi opettajia tässä koulussa. Sillä keinoin tää yritys toimis ja pyöris."¹³¹

7.3.1.1 B-kortin kokonaishinta lakiuudistuksen voimaan tullessa

76. Porvoon Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston B-kortin kokonaishinnan kehitys ennen ja jälkeen vuoden 2013 lakiuudistusta on kuvattu oheiseen taulukkoon. Taulukon jälkeiset tekstikappaleet kuvaavat vielä tarkemmin taulukon sisältöä.

	Syksy 2012		Kevät 2013	Hinnannousu
Porvoon Autokoulu	2 080 €	2 190 €	2 706 €	626 €
Drivers' Club	1 951 €		2 665 €	714 €
Auto-opisto	2 055 €		2 643 €	588 €
Porvoon Autokoulun ja Drivers's Clubin yllä olevat hinnat perustuvat sisäisiin hinnoittelutaulukoihin. Toteutuneiden laskutushintojen nousu on käytännössä vastaava. Auto-opiston yllä olevat hinnat perustuvat toteutuneeseen laskutukseen.				

77. Porvoon Autokoulun sisäisistä hinnoittelutaulukoista syyskuulta 2012 ennen UAY:n taloudellisen ajattelun kurssia, lokakuulta 2012 kurssin jälkeen ja helmikuulta 2013 käy ilmi, että B-kortin kokonaishinta on 6.9.2012 tallennetussa hinnastossa ollut 2080 euroa, 20.10.2010 tallennetussa hinnastossa 2189,50 euroa ja 22.1.2013 tallennetussa hinnastossa 2706 euroa. Kokonaiskorotus B-kortin hintaan kaikki vaiheet huomioiden syyskuusta 2012

¹³⁰ LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 21. Vrt. edellä kohdassa 56 Autokoulu Hakalan edustajan D poistettu viesti tarveharkinnasta 27.10.2015, LIITE 105, s. 32 (RAU82).

¹³¹ LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 25.

helmikuuhun 2013 on näin ollen sisäisen hinnoittelutaulukon perusteella ollut 626 euroa.¹³²

78. Vastaavasti verrattaessa B-korttiopetuksen kokonaishintaa Porvoon Autokoulun toteutuneesta laskutuksesta (perusvaiheen opetus poislukien auton käyttö kokeessa ja pimeään ajo¹³³, II-vaihe poislukien auton käyttö kokeessa¹³⁴) vuonna 2012 ennen lakiuudistusta sekä B-korttiopetuksen kokonaishintaa vuonna 2013 uudistuksen jälkeen¹³⁵ (perusvaihe¹³⁶, harjoitteluvaihe¹³⁷, syventävä vaihe¹³⁸ kuten edellä) on korotus yhteensä 624 euroa.
79. Vastaavasti Drivers' Clubin sisäisistä hinnoittelutaulukoista ilmenee, että B-kortin kokonaishinta 3.7.2012 tallennetussa hinnastossa on 1951 euroa ja 17.1.2013 tallennetussa hinnastossa 2665 euroa. Kokonaiskorotus heinäkuusta 2012 tammikuuhun 2013 on näin ollen 714 euroa.¹³⁹ Drivers' Clubin toteutuneessa laskutuksessa hinnat ovat samat.¹⁴⁰
80. Auto-opiston toteutuneen laskutuksen perusteella B-kortin kokonaishinta on noussut 2055 eurosta 2643 euroon. Kokonaiskorotus on näin ollen ollut 588 euroa.¹⁴¹

7.3.1.2 B-kortin perusvaiheen hinta

81. B-kortin perusvaiheen hinta on ennen syksyä 2012 ollut Auto-opistolla 1605 euroa¹⁴², Porvoon Autokoululla 1615 euroa¹⁴³ ja Drivers' Clubilla 1591 euroa¹⁴⁴. Lakiuudistuksen jälkeen perusvaiheen hinta oli Auto-opistolla 1940

¹³² LIITE 116, Porvoon Autokoulun 6.9.2012 tallennettu hinnasto, B perusvaihe sis. pimeä ja II-vaihe 2080 euroa (1735+345) 4346.xls (RAU 16); LIITE 117, 23.10.2012 tallennettu hinnasto perusvaihe, pimeä ja II-vaihe 2189,50 euroa (1710+127+352,5) 4494.xls (RAU 16); LIITE 118, 22.1.2013 tallennettu hinnasto perusvaihe, pimeä, harjoitteluvaihe, syventävä vaihe 2706 euroa (1960+120+199+427) 4493.xls (RAU 16).

¹³³ LIITE 111, perusvaihe 1615 euroa (JSU 36).

¹³⁴ LIITE 112, II-vaihe 280 euroa, ei sisällä ratamaksua 80 euroa, (JSU2).

¹³⁵ Tammikuun 2013 myynti ei ole pakettina vertailukelpoinen, koska ennen lakiuudistusta perusvaiheen käyneet eivät ole joutuneet suorittamaan myöhempiä vaiheita uudistuksessa määritellyn sisältöisinä.

¹³⁶ LIITE 113, perusvaihe 1960 euroa (JSU4).

¹³⁷ LIITE 114, harjoitteluvaihe 199 euroa (JSU40).

¹³⁸ LIITE 115, syventävä vaihe 440 euroa sisältäen ratamaksun 80 euroa (JSU25).

¹³⁹ LIITE 119, Drivers' Clubin 3.7.2012 tallennettu hinnasto 1561.xls (ESK3), B-kortin hinta sisältäen perusvaihe, II-vaihe, pimeänajo 1951 euroa (1591+260+100); LIITE 120, 17.1.2013 tallennettu hinnasto 1625.xls (ESK3) B-kortin hinta sisältäen perusvaihe, harjoitteluvaihe, syventävä vaihe, pimeänajo 2665 euroa (1950+180+420+115).

¹⁴⁰ LIITE 121, perusosa 28.8.2012 1591 euroa, pimeä 100 euroa (ASP30); LIITE 122, syventävä 8.8.2012 260 euroa (ASP49). LIITE 123, perusosa 28.1.2013 1950 euroa, pimeä 115 euroa (ASP23); LIITE 124, harjoitteluvaihe 15.8.2013 180 euroa (ASP61); LIITE 125, syventävä 8.2.2013 420 euroa (ASP46).

¹⁴¹ Ennen uudistusta B-kortti yhteensä 2055 euroa: LIITE 126, Opetussopimus 3.9.2012, opp. 43611, perusvaihe 1605 euroa, pimeä 110 euroa; LIITE 127, II-vaihe 17.1.2013, opp. 37912, 340 euroa. Uudistuksen jälkeen B-kortti yhteensä 2643 euroa: LIITE 128, opp. 65911, 28.1.2013 perusvaihe 1940 euroa, pimeä 118 euroa; LIITE 129, harjoitteluvaihe 7.8.2013, opp. 114, 175 euroa; LIITE 130, syventävä 31.1.2013, opp. 43912, 410 euroa.

¹⁴² LIITTEET 131 ja 132, opetussopimus Auto-opisto 28.6.2012, opp. 33511 ja 30.11.2012, opp. 59711; lisäksi LIITE 133, arkistoitu verkkosivu Auto-opisto 12.3.2012, 1605 euroa.

¹⁴³ LIITE 111, opetussopimus Porvoon Autokoulu 31.8.2012 (JSU36); LIITE 134, 31.10.2012 (JSU37); lisäksi LIITE 135, Porvoon Autokoulun arkistoitu verkkosivu 17.3.2012, 1615 euroa.

¹⁴⁴ LIITE 136, opetussopimus Drivers' Club 28.8.2012 (ASP29); LIITE 137, 23.10.2012 (ASP28); LIITE 138, 18.12.2012 (ASP27); lisäksi LIITE 139 Drivers' Clubin arkistoitu verkkosivu 8.6.2012, 1591 euroa.

euroa¹⁴⁵, Drivers' Clubilla 1950 euroa¹⁴⁶ ja Porvoon Autokoululla 1960 euroa¹⁴⁷.

	Syksy 2012	Kevät 2013
Auto-opisto	1605 €	1940 €
Porvoon Autokoulu	1615 €	1950 €
Drivers' Club	1591 €	1960 €

82. Hinnat pysyivät lähes saman suuruisina Porvoon kolmella autokoululla lakiuudistuksesta 19.1.2013 syksyyn 2014.¹⁴⁸ Syksyllä 2013 sekä tammikuussa 2014 kaikilla kolmella autokoululla oli vastaavasti lähes sama tarjous perusosan hintaan. Syksyn tarjous oli Porvoon Autokoululla 1790 euroa, Drivers' Clubilla 1780 euroa sekä Auto-opistolla 1740 euroa. Tammikuun tarjous oli Porvoon Autokoululla edelleen 1790 euroa, Drivers' Clubilla ja Auto-opistolla molemmilla 1780 euroa.¹⁴⁹
83. Edellä mainittujen toimijoiden rinnalla aloitti syksyllä 2014 kaksi uutta autokoulua. Katiedu käynnisti Porvoon toimintansa elokuussa ja Liikenneakatemian lokakuussa 2014.
84. Uudet autokoulut asettivat toimintansa käynnistyessä B-kortin perusosan hinnan avajaistarjouksena vastaamaan Suomen keskitasoa (noin 1500 euroa).¹⁵⁰ Perusosan hinta vanhoissa kouluissa oli tuolloin kohdassa 81 kerrottua noin 1950 euroa.

¹⁴⁵ LIITE 140, Auto-opiston arkistoitu verkkosivu, arkistointipäivämäärä 17.10.2013.

¹⁴⁶ LIITE 120, Excel-taulukko 1625, (ESK3).

¹⁴⁷ LIITE 117, Excel-taulukko 4493, (RAU16).

¹⁴⁸ Opetussopimukset Porvoon Autokoulu, LIITTEET 113, 141, 142 ja 143 (opp. 140, 11.2.2013, JSU4; opp. 473, 26.8.2013, JSU9; opp. 39, 9.12.2013, JSU8; opp. 193, 18.8.2014, JSU31); Drivers' Club, LIITTEET 123, 144, 145, 146 ja 147 (opp. 5413 28.1.2013, ASP23; opp. 9213, 18.2.2013, ASP22; opp. 35513, 26.8.2013, ASP34; opp. 40713, 2.12.2013, ASP32; opp. 8314, 28.4.2014, ASP19); sekä Auto-opiston opetussopimukset, LIITTEET 128, 148–152 (Auto-opiston opetussopimus perusvaihe 28.1.2013, opp. 65911; Auto-opiston opetussopimus perusvaihe 25.2.2013, opp. 67411; Auto-opiston opetussopimus perusvaihe 14.10.2013, opp. 106711; Auto-opiston opetussopimus perusvaihe 16.12.2013, opp. 108711; Auto-opiston opetussopimus perusvaihe 5.5.2014, opp. 129811; Auto-opiston opetussopimus perusvaihe 18.8.2014, opp. 140011); Porvoon Autokoulun sisäiset hinnastot (LIITE 118, 4493, 22.1.2013; LIITE 153, 4492, 8.5.2014) ja Drivers' Clubin sisäiset hinnastot (LIITE 154, 1564.xls, 15.7.2014, ESK3), internet-sivut driversclub.fi, porvoonauto-opisto.fi.

¹⁴⁹ Syystarjous: LIITE 141, Porvoon Autokoulun opetussopimus 26.8.2013, opp. 473 (JSU9); LIITE 155, Drivers' Clubin internet-sivut driversclub.fi 23.8.2013 ja LIITE 145, opetussopimus 26.8.2013, opp. 35513 (ASP34); LIITE 149, Auto-opiston opetussopimus 14.10.2013, opp. 106711. Tammikuun tarjous: LIITE 156, Porvoon Autokoulun opetussopimus 27.1.2014, opp. 23 (JSU26); LIITE 157, Drivers' Clubin opetussopimus 20.1.2014, opp. 4513 (ASP31); LIITE 158, Auto-opiston opetussopimus 27.1.2014, opp. 118811.

¹⁵⁰ LIITE 6, Uusimaa, 13.10.2014, s. 2 ja s. 4; LIITE 159, arkistoitu verkkosivu Katiedudrivers.fi/porvoo, 18.11.2014; LIITE 160, Liikenneakatemian arkistoitu verkkosivu autokoululiikenneakatemia.fi, 16.10.2014.

85. Drivers' Clubin edustaja I on kertonut niin lehtihaastattelussa syksyllä 2014¹⁵¹, kuin tarkastuksella suoritettussa kuulemisessaan 10.2.2016¹⁵², ettei nähnyt tilanteessa muuta vaihtoehtoa, kuin laskea oman autokoulunsa B-kortin hinnan noin 1900 eurosta 1480 euroon.
86. Drivers' Clubin edustaja I muotoili tilanteen siten, että hinnat laskivat "kun kilpailu tuli Porvooseen".¹⁵³ Edustaja I mukaan Porvoossa oli kerran aiemmin käynyt vastaavanlainen hintojen romahdus yhden toimijan laskettua hintansa.¹⁵⁴
87. Porvoon Autokoulu lähti myös mukaan hintakilpailuun uusien toimijoiden aloitettua toimintansa.¹⁵⁵ Alennettu hinta oli sama 1480 euroa B-kortin perusosalta kuin Auto-opistolla ja Drivers' Clubilla.¹⁵⁶ Vuotta myöhemmin, 17.9.2015, B-kortin perusosan hinta Porvoossa on Porvoon Autokoulun koostaman hintavertailun mukaan ollut koulusta riippuen 1450–1600 euroa.¹⁵⁷

7.3.2 Porvoon aluepalaveri 5.10.2015

88. UAY:n edustaja B kutsui Porvoon, Sipoon, Loviisan ja Askolan autokoulujen edustajat koolle Porvoon ravintola Rossoon 5.10.2015.¹⁵⁸ Porvoosta tapaamisessa olivat läsnä Porvoon Autokoulun edustajat B ja H, Drivers' Clubin edustaja I, Auto-opiston edustaja J, Liikenneakatemian edustaja F sekä Katiedu Driversin edustaja A. Porvoon lähialueilta kokoukseen osallistui lisäksi neljä muuta henkilöä Sipoossa, Loviisassa ja Askolassa toimivista autokouluista.¹⁵⁹
89. Tapaamiseen osallistuneet ovat kertoneet tapaamisen ajankohdasta, koolle kutsujasta sekä tapaamiseen osallistuneista yhtenevästi. Tapaamisen tarkoituksesta ja käydyn keskustelun sisällöstä tapaamisessa läsnä olleet ovat kertoneet osaksi eri tavoin.

¹⁵¹ LIITE 6, Uusimaa, 13.10.2014, s. 4.

¹⁵² LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 8.

¹⁵³ Ibid., s. 5.

¹⁵⁴ Ibid., s. 10.

¹⁵⁵ LIITE 86, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja B, s. 3–4.

¹⁵⁶ LIITE 161, Drivers' Club opetussopimus B perusvaihe 3.11.2014 hinta 1480 euroa (ASP13); LIITE 162, Porvoon Autokoulu opetussopimus B perus 13.10.2014 hinta 1480 euroa (JSU28); LIITE 163, Auto-opisto opetussopimus B perus 24.10.2014 opp. 146611, hinta 1480 euroa.

¹⁵⁷ LIITE 108, käsin kirjoitettu hintavertailu (RAU2), päivätty 17.9.2015, jossa Katiedu 1450 euroa, Opisto 1600 euroa, DC 1590 euroa, 1580 ja Porvoon Autokoulu 1570 euroa. Vuonna 2016 perusosan hinnat ovat vaihdelleet Porvoon Autokoulun Facebook-sivullaan 31.12.2015 ilmoittamasta kaveritarjouksesta "ajokortit tonnilla" Auto-opiston internet-sivuillaan 31.3.2016 ilmoittamaan 1600 euroon (porvoonauto-opisto.fi/fi/kurssit-ja-hinnat/b-be-ja-yhteisopetus, luettavissa /web.archive.org, tarkistettu 28.6.2019) LIITE 164.

¹⁵⁸ Transkriptit kuulemisista LIITE 86, Porvoon Autokoulun edustaja B, s. 11; LIITE 87, Porvoon Autokoulun edustaja H, s. 3; LIITE 88, Drivers' Clubin edustaja I, s. 14 ja 17; LIITE 89, Auto-opiston edustaja J, s. 11; LIITE 90, kuulemistranskripti Liikenneakatemian edustaja F, s. 5; LIITE 91, kuulemistranskripti Katiedu Driversin edustaja A, s. 3. Yksi alueen yrittäjä unohdettiin kutsua tapaamiseen, kaikki kutsutut olivat paikalla. LIITE 89, kuulemistranskripti Auto-opiston edustaja J, s. 11.

¹⁵⁹ Kirjanpidon tositteet ml. LIITE 38, osanottajalista, Porvoon Rosso 5.10.2015 (PBE6).

90. Tapaamisen tarkoitus oli tapaamisen koolle kutsuneen henkilön B mukaan keskustella muun muassa liikenneturvallisuudesta¹⁶⁰ ja parantaa alueella toimivien autokoulujen yhteishenkeä¹⁶¹.
91. Porvoon Autokoulun edustajan H mukaan tapaamisen pääasiallinen tarkoitus oli saada Liikenneakatemian edustaja F nostamaan Autokoulu Liikenneakatemian hintoja.¹⁶² Liikenneakatemian edustaja F oli Porvoon Autokoulun edustajan H mukaan aiemminkin kutsuttu vastaaviin tapaamisiin, mutta hän ei ollut niihin osallistunut.¹⁶³ Katiedusta kysyttäessä Porvoon Autokoulun edustaja H mainitsi, että: ”– siinä muut yritti vähän niin kun puhuu hänelle, että eiks sitä hintaa vois vähän muuttaa.”¹⁶⁴
92. Drivers’ Clubin edustaja I kertoi tapaamisen syyn olleen yhteishengen luominen, ja ettei tilaisuudessa ole voitu keskustella hinnoista, koska se on kiellettyä.¹⁶⁵ Drivers’ Clubin edustajan I mukaan Liikenneakatemian edustaja F ei ole tilaisuudessa juuri puhunut. Katiedun edustajaa A edustaja I ei muistanut nähneensä vastaavissa tapaamisissa muulloin.
93. Auto-opiston edustaja J kertoi Porvoon Autokoulun edustajan H ja Liikenneakatemian edustajan F kanssa yhtenevästi tilaisuudessa puututun Katiedun hinnoitteluun. Auto-opiston edustajan J mukaan UAY:n edustaja B kyseenalaisti Katiedun hinnoittelun järkevyyden. Auto-opiston edustajan J mukaan Katiedu Driversin edustaja A närkästyi hintoja käsittelevästä keskustelusta, ja ilmoitti, että keskustelu oli kilpailulain vastainen.¹⁶⁶
94. Auto-opiston edustaja J kertoi 10.2.2016 kuulemisessa, että on ”katsonut paremmaksi olla hiljaa” hinnasta keskusteltaessa. Auto-opiston edustaja J kommentoi 5.10.2015 käytyä keskustelua muun muassa seuraavasti: ”...oisko se tää henkilö B ollu tota, joka pikkusen, pikkusen tuota kommentoi tän Katiedun hinnoittelusta. Kommentoi sillä lailla, että, et ihmetteli, että kuinka voi noin halvalla myydä. Mutta mun mielestä se Katiedu sanokin siitä, että toi on niin kun kyseenalaista, että alat häntä arvosteleen hinnoittelussa. Mä katsoin paremmaksi olla hiljaa siinä vaiheessa. – – Mutta tuota, mutta muistan kyllä tää kyseinen henkilö, tää Katiedu, niin se on närkästynyt siitä, että häneltä kysytään ja mainittikin jotenkin, että on kilpailulain vastaista tulla hänelle tommosia puhumaan. Särähti korvaan ittelläkin siinä vaan, että näin sano. – –”¹⁶⁷
95. Liikenneakatemian edustajan F mukaan tilaisuudessa painostettiin erityisesti Katiedu Driversin edustajaa A nostamaan hintojaan. Liikenneakatemian

¹⁶⁰ LIITE 86, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja B, s. 10.

¹⁶¹ Ibid., s. 12–13.

¹⁶² LIITE 87, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja H, s. 12.

¹⁶³ Ibid, s. 2.

¹⁶⁴ Ibid. s. 13.

¹⁶⁵ LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers Clubin edustaja I, s. 15.

¹⁶⁶ LIITE 89, kuulemistranskripti Auto-opiston edustaja J, s. 12.

¹⁶⁷ Ibid., s. 12.

edustajan F mukaan henkilö B ehdotti Drivers' Clubin tuella 300–400 euron hinnankorotusta. Henkilö B viittasi Liikenneakatemian edustajan F mukaan myös vanhaan tarveharkintalaskukaavaan, jonka perusteella Porvoossa oli henkilö B:n mukaan liikaa liikenneopettajia.¹⁶⁸

96. Auto-opiston edustajan J tavoin Katiedun edustaja A muisti tilaisuudessa maininneensa hintakeskustelun olevan kilpailulain vastaista.¹⁶⁹ Liikenneakatemian edustajan F tavoin myös Katiedu Driversin edustaja A kertoi tapaamisessa ehdotetun hintoja nostettavaksi 300 eurolla.¹⁷⁰ Katiedu Driversin edustaja A kertoi myöhemmin Drivers' Clubin edustajan I ehdottaneen hinnan korottamista.¹⁷¹
97. Kuten edellä jaksossa 7.2.2 on tarkemmin kuvattu, seuraamusmaksuesityksen kohteena olevat UAY:n hallituksessa toimineet elinkeinonharjoittajat keskustelivat hallituksen chat-viestiketjussa 25.10.2015 Porvoon tapaamisessa 5.10.2015 ehdotetusta 300 euron korotuksesta. Tapaamisen koolle kutsunut henkilö B kertoi itse muille UAY:n hallituksen jäsenille korotusta ehdotetun UAY:n nimissä järjestetyssä alueellisessa keskustelutilaisuudessa, Porvoon hintatason pudottua "karvan alle 2000" eurosta 1500 euroon henkilön F Liikenneakatemian aloitettua, ja Liikenneakatemian vietyä Porvoon kolmelta vanhalta autokoululta "noin 120 B-oppilaan osuuden".¹⁷²
98. Porvoon Autokoulun edustaja B viittasi hintojen korotusehdotukseen myös Autokoulu Hakalan edustajalle D 27.10.2015 kirjoittamassaan, henkilön D sittemmin poistamassa viestissä.¹⁷³ Viestin mukaan: "Henkilö I oli se joka yritti saada henkilön A nostamaan hintaa."¹⁷⁴
99. UAY:n Porvoossa 5.10.2015 järjestämässä tapaamisessa¹⁷⁵ läsnä ollut lähialueen autokouluyrittäjä on työskennellyt henkilön I Drivers' Clubilla ennen oman autokoulun perustamista. Drivers' Clubin edustaja I kertoi kuulemisessa 10.2.2016 neuvoneensa kyseistä yrittäjää pidättäytymään hintakilpailusta tämän perustaessa omaa autokoulua.¹⁷⁶
100. Viraston tarkastuksilla suorittamilla kuulemisilla Porvoon Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston edustajat toivat kukin esille näkemyksen, että

¹⁶⁸ LIITE 90, kuulemistranskripti Liikenneakatemian edustaja F, s. 5–6. Ks. edellä kohdat 73–75.

¹⁶⁹ LIITE 91, kuulemistranskripti Katiedu Driversin edustaja A, s. 3; LIITE 109, tapaamismuistio Katiedu Driversin edustaja A 13.10.2017, s. 2.

¹⁷⁰ LIITE 91, kuulemistranskripti Katiedu Driversin edustaja A, s. 3.

¹⁷¹ LIITE 109, Katiedu Driversin edustaja A tapaamismuistio 13.10.2017. Esitysluonnokseen annetuissa vastineissa käydyn keskustelun sisällöstä esitetty ei anna aihetta muuttaa viraston johtopäätöksiä.

¹⁷² Kaikkien kolmen Porvoon vanhan autokoulun edustajat myös kertoivat asiaa selvitettyä oudoksuen asiakkaiden ryhtyneen valitsemaan autokoulua hintojen perusteella. LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 23; LIITE 87, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja H, s. 4 ja 10; LIITE 89, kuulemistranskripti Auto-opiston edustaja J, s. 2.

¹⁷³ Edellä kohta 56.

¹⁷⁴ LIITE 105, sivu 32, poistettu viesti henkilö B > Autokoulu Hakalan edustaja D 27.10.2015 klo 18.43 UTC +0000 (RAU82).

¹⁷⁵ Ks. jäljempänä 7.3.2.

¹⁷⁶ LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 17–18.

hinnat ovat liian alhaalla. Mainittujen kolmen autokoulun edustajat olivat niin ikään yhtä mieltä siitä, millä tasolla kannattava hinta on.¹⁷⁷

101. Drivers' Clubin edustaja I ja Auto-opiston edustaja J olivat läsnä Porvoon alueellisessa keskustelutilaisuudessa 5.10.2015. Drivers Clubin edustaja I ehdotti tapaamisessa hintojen korottamista henkilön B kohdassa 51 mainitun viestin sekä Katiedu Driversin edustajan A kertoman mukaan. Drivers' Clubin ja Auto-opiston edustajat eivät irtisanoutuneet uusiin toimijoihin kohdistetusta painostuksesta huolimatta siitä, että Auto-opiston edustaja J on oman kertomansa mukaan (ks. edellä kohdat 93 ja 94) kiinnittänyt huomiota henkilön B kommentteihin Katiedun hinnoittelusta ja jälkimmäisen lausumaan keskustelun kilpailulain vastaisuudesta.

---

¹⁷⁷ LIITE 87, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja H, s. 3–4 ja 9–10; LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 3 ja 25; LIITE 86, kuulemistranskripti Auto-opiston edustaja J, s. 12. Drivers' Clubin edustaja I mainitsi myös, että mahdollisista kustannussäästöistä puolestaan on alettu keskustelemaan: "nyt kun hinnat on tippunu näin alas". Samansuuntaisesti asiasta kertoi Porvoon Autokoulun edustaja B. LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 13 ja LIITE 86, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja B, s. 14.

8 Oikeudellinen arviointi

8.1 Yhteenveto

102. Virasto on tarkastellut tapahtumakuvauksessa selostettua menettelyä kahdena erillisenä rikkomuksena. Jäljempänä esitetään oikeudellinen arvio UAY:n ja sen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien tapahtumakuvauksessa selostetusta, erityisen moitittavasta ja aktiivisesti toimeenpannusta hintasuosituksesta sekä Porvoossa toteutuneesta kilpailijoiden välisestä kielletystä hintayhteistyöstä. Molemmissa on kyse kaikkein vakaviimpiin lukeutuvista kilpailunrajoituksista.
103. Seuraamusmaksuesityksen kohteena olevan menettelyn tarkoituksena oli UAY:n tasolla mahdollistaa kuljettajaopetuksen keskimääräistä korkeamman hintatason aikaansaaminen ja ylläpitäminen yhdistyksen toiminta-alueella. Hintakilpailu nähtiin edellä tapahtumakuvauksessa yksilöidyin tavoin vielä viraston selvitystenkin aikaan yhdistyksen hallituksen ja muiden esityksen kohteena olevien elinkeinonharjoittajien piirissä autokoulualalle kuulumattomana, epätoivottuna ilmiönä.
104. Seuraamusmaksuesityksessä seuraavaksi (jäljempänä jakso 8.4 ja sitä seuraavat jaksot) käsiteltyjen UAY:n ja sen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien toimien tavoite ja tarkoitus käy ilmi muun muassa UAY:n hallituksen jäsenten alueellisia keskustelutilaisuuksia koskevista kalenterimerkinnöistä ja lausumista sekä ensimmäisen taloudellisen ajattelun kurssin valmisteluun liittyvästä viestinnästä¹⁷⁸. UAY:n hallituksessa saavutettu yhteisymmärrys hintojen yhdenmukaiseen korottamiseen tähtäävistä toimenpiteistä konkretisoitui vuoden 2012 aikana jäljempänä jaksoissa 8.8.2.1 ja 8.8.2.2 esitetysti B-kortille tavoiteltua hintatasoa koskeviksi esimerkeiksi ja suosituksiksi. Menettely jatkui UAY:n ja sen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien toimesta vuoden 2015 lokakuuhun.
105. Seuraamusmaksuesityksen kohteena Porvoossa olevan menettelyn tarkoituksena oli mahdollistaa keskimääräistä korkeamman hintatason aikaansaaminen ja ylläpitäminen 19.1.2013 voimaan astunutta ajokorttilain uudistusta hyödyntäen. Porvoon hintayhteistyöhön osallistuneen autokoulun edustaja kuvasi hintayhteistyön raukeamisen ajankohtaa kilpailun saapumisena Porvooseen.
106. Seuraamusmaksuesityksessä seuraavaksi (jäljempänä jakso 8.4 ja sitä seuraavat jaksot) käsiteltyjen Porvoon vanhojen autokoulujen toimien tavoite ja tarkoitus käy ilmi muun muassa vuoden 2013 lakiuudistuksen edellä julkaisusta lehtihaastattelusta, Porvoon vanhojen toimijoiden hinnoittelusta vuosi-

---

¹⁷⁸ Ks. edellä kohta 29.

na 2013–2014, viraston kuulemisissa esitetyistä kommentteista sekä Porvoossa 5.10.2015 järjestettyyn aluepalaveriin liittyvästä asiakirjanäytöstä.¹⁷⁹

107. Porvoossa saavutettu yhteisymmärrys hintojen yhdenmukaisesta korottamisesta konkretisoitui toimenpiteiksi viimeistään 18.1.2013 jäljempänä jaksossa 8.8.2.3 esitetysti. Menettely jatkui Porvoossa syksyyn 2014, jolloin Porvoossa toimintansa käynnistäneet uudet toimijat alkoivat tarjoamaan auto-koulupalveluita merkittävästi Porvoon vanhoja toimijoita halvemmin hinnoin, minkä johdosta myös vanhat toimijat katsoivat olevansa pakotettuja laskemaan erityisesti B-korttiopetuksen hintaa.

8.2 Sovellettava lainsäädäntö

108. UAY:n toiminta-alueella toteutettu kielletty kilpailunrajoitus oli maantieteellisesti ulottuvuudeltaan pääasiallisesti alueellinen ulottuen kuitenkin vuosina 2012 ja 2013 järjestettyjen taloudellisen ajattelun kurssien osalta Uuttamaata laajemmalle. Porvoon hintayhteistyö oli niin ikään maantieteellisesti ulottuvuudeltaan alueellinen. Edellä mainituista syistä kiellettyyn menettelyyn sovelletaan kilpailulain (948/2011) säännöksiä. Kilpailulain 5 §:ää on tulkittava yhdenmukaisesti SEUT 101(1) artiklan kanssa.¹⁸⁰

8.2.1 Kilpailulain 5 §

109. Kilpailulain 5 §:ssä kielletään sellaiset elinkeinonharjoittajien väliset sopimukset, elinkeinonharjoittajien yhteenliittymien päätökset sekä elinkeinonharjoittajien yhdenmukaistetut menettelytavat, joiden tarkoituksena on merkittävästi estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua tai joista seuraa, että kilpailu merkittävästi estyy, rajoittuu tai vääristyy.
110. Säännöksen mukaan kiellettyjä ovat erityisesti sellaiset sopimukset, päätökset ja menettelytavat
- 1) joilla suoraan tai välillisesti vahvistetaan osto- tai myyntihintoja taikka muita kauppaehtoja;
  - 2) joilla rajoitetaan tai valvotaan tuotantoa, markkinoita, teknistä kehitystä taikka investointeja;
  - 3) joilla jaetaan markkinoita tai hankintalähteitä;
  - 4) joiden mukaan eri kauppakumppaneiden samankaltaisiin suorituksiin sovelletaan erilaisia ehtoja siten, että kauppakumppanit asetetaan epäedulliseen kilpailuasemaan; tai
  - 5) joiden mukaan sopimuksen syntymisen edellytykseksi asetetaan se, että sopimuspuoli hyväksyy lisäsuoritukset, joilla niiden luonteen vuoksi tai kauppatavan mukaan ei ole yhteyttä sopimuksen kohteeseen.

¹⁷⁹ Ks. edellä 7.3 .

¹⁸⁰ Sopimus Euroopan unionin toiminnasta. Ks. HE 11/2004, s. 31.

111. Kilpailulain 5 §:ssä on siten kielletty etenkin sellaiset kahden tai useamman kilpailijan väliset sopimukset, yhdenmukaistetut menettelytavat sekä yritysten yhteenliittymien päätökset, joiden tarkoituksena on yhteensovittaa yritysten kilpailukäyttäytymistä markkinoilla tai vaikuttaa merkityksellisiin kilpailuparametreihin. Tällaisista kilpailijoiden välisistä rajoituksista vakavimpina pidetään rajoituksia, joilla vahvistetaan hintoja myytäessä tuotteita kolmansille, rajoitetaan tuotantoa tai myyntiä, taikka jaetaan markkinoita, asiakkaita tai hankintalähteitä.¹⁸¹ Vastaavasti on katsottu toimialajärjestön hinnoittelusuositusten olevan omiaan yhdenmukaistamaan alalla toimivien elinkeinonharjoittajien hinnoittelua. Erityisen haitallisina on pidetty toimialajärjestön laatimia ja levittämiä, yritysten omakustannushintojen rakenteesta riippumattomia hintasuosituksia.¹⁸² Kun kyseessä on vakava kilpailunrajoitus, kilpailijoiden välisen yhteistyön katsotaan kilpailulain 5 §:ssä tarkoitetulla tavalla merkittävästi estävän, rajoittavan tai vääristävän kilpailua.

8.2.2 Kilpailulain 6 §

112. Kilpailulain 6 §:n¹⁸³ mukaan edellä mainittu, lain 5 §:ssä säädetty kielto ei koske sellaista elinkeinonharjoittajien välistä sopimusta, elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän päätöstä tai elinkeinonharjoittajien yhdenmukaistettua menettelytapaa, joka:

- 1) osaltaan tehostaa tuotantoa tai tuotteiden jakelua taikka edistää teknistä tai taloudellista kehitystä;
- 2) jättää kuluttajille kohtuullisen osuuden näin saatavasta hyödystä;
- 3) ei aseta asianomaisille elinkeinonharjoittajille rajoituksia, jotka eivät ole välttämättömiä mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi; ja
- 4) ei anna näille elinkeinonharjoittajille mahdollisuutta poistaa kilpailua merkittävältä osalta kysymyksessä olevia hyödykkeitä.

113. Tehokkuuspuolustussäännös täydentää kilpailulain 5 §:n kieltoa. Sellaiset merkittävästi kilpailua rajoittavat menettelyt, joiden positiiviset vaikutukset ylittävät kilpailua rajoittavat vaikutukset, eivät ole kiellettyjä. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan säännöksen edellytykset ovat kumulatiivisia eli niiden on kaikkien täytyttävä, jotta poikkeussääntöä voitaisiin soveltaa.¹⁸⁴

¹⁸¹ Ks. esim. komission päätös IV/426 *Papiers Peints de Belgique* (23.7.1974), vahvistettu unionin tuomioistuimessa, asia 73/74 *Papiers Peints v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 26.11.1975), kohta 9. Ks. myös esim. MAO 121/16 *Suomen Leipuriliitto ry* (markkinaoikeuden ratkaisu 29.2.2016), erit. kohdat 69, 73 ja 78.

¹⁸² Komission päätös 96/438/EY, *FENEX* (5.6.1996), kohdat 60–62; komission päätös 2005/8/EY, *Belgian Architects' Association* (24.6.2004), kohta 88.

¹⁸³ Säännös vastaa asiallisesti SEUT 101 (3) art. ja ennen 1.11.2011 voimassa olleen kilpailunrajoituslain 5 §:ää. Esitysteknisesti jäljempänä viitataan vain kilpailulain 6 §:ään.

¹⁸⁴ Esim. yhdistetyt asiat T-185/00 ym. *M6 ym. v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 8.10.2002), kohta 86; asia T-17/93 *Matra Hachette v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 15.7.1994), kohta 85; ja asia T-213/00 *CMA CGM ym. v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 19.3.2003), kohta 226. Ks. myös komission suuntaviivat perustamissopimuksen 81 (nyk. SEUT 101) artiklan 3 kohdan soveltamisesta, EYVL 27.4.2004, C 101/97, kohta 42.

114. Esillä olevissa asioissa on kyse vakavista rikkomuksista, joiden tarkoituksena on ollut rajoittaa kilpailua. Siten on epätodennäköistä, että kyseiset kilpailunrajoitukset täyttäisivät kilpailulain 6 §:n edellytykset.¹⁸⁵ Vakiintuneen oikeuskäytännön nojalla todistustaakka tehokkuuspuolustuksen soveltumista on sillä yrityksellä, joka siihen vetoaa.¹⁸⁶

8.3 Elinkeinonharjoittaja ja niiden yhteenliittymä

8.3.1 Arvioinnin perusteet

115. Kilpailulain 4 §:n elinkeinonharjoittajan käsite¹⁸⁷ on soveltamisalaltaan laaja. Kaikkien taloudellista toimintaa harjoittavien yksiköiden katsotaan kuuluvan kilpailusääntöjen soveltamisalaan.¹⁸⁸
116. Unionin oikeuskäytännössä on todettu, että myös yritysten yhteenliittymän käsitettä tulee tulkita laajasti.¹⁸⁹ Yritysten yhteenliittymä voi olla ”yritys”, jos se harjoittaa taloudellista toimintaa¹⁹⁰, mutta taloudellisen toiminnan harjoittaminen ei ole edellytys yhteenliittymän toimintaan puuttumiselle¹⁹¹.
117. Kilpailulain esitöissä viitataan yhteenliittymän määritelmän osalta EU-oikeudessa sovellettavaan yrityksen käsitteeseen.¹⁹² Kotimaisessa oikeuskäytännössä toimialajärjestön menettelyä on voitu arvioida elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän päätöksenä toimialajärjestön ollessa jo luonteensa puolesta yhteenliittymä, jossa tehdään yhteistyötä samalla tuotanto- tai jakeluportaalla toimivien elinkeinonharjoittajien välillä.¹⁹³ Unionin oikeuskäytännössä yhteenliittymän käsitteen arvioinnissa keskeisenä on pidetty sitä, onko kyseinen organisaatio yritysten toimintaa yhteensovittava institutionaalisen yhteistoiminnan muoto. Näin voidaan katsoa olevan, mikäli yritykset toimielimen puitteissa kollektiivisesti osallistuvat olennaiseen päätöksentekoon arvioinnin kohteena olevasta SEUT 101 artiklan vastaisesta toiminnas-

¹⁸⁵ Komission suuntaviivat perustamissopimuksen 81 (nyk. SEUT 101) artiklan 3 kohdan soveltamisesta, EYVL 27.4.2004, C 101/97, kohta 46, jonka mukaan on epätodennäköistä, että vakavat kilpailunrajoitukset täyttäisivät tehokkuuspuolustuksen edellytykset.

¹⁸⁶ Esimerkiksi yhdistetyt asiat C-501/06 P ym. *GlaxoSmithKline Services ym. v. komissio ym* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 6.10.2009), kohdat 82–83.

¹⁸⁷ Kilpailulain 4 §:n elinkeinonharjoittajan ja SEUT 101 artiklan yrityksen käsitteet ovat samansisältöiset. Esitysteknisesti jäljempänä viitataan vain kilpailulain 4 §:ään. Sillä, että kilpailunrajoituslain 3 §:n elinkeinonharjoittajan käsite on mahdollisesti poikennut EU-oikeuden mukaisesta yrityksen käsitteestä, ei ole esillä olevassa asiassa merkitystä.

¹⁸⁸ Ks. HE 88/2010 vp. s. 56 sekä esim. asia C-97/08 P *Akzo Nobel ym. v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 10.9.2009), kohta 54; asia C-41/90 *Höfner & Elser v. Macrotron* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 23.4.1991), kohta 21; ja yhdistetyt asiat C-159/91 ja 160/91 *Poucet & Pistre v. AGF & Cancava* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 17.2.1993), kohta 17.

¹⁸⁹ Ks. esim. asia C-382/12 P *MasterCard ym. v. komissio* (unionin tuomioistuimen tuomio 11.9.2014), kohdat 66–76. Ks. myös asia 71/74 *Fruit- en Groentenimporthandel ja Frubo v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 15.5.1975), kohta 30; yhdistetyt asiat 209/78 ym. *Van Landewyck v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 29.10.1980), kohta 88–89; ja asia C-179/99 P *Eurofer v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 2.10.2003), kohta 23.

¹⁹⁰ Tällöin yritysten yhteenliittymä voi olla kilpailusäännöissä kielletyn sopimuksen osapuoli. Ks. esim. yhdistetyt asiat T-25/95 ym. *Cimenteries CBR v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 15.3.2000), kohdat 1325 ja 2622.

¹⁹¹ Ks. esim. yhdistetyt asiat T-25/95 ym. *Cimenteries CBR v. komissio*, kohta 1320.

¹⁹² HE 88/2010.

¹⁹³ KHO 2013:8.

ta ja näiden päätösten avulla pyrkivät tai ainakin suostuvat yhteensovittamaan markkinakäyttäytymisensä.¹⁹⁴

8.3.2 Autokoulut ja Uudenmaan Autokouluyhdistys ry

118. Seuraamusmaksuesityksen kohteena olevat autokoulut harjoittavat taloudellista toimintaa. Seuraamusmaksuesityksen kohteena olevat autokoulut ovat näin ollen kilpailulain 4 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuja elinkeinonharjoittajia.
119. UAY on autokoulualan etujärjestö, jonka jäseniksi voidaan hyväksyä Suomessa toimivia autokouluja.¹⁹⁵ UAY:n jäsenet ovat elinkeinonharjoittajia, ja UAY on toimialajärjestönä jo luonteensa puolesta näiden samalla tuotanto- ja jakeluportaalla toimivien elinkeinonharjoittajien yhteenliittymä.¹⁹⁶

8.4 Sopimus, yhdenmukaistettu menettelytapa ja yhteenliittymän päätös

8.4.1 Arvioinnin perusteet

120. Kilpailulain 5 §:ssä kielletään elinkeinonharjoittajien väliset sopimukset ja yhdenmukaistetut menettelytavat sekä elinkeinonharjoittajien yhteenliittymien päätökset, jotka rajoittavat kilpailua. Kilpailulain esitöissä viitataan kilpailunrajoituslakiin, jota koskevan hallituksen esityksen mukaan säännöksessä tarkoitetaan yritysten nimenomaisten sopimusten ohella niihin rinnastettavaa yritysten yhteisymmärrystä sekä yritysten yhteiselinten ja yhteenliittymien päätöksiä tai vastaavia järjestelyjä, joilla rajoitetaan ja ohjataan horisontaalisesti yritysten kilpailukeinojen käyttöä.¹⁹⁷
121. Kilpailulain 5 §:ssä tarkoitettu elinkeinonharjoittajien välinen sopimus on käsitteenä laaja. Unionin oikeuskäytännössä riittävänä sopimuksen käsitteen tunnusmerkistön täyttymiselle on pidetty sitä, että kyseessä olevat yritykset ovat ilmaisseet yhteisen tahtonsa käyttäytyä markkinoilla tietyllä tavalla.¹⁹⁸ Sillä, missä muodossa yhteisymmärrys on ilmaistu, ei oikeuskäytännön mukaan ole merkitystä, kunhan ilmaisu vastaa sopimuspuolten tahtoa.¹⁹⁹
122. Unionin tuomioistuinten ja komission päätöskäytännössä sopimuksina on pidetty esimerkiksi herrasmiessopimuksia²⁰⁰, yritysten välistä kirjeenvaih-

¹⁹⁴ Asia C-382/12 P *MasterCard ym. v. komissio*, kohdat 68–76.

¹⁹⁵ LIITE 12, UAY SÄÄNNÖT 11.08.2015-.doc, 1 § (PBE8).

¹⁹⁶ Ks. MAO 658/09 *Hiusyrittäjät* (markkinaoikeuden ratkaisu 22.12.2009).

¹⁹⁷ HE 162/1991 vp, kilpailunrajoituslain 6 §:n yksityiskohtaiset perustelut.

¹⁹⁸ Ks. esim. asia T-7/89 *Hercules Chemicals v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 17.12.1991), kohta 256 ja asia T-53/03 *BPB v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 8.7.2008), kohta 79.

¹⁹⁹ Ks. esim. asia T-53/03 *BPB v. komissio*, kohta 80.

²⁰⁰ Esim. asia 41/69 *Chemiefarma v komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 15.7.1970), kohdat 110–112; asia T-9/99 *HFB ym. v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 20.3.2002), kohta 200; ja asia T-53/03 *BPB v. komissio*, kohta 82.

toa²⁰¹ sekä kokouspöytäkirjoja²⁰², jotka ovat osoittaneet kilpailunvastaisen tarkoituksen. Asiassa *BPB* sopimuksena pidettiin kahden yrityksen keskinäisessä tapaamisessa toisilleen ilmaisemaa näkemystä tarpeesta vakauttaa markkinat eräissä jäsenvaltioissa, kun näiden ilmaisujen tarkoituksena oli rajoittaa, estää tai vääristää kilpailua.²⁰³ Asiassa *Tate & Lyle* sopimuksena tai yhdenmukaistettuna menettelytapana pidettiin tilannetta, jossa yritykset toistuvasti osallistuivat kokouksiin, joiden tarkoitus oli kilpailunvastainen, vaikkakin ne vain vastaanottivat tietoja kolmannen yrityksen tulevista menettelytavoista markkinoilla.²⁰⁴

123. Vastaavasti elinkeinonharjoittajien yhdenmukaistettu menettelytapa on käsitteenä laaja. Sillä tarkoitetaan oikeuskäytännön mukaan kaikkea sellaista yritysten välistä yhteistoimintaa, jolla kilpailun riskit korvataan tietoisesti käytännön yhteistyöllä ilman, että tehtäisiin varsinaista sopimusta.²⁰⁵ Tämä ei edellytä todellisen suunnitelman laadintaa, vaan yhteensovittamista ja yhteistyötä on tarkasteltava siitä lähtökohdasta, että jokaisen markkinoilla toimivan yrityksen on määriteltävä itsenäisesti toimintalinja, jota se aikoo noudattaa markkinoilla.²⁰⁶ Tämän periaatteen kanssa on ehdottomasti ristiriidassa se, että yritykset ovat keskenään minkäänlaisessa suorassa tai epäsuorassa yhteydessä, jonka tarkoituksena tai seurauksena on vaikuttaa kilpailijan markkinakäyttäytymiseen tai paljastaa kilpailijalle oma päätetty tai suunnitteilla oleva markkinakäyttäytyminen.²⁰⁷

124. Unionin tuomioistuinten oikeuskäytännössä yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi on katsottu muun muassa kilpailevien yritysten osallistuminen keskusteluihin toimivan kilpailun kannalta keskeisistä yrityskohtaisista asioista²⁰⁸; yritysten kaupallisia toimenpiteitä koskevien tietojen välittäminen kilpailijoiden kesken²⁰⁹; ja yritysten väliset tarkoitukseltaan ilmeisen kilpailunvastaiset tapaamiset, kun kilpailunvastaisista suunnitelmista ei ollut selvästi irtisanouduttu²¹⁰. Asiassa *Cimenteries* yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi katsottiin yrityksen kilpailijalleen antamat tiedot muun muassa siitä, että yrityksen käsityksen mukaan tietty markkina-alue kuului kilpailijalle ja että yrityksellä ei ollut pyrkimyksiä tulla tälle alueelle.²¹¹ Asiassa *Hüls* yrityksen katsottiin osallistuneen yhdenmukaistettuun menettelytapaan, kun se oli osal-

²⁰¹ Esim. asia T-18/03 *CD-Contact Data v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 30.4.2009), kohdat 54–69.

²⁰² Komission päätös IV/33.941 *HOV-SVZ/MCN* (29.3.1994), kohta 46.

²⁰³ Asia T-53/03 *BPB v. komissio*, kohdat 8 ja 87.

²⁰⁴ Asia T-202/98 *Tate & Lyle ym. v. komissio* (12.7.2001), kohdat 42–67.

²⁰⁵ Ks. esim. asia C-8/08 *T-Mobile Netherlands ym.* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 4.6.2009), kohdat 25–26; asia 48/69 *ICI v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 14.7.1972), kohta 64; asia C-49/92 P *komissio v. Anic Participazioni* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 8.7.1999), kohta 115; asia C-199/92 P *Hüls v. komissio* (8.7.1999), kohta 158–165.

²⁰⁶ Ks. esim. C-49/92 P *komissio v. Anic Participazioni*, kohta 116; asia C-199/92 P *Hüls v. komissio*, kohta 159.

²⁰⁷ Ks. esim. C-49/92 P *komissio v. Anic Participazioni*, kohta 117; asia C-199/92 P *Hüls v. komissio*, kohta 160. Samoin komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 61.

²⁰⁸ Esim. asia T-7/89 *Hercules Chemicals v. komissio*.

²⁰⁹ Esim. yhdistetyt asiat T-25/95 ym. *Cimenteries CBR v komissio*.

²¹⁰ Esim. asia C-199/92 P *Hüls v. komissio*.

²¹¹ Yhdistetyt asiat T-25/95 ym. *Cimenteries CBR v komissio*, kohta 1852.

listunut tarkoitukseltaan kilpailunvastaisiin tapaamisiin, joissa oli muun muassa vahvistettu hintatavoitteita ja jaettu markkinoita, vaikka yrityksen ei ollutkaan näytetty toimineen yhdenmukaistetulla tavalla kilpailijoidensa kanssa.²¹²

125. Voidaan olettaa, että yhteistoimintaan osallistuvat ja edelleen markkinoilla toimivat yritykset ottavat markkinakäyttäytymisessään huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihdetut tiedot. Näin on etenkin siinä tapauksessa, että yhteistoiminta jatkuu pitkän ajanjakson kuluessa säännöllisenä.²¹³
126. Elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän päätöksen käsitettä tulkitaan laajasti. Yhteenliittymän päätöksiksi katsotaan varsinaisten päätösten ohella käytännössä kaikki sellainen toiminta, jolla pyritään koordinoimaan jäsenten kilpailukäyttäytymistä.²¹⁴
127. Esimerkiksi yhteenliittymän antamaa suositusta, joka riippumatta sen oikeudellisesta luonteesta on todellinen ilmaus yhteenliittymän tahdosta yhteensovittaa jäsentensä käyttäytyminen suosituksen mukaiseksi, on pidettävä kiellettyä yhteenliittymän päätöksenä.²¹⁵ Niin ikään keskusjärjestön harjoittamaa tietojenvaihtoa alan yleisiin etuihin, tuotantoon, markkinoihin ja työllisyyteen liittyvistä ongelmista on pidetty yhteenliittymän päätöksenä.²¹⁶ Toimialajärjestön hinnankorotussuosituksen on oikeuskäytännössä katsottu muodostavan menettelyn, jonka tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen.²¹⁷
128. Oikeuskäytännössä on katsottu, että toimialajärjestön hinnoittelusuositukset ovat omiaan yhdenmukaistamaan alalla toimivien elinkeinonharjoittajien hinnoittelua. Erityisen haitallisia ovat toimialajärjestön laatimat ja levittämät, yritysten omakustannushintojen rakenteesta riippumattomat hintasuositukset. Tällaiset suositukset ovat omiaan kannustamaan yrityksiä mukauttamaan hintojaan ottamatta huomioon omia kustannuksiaan.²¹⁸ Suositukset poistavat markkinakäyttäytymiseen liittyvää epävarmuutta, kun suositusten kohteina olevat yritykset tietävät, minkälaista toimintaa muilta jäseniltä eli niiden kilpailijoilta on odotettavissa.²¹⁹ Suositusten sitovuutta ei ole pidetty ratkaisevana kun suosituksen on voitu sen täsmällisestä oikeudellisesta luonteesta riippumatta katsoa olevan todellinen ilmaus sen antajan tahdosta

²¹² Asia C-199/92 P *Hüls v. komissio*, kohdat 155 ja 167.

²¹³ Asia C-49/92 P *komissio v. Anic Participazioni*, kohta 121; asia C-199/92 P *Hüls v. komissio*, kohta 162.

²¹⁴ Ks. esim. yhdistetyt asiat 209/78 ym. *Van Landewyck v. komissio*, kohta 88–89; asia 96/82 NV *IAZ v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 8.11.1983), kohta 20; asia T-136/94 *Eurofer v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 11.3.1999), kohta 116 ja asia C-179/99 *Eurofer v. komissio*, kohta 22; asia T-325/01 *DaimlerChrysler v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 15.9.2005), kohta 210; ja asia C-382/12 P *MasterCard ym. v. komissio*, kohta 76.

²¹⁵ Asia 45/85 *Verband der Sachversicherer v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 27.1.1987), kohta 32; ja yhdistetyt asiat 209/78 ym. *Van Landewyck v. komissio*, kohta 10.

²¹⁶ Asia T-136/94 *Eurofer v. komissio*, kohdat 116–117.

²¹⁷ Asia 45/85, *Verband der Sachversicherer e.V. v. komissio*, tuomio 27.1.1987, erit. kohdat 32 ja 39–43. Samoin MAO 658/09 *Hiusyrittäjät* sekä MAO 121/16 *Suomen Leipuriliitto ry*, pysytetty KHO 3713/2019.

²¹⁸ Komission päätös 96/438/EY, *FENEX* (5.6.1996), kohdat 60–62; komission päätös 2005/8/EY, *Belgian Architects' Association* (24.6.2004), kohta 88.

²¹⁹ Asia 45/85, *Verband der Sachversicherer e.V. v. komissio*, tuomio 27.1.1987, kohta 39.

yhteensovittaa yhteenliittymän jäsenten käyttäytyminen suosituksen mukaiseksi.²²⁰

129. Samalla tuotanto- tai jakeluportaalla toimivat elinkeinonharjoittajat tai niiden yhteenliittymät eivät saa suosittaa elinkeinotoiminnassa perittäviä hintoja tai vastikkeita. Hintoja koskevat suositukset ja ohjeet yhdenmukaistavat yritysten hinnoittelua ja haittaavat markkinoiden itseohjautuvuutta. Suositusluonteisten hinnoitteluohjeiden antaminen ja niiden soveltaminen johtaa käytännössä lähes aina samaan lopputulokseen kuin nimenomainen hintoja koskeva sopimus. Tähän on rinnastettava myös erilaisten yhteisten hinnoittelu-perusteiden ja laskentakaavojen käyttö.²²¹

130. Sopimuksen, yhdenmukaistetun menettelytavan ja elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän päätöksen käsitteet kattavat siten samankaltaisia yhteistyön muotoja, jotka saattavat erota toisistaan ainoastaan voimakkuutensa ja ilmenemismuotojensa osalta.²²² Kiellettyä yhteistyötä ei ole välttämätöntä luokitella joko sopimukseksi, yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi tai yhteenliittymän päätökseksi kunkin hetken osalta erikseen.²²³ Keskenään kilpailevien yritysten välinen kilpailua rajoittava yhteistyö voi sisältää piirteitä näistä kaikista ja täyttää siten yhtä aikaa sekä sopimuksen, yhdenmukaistetun menettelytavan että yhteenliittymän päätöksen tunnusmerkistön.²²⁴

8.4.2 Arviointi tässä asiassa

8.4.2.1 Uudenmaan Autokouluyhdistys ry

131. Seuraavassa on yhteenveto edellä jakson 7.2 tapahtumakuvauksessa kuvatuista UAY:n ja sen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien keskeisistä toimenpiteistä, jotka ovat kilpailulain 5 §:ssä kiellettyjä yhteenliittymän päätöksiä hintojen yhdenmukaistamiseksi ja hintakilpailun estämiseksi aktiivisesti toimeenpantujen hintasuositusten keinoin:

- UAY:n edustajan B sähköpostikeskustelu ulkopuolisen kouluttajan kanssa²²⁵ sekä keskustelun pohjalta järjestetyt taloudellisen ajattelun koulutukset 14.9.2012 ja 8.2.2013, joissa läpikäydyissä laskuharjoituksissa on käytetty esimerkkinä puheenjohtajan hyväksymää euromääräistä korotusta B-kortin perusosan hintaan

²²⁰ Asia 45/85, *Verband der Sachversicherer e.V. v. komissio*, tuomio 27.1.1987, kohdat 29–32.

²²¹ MAO 658/09 *Hiusyrittäjät*.

²²² Asia C-49/92 P *komissio v. Anic Participazioni*, kohdat 112 ja 131, asia C-8/08 *T-Mobile Netherlands ym.*, kohta 23 ja Asia C-455/11 *Solvay v. komissio* (unionin tuomioistuimen tuomio 5.12.2013), kohta 53.

²²³ Asia C-238/05 *Asnef-Equifax* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 23.11.2006), kohdat 31–32 ja komission päätös COMP/D1/37860 *Morgan Stanley / Visa International ja Visa Europe* (3.10.2007), kohdat 74–75.

²²⁴ Ks. esim. komission päätös COMP/D1/37860 *Morgan Stanley / Visa International ja Visa Europe*, kohdat 74–75.

²²⁵ Ks. edellä kohta 29.

- Hyvinkään aluepalaverit, joissa keskeisenä aiheena on ollut hinnoittelu²²⁶
- Porvoon aluepalaverit vuosina 2014 ja 2015, joissa aiheena on ollut hinnoittelu ja hintataso²²⁷
- UAY:n hallituksen sisäinen viestintä Porvoon autokoulujen hinnoittelusta ja kilpailutilanteesta hintatason siellä laskettua²²⁸
- UAY:n hallituksen jäsenten hinnoittelua käsittelevät yhteydenotot Liikenneakatemiaan²²⁹

132. UAY ja UAY:n hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat saavuttivat yhteisymmärryksen strategiasta ja kokonaissuunnitelmasta, jonka tavoitteena oli yhdenmukaistaa ja nostaa autokoulujen tarjoaman B-korttiopetuksen hinnoittelua. Keinoina käytettiin hallituksen jäsenten toistuvia hintakeskustelujen avauksia ja "kannattavan" hinnan malliesimerkkejä yhdistyksen järjestämässä alueellisissa keskustelutilaisuuksissa ja koulutuksissa sekä hinnalla kilpailemaan pyrkivien uusien toimijoiden painostamista.

133. Jaksossa 7.2.1 kerrotusti UAY:n hallituksen kokouksessa 16.4.2012 päätettiin "järjestää syksyllä jonkinlaisen taloudellisen ajattelun / kannattavan yritystoiminnan koulutuksen räätälöitynä ajatellen B-uudistusta".²³⁰ Aloitteen kurssin järjestämiseksi teki kyseisen koulutuksen järjestämisen yhdistyksen strategiaan sisällyttänyt edustaja B.²³¹ Tarjouspyyntöön sisältyi henkilön B "suuri pelko siitä, että yrittäjät eivät suinkaan osaa käyttää tätä tilaisuutta mahdollisuutena korjata hintoja reilusti ylöspäin".²³² Kouluttajalta saaduissa ennakkotiedoissa kurssin sisällöstä mainittiin aiheena muiden muassa: "Miten korkeampi hinta voidaan perustella."²³³ Kurssilla käytiin läpi laskuharjoituksia, joissa esimerkiksi annettiin silloinen B-kortin perusvaiheen keskitaso, 1500 euroa, ja kysyttiin, kuinka paljon myyntimäärät voivat laskea toiminnan tuoton kärsimättä, jos hinta nostettaisiin 1800 euroon.²³⁴

²²⁶ Ks. edellä kohdat 61 ja 62.

²²⁷ Ks. edellä jakso 7.2.2.1.

²²⁸ Ks. edellä kohdat 51–52.

²²⁹ Ks. edellä jakso 7.2.2.1.

²³⁰ LIITE 26, Uudenmaan Autokouluyhdistys ry:n hallituksen järjestäytymiskokous, pöytäkirja 7/2012, 16.4.2012, s. 1, kohta 6.2.1 (PBE8). Porvoon Autokoulu esitti vastineessaan esitysluonnokseen, että koulutusta ei olisi räätälöity autokoulualalle tai UAY:lle. Samoin UAY esitti vastineessaan, että koulutuksessa ei olisi käsitelty autokoulualalle liittyvää hinnoittelua, eikä UAY:n määrittämiä tai osoittamia osa-alueita. Virasto viittaa tältä osin kurssin sisällöstä käytyyn keskusteluun ja kurssin sisältöön, LIITE 53, LIITE 92, LIITE 97.

²³¹ LIITE 28, UAY:n hallituksen kokouksen 1.6.2012 esityslista (RAU16) ja LIITE 29, pöytäkirja 9/2012, kohta 5.3.2 (RAU16), sekä LIITE 53, sähköpostiviestit henkilö B <-> henkilö P 20.5.2012 (RAU 16); LIITE 18, UAY STRATEGIA 2011-.doc, 24.1.2012 (PBE8); LIITE 19, UAY STRATEGIA 2011-2015.pdf (PBE8).

²³² LIITE 53, (RAU16).

²³³ LIITE 98, Koulutusohjelma liite 1.docx, 30.10.2012 (PBE8).

²³⁴ LIITE 92, henkilön P esitysdia, Uudenmaan Autokouluyhdistys.ppt, (PBE8), dia 12/18, sekä LIITE 93, Autokoulu Hakalan kopio dioista, joissa kyseisessä kohdassa käsin kirjoitettuja muistiinpanoja, s. 14 ja 15 (RAU81).

134. Toimialajärjestön hinnoittelusuositukset ovat omiaan yhdenmukaistamaan alalla toimivien elinkeinonharjoittajien hinnoittelua. Erityisen haitallisia ovat toimialajärjestön laatimat ja levittämät, yritysten omakustannushintojen rakenteesta riippumattomat hintasuositukset. Tällaiset suositukset ovat omiaan kannustamaan yrityksiä mukauttamaan hintojaan ottamatta huomioon omia kustannuksiaan.²³⁵ UAY:n taloudellisen ajattelun kurseille kutsuttiin alueyhdistyksen omien jäsenten ohella myös koko Autokoululiiton jäsenistö. Viesti oli näin ollen tarkoitettu tavoittamaan toimijoita yhdistyksen toimialuetta tai jäsenistöä laajemmalti. UAY:n edustajan B myötävaikutuksella järjestämä koulutus, jossa käytettiin yhdistyksen edustajan B hyväksymää euro-määräistä korotusta osallistujien omat kustannusrakenteet sivuuttaen, muodostaa yhteenliittymän kielletyn hintasuosituksen.
135. UAY:n aktiivisesti toimeenpanemat hintasuositukset antoivat keskenään kilpaileville autokouluyrityksille mahdollisuuden ennustaa muiden yritysten tulevaa, suositusten jälkeistä markkinakäyttäytymistä. Suositukset poistivat näin ollen normaaliin kilpailutilanteeseen kuuluvaa epävarmuutta. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaisesti asiassa ei ole tarpeen arvioida hintasuositusten sitovuutta.
136. UAY:n vuosina 2012–2015 antamat suositukset ovat muodostaan, sitovuudesta ja antamistavastaan riippumatta olleet ilmaus elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän tahdosta sovittaa yhteen jäsentensä käyttäytyminen Suomen autokoulumarkkinoilla. Suosituksissa on ollut kysymys kilpailulain 5 §:ssä tarkoitettua elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän päätöksestä. Hintasuosituksia on edellä kuvatuksi annettu ajo-opetusta koskevan lainsäädännön tai paikallisten markkinatilanteiden muuttuessa.²³⁶
137. Edellä jaksossa 7.2.2.2 tarkemmin kuvatuksi Autokoulu Hakalan edustaja D, UAY:n edustaja kevästä 2015 syksyyn 2016, on merkinnyt UAY:n kustantaman alueellisen keskustelutilaisuuden Hyvinkään Rantasipissä 18.12.2012, syyskuussa 2012 järjestetyn taloudellisen ajattelun kurssin jälkeen, omaan kalenteriinsa aiemmasta eroavalla tavalla: "Hinta Palaveri Hyvinkää."²³⁷ Autokoulu Hakalan edustaja D kertoi kuulemisessa kyseen olevan opastamisesta, miten hinta tulisi laskea. Autokoulu Hakalan edustaja D yhdisti "hintapalaverin" UAY:n syyskuussa 2012 ja helmikuussa 2013 järjestämiin koulutuksiin ja siihen, "mitä ajokortin pitäis maksaa".²³⁸ Autokoulu Hakalan edustaja D on merkinnyt UAY:n kustantaman alueellisen keskustelutilaisuuden 18.3.2014 omaan kalenteriinsa jälleen: "Palaveri Hyvinkää hin-

²³⁵ Asia 96/438/EY, *FENEX*, komission päätös 5.6.1996, kohdat 60–62; asia 2005/8/EY, *Belgian Architects' Association*, komission päätös 24.6.2004, kohta 88.

²³⁶ Ks. vastaavasti MAO 121/16 *Leipuriliitto*, kohta 48.

²³⁷ LIITE 101, kalenterimerkintä Autokoulu Hakalan edustaja D 18.12.2012 (RAU80). Sitä vastoin ennen yhdistyksessä käytyä keskustelua tulevaan lakiuudistukseen liittyen järjestettävästä koulutuksesta (ks. edellä 7.2.1), Autokoulu Hakalan edustaja D on merkinnyt UAY:n kustantaman alueellisen keskustelutilaisuuden 3.1.2012 omaan kalenteriinsa: "Palaveri Järvenpää UAY", LIITE 102, kalenterimerkintä Autokoulu Hakalan edustaja D 3.1.2012 (RAU78). Autokoulu Hakalan edustaja D on samoin merkinnyt UAY:n kustantaman alueellisen keskustelutilaisuuden 10.1.2012 omaan kalenteriinsa: "Palaveri Hyvinkää UAY", LIITE 103, kalenterimerkintä Autokoulu Hakalan edustaja D 10.1.2012 (RAU79).

²³⁸ LIITE 84, kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 5–6.

nat.”²³⁹ Autokoulu Hakalan edustajan D mukaan tapaamisen ”[i]dea oli se, että yrittäjät yrittäis mieltiä et ne ei tappele toisiaan, niinku hengiltä. – —”²⁴⁰ Autokoulu Hakalan edustaja D on viitannut alueellisiin keskustelutilaisuuksiin ”hintapalaveri”-termillä myös viestinnässään.²⁴¹ Autokoulu Hakalan edustajan D:n Hyvinkään tapaamisista kertoma sekä tapaamisiin liittyvät kalenterimerkinnot osoittavat, että UAY:n hintasuositusta on aktiivisesti toistettu alueellisesti jäsenkunnalle, koska ”koulutuksiin eivät osallistu ne, jotka sitä eniten tarvitsisivat”.²⁴²

138. UAY:n edustaja G viittasi vastaavasti sekä taloudellisen ajattelun kursseihin että aluepalavereihin KKV:n selvityksissä ”kustannuslaskentapäivinä”.²⁴³ Sekä taloudellisen ajattelun kurssien kurssimateriaaleista että kurssille osallistuneiden yrittäjien muistiinpanoista ja kurssipalautteista käy ilmi, että kurssien keskeisenä sisältönä on ollut antaa suosituksia B-kortin hinnasta ja sen korottamisesta lakimuutoksen yhteydessä. Kurseilla on lisäksi käyty läpi laskutoimitus, jossa B-kortin perusosan silloiseen suomalaiseen keskihintaan on tehty 300 euron suuruinen korotus.
139. Asiakirjanäyttö osoittaa esityksen kohteena olevien UAY:n hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien olleen tietoisia aluepalaverien ja taloudellisen ajattelun kurssien tavoitteista. Näytöstä ei ole löytynyt viitteitä siitä, että kukaan hallituksessa edustettuna ollut elinkeinonharjoittaja olisi pyrkinyt irtisanoutumaan yhdistyksen hintasuosituksista taikka muista hinnoittelun yhdenmukaistamiseen tähtäävistä toimenpiteistä. Kaikki UAY:n toimenpiteet olivat omiaan vähentämään epävarmuutta muiden markkina-toimijoiden tulevista hinnoittelupäätöksistä.
140. Yhdistyksen tasolla saavutettu yhteisymmärrys johti ainakin Porvoossa edelleen Auto-opiston, Drivers’ Clubin sekä henkilön B edustaman Porvoon Autokoulun hintayhteistyöhön. Jaksossa 7.3.1 kerrotusti Porvoon Autokoulun, Auto-opiston ja Drivers’ Clubin hinnat B-kortin perusvaiheelle olivat lähes tai täysin samat ennen lakiuudistusta, lakiuudistuksen jälkeen, tarjoushintana edellisestä sekä reaktionä uusien toimijoiden alalletuloon.
141. UAY:n hallituksen jäsenet myös pyrkivät yhdessä Porvoon vanhojen autokoulujen kanssa estämään uusien toimijoiden tuomaa hintakilpailua Porvoossa.²⁴⁴ Porvoossa järjestettiin yhden vuotuisen aluepalaverin sijaan²⁴⁵ kaksi vuonna 2014, ennen ja jälkeen uusien autokoulujen Porvoon toimin-

²³⁹ LIITE 104, kalenterimerkintä Autokoulu Hakalan edustaja D 18.3.2014 (RAU76).

²⁴⁰ LIITE 84, kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 9.

²⁴¹ Esim. Autokoulu Hakalan edustajan D iPadiilta löytyneessä poistetussa viestissä, jonka Autokoulu Hakalan edustaja D on lähettänyt 16.3.2015, Autokoulu Hakalan edustaja D viittaa Hyvinkäällä paria vuotta aiemmin pidettyyn ”hintapalaveriin”: LIITE 105, s. 29, poistettu viesti Autokoulu Hakalan edustaja D > ? 16.3.2015 (RAU 82). LIITE 84, kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D, s. 12.

²⁴² Ks. edellä kohdat 38 ja 39.

²⁴³ LIITE 85, kuulemistranskripti Eko-Centerin edustaja G, s. 3 ja 11.

²⁴⁴ Ks. edellä jaksot 7.2.2.1 ja 7.3.2.

²⁴⁵ Porvoossa järjestettiin vuosittain yksi aluepalaveri vuosina 2011, 2012, 2013 ja 2015.

nan käynnistymisen.²⁴⁶ Syksyllä 2014 aloittaneet yrittäjät pyrittiin saamaan mukaan tapaamisiin.²⁴⁷ Kaikki UAY:n hallituksen jäsenet osallistuivat keskusteluun kilpailutilanteesta. He myös laativat yhdessä Liikenneakatemialle lähetetyt vastaukset, joissa viitattiin nimenomaisesti yhdistyksen järjestämiin taloudellisen ajattelun koulutuksiin, jonne "eivät kuitenkaan osallistu ne, jotka sitä eniten tarvitsisivat".

142. Kun Porvoon uudet yrittäjät 5.10.2015 osallistuivat Porvoon Rossossa järjestettyyn UAY:n aluepalaveriin, paikallaolijoita kehoitettiin nostamaan B-kortin hintaa Porvoossa 300–400 eurolla.²⁴⁸ Mikäli hintoja ei nostettaisi UAY:n edustaja B kertoi toimijoita olevan vanhaan tarveharkintalaskukavaan nähden liikaa.²⁴⁹

143. UAY:n edustaja B kertoi itse muille hallituksen jäsenille: "– Kutsuin alueen autokouluyrittäjät koolle 5.10 (ensimmäinen palaveri johon hän suvaitsi tulla paikalle). Me vanhat autokouluyrittäjät yritimme saada porukkaa ottamaan järjen käteen ja kaikkia korottamaan hintaa esim 300 (mm edustaja I driversclub clubista ehdotti tätä). Hintataso Porvoossa siis 1500 ja oli karvan alle 2000 kun henkilö F vuosi sitte alotti."²⁵⁰ Siitäkään huolimatta, että hallituksen työjärjestyksessä korostetaan, että hallituksen jäsenten tulee kaikessa toiminnassaan huomioida edustavansa hallitusta²⁵¹ ja että henkilö B on itse kertonut ehdottaneensa UAY:n aluepalaverissa hinnankorotusta, ei kukaan edustettuna ollut elinkeinonharjoittaja irtisanoutunut aluepalavereiden käyttämisestä yhdenmukaisista hinnankorotuksista keskustelemiseen. Kukaan hallituksessa edustettuna ollut elinkeinonharjoittaja ei myöskään muutoin ilmaissut erimielisyyttään yhdistyksen nimissä käytyyn keskusteluun, jossa B-kortin perusosan hintaan ehdotettiin yhdistyksen hallituksen puheenjohtajan itsensä kertoman mukaan euromääräistä korotusta, sekä mainittiin toimijoita olevan alueella liikaa vuoden 1994 alusta alaa koskevasta sääntelystä poistettuun tarveharkintakaavaan nähden.

144. Esillä olevassa asiassa on kyse elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän kilpailulain vastaisista, aktiivisesti toimeenpannuista hintasuosituksista, jotka olivat monitahoinen kokonaisuus. Kilpailulain vastainen menettely koostui jaksossa 7 kuvastusta sarjasta yhteydenpitoa, koulutuksia, kokouksia ja toimenpiteitä, jotka ovat kilpailuoikeudellisesti yhteenliittymän päätöksiä. Asiakirjanäyttö osoittaa, että UAY elinkeinonharjoittajien yhteenliittymänä ja sen hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat päättivät hyödyntää yhdistyksen koulutuksia ja alueellisia keskustelutilaisuuksia antaakseen hinta-

²⁴⁶ LIITTEET 36 ja 37, maksutositteet 12.8.2014 ja 27.11.2014 (PMA18 ja PBE4).

²⁴⁷ Edellä jaksot 7.2.2.1 ja 7.3.2.

²⁴⁸ Korotusta ovat näytön perusteella ehdottaneet ainakin henkilö B ja Drivers' Clubin edustaja I (ks.edellä kohdat 50–57 ja jakso 7.3.2).

²⁴⁹ Ks. edellä kohta 95.

²⁵⁰ LIITE 105, s. 19/33, ryhmäviesti [sähköpostiosoitteet poistettu] 25.10.2015 klo 10.50 EET (klo 8.50 UTC +0000, RAU82).

²⁵¹ UAY:n hallituksen työjärjestyksen mukaan "Hallituksen jäsenten rooli kokousten ulkopuolella: Hallitukseen valittu henkilö edustaa hallitusta koko hallituskauden ajan. Tämä on huomioitava kaikessa tekemisessä ja sanomisessa, joka voi liittyä vähäisessäkään määrin yhdistyksen toimintaan. Ks. LIITE 14, UAY hallituksen työjärjestys.pdf (PBE8 / YHDISTYS / UAY asiakirjat), kohta 3.5; LIITE 25, hallituksen kokouksen pöytäkirja 2/2014, 14.2.2014, 14.2.uay.hallitus.doc (PBE8).

suosituksia vaikutuspiirissään olevien autokoulujen tarjoaman B-korttiopetuksen hintatason korottamiseksi ja yhdenmukaistamiseksi.²⁵² Yhteenliittymän antamaa suositusta, joka – riippumatta sen oikeudellisesta luonteesta – on todellinen ilmaus yhteenliittymän tahdosta yhteensovittaa jäsentensä käyttäytyminen suosituksen mukaiseksi, on pidettävä kiellettynä yritysten yhteenliittymän päätöksenä.²⁵³

8.4.2.2 Porvoo

145. Seuraavassa on yhteenvedo edellä jakson 7.3 tapahtumakuvauksessa kuvatuista Porvoon Autokoulun, Auto-opiston ja Drivers' Clubin keskeisistä toimenpiteistä, jotka ovat kilpailulain 5 §:ssä kiellettyjä kilpailua rajoittavia sopimuksia ja/tai yhdenmukaistettuja menettelytapoja hintojen yhdenmukaistamiseksi ja hintakilpailun estämiseksi. Tapahtumia Porvoossa tulee arvioida ottaen huomioon edellä UAY:n toiminnasta lausuttu²⁵⁴:

- Porvoon Autokoulun, Auto-opiston ja Drivers' Clubin tammikuussa 2013 toteuttamat B-kortin samansuuruiset hinnankorotukset²⁵⁵, joista autokoulujen edustajat kertoivat yhdenmukaisesti sanomalehti Uusimaan 18.1.2013 julkaistussa haastattelussa²⁵⁶. Viraston tiedossa ei ole muita syitä kuin kilpailijoiden välinen yhteydenpito sille, että kolme autokoulua korotti ja yhdenmukaisti B-kortin hinnan. Siten ne seurasivat UAY:n suositusta lakiuudistuksen hyväksi käyttämisestä hintojen korjaamiseksi reilusti ylöspäin.²⁵⁷ Lisäksi Porvoon autokoulujen yhtenevästi toteuttamat hinnankorotukset poikkesivat sekä yleisistä odotuksista²⁵⁸ että toimijoiden kuulemisilla esittämistä arvioista²⁵⁹.
- Porvoon aluepalaverit 12.8.2014 ja 27.11.2014, joiden järjestämiselle ja ajalliselle läheisyydelle ei ole esitetty tai ilmennyt muuta selittävää tekijää kuin uusien toimijoiden saapuminen Porvoon markkinalle, sekä UAY:n edustajan B ilmoittama teema viimeksi mainitulle tapaamiselle: ”alan kannattavuus.”²⁶⁰
- Porvoon Autokoulun, Auto-opiston ja Drivers' Clubin saavuttama yhteisymmärrys pyrittiin sen rauettua 2014 palauttamaan painostamalla uusia toimijoita pidättäytymään hintakilpailusta. Tätä menettelyä selittää vain se, että alueella noudatettiin aiemmin yhdenmukaistettua hinnoittelua.

²⁵² Ks. edellä jakso 7.2 .

²⁵³ Ks. esim. asia 45/85, *Verband der Sachversicherer v. komissio*, 32 kohta.

²⁵⁴ Ks. edellä esim. kohta 140.

²⁵⁵ Ks. edellä jakso 7.3.1 .

²⁵⁶ Ks. edellä kohdat 68 ja 71.

²⁵⁷ Ks. edellä jakso 7.2.1 .

²⁵⁸ Ks. edellä kohta 14.

²⁵⁹ Ks. edellä kohdat 71 ja 76–80.

²⁶⁰ Ks. edellä kohta 42.

- Porvoon aluepalaveri 5.10.2015 sekä tapaamisessa tehdystä hintojen korotusehdotuksesta käyty keskustelu, joista käy ilmi, että henkilö B sekä Drivers' Clubin edustaja I esittivät UAY:n aluepalaverissa 300–400 euron korotusta B-kortin perusosan hintaan²⁶¹, sekä Auto-opiston toimitusjohtajan esille nostama Katiedun huomautus keskustelun kilpailulain vastaisuudesta.²⁶²

146. Auto-opisto ja Drivers' Club saavuttivat yhdessä henkilön B edustaman Porvoon Autokoulun kanssa yhteisymmärryksen strategiasta ja kokonaissuunnitelmasta, jonka tavoitteena oli yhdenmukaistaa ja nostaa Porvoon autokoulujen tarjoaman B-korttiopetuksen hinnoittelua. Keinona hintojen yhdenmukaistetussa nostamisessa hyödynnettiin ajokorttilain uudistukseen liittyvää uutisointia ja muodollisesti uudistuksesta johtuvia lisääntyneitä ajo-opetustunteja.

147. Porvoon Autokoulu, Drivers' Club ja Auto-opisto ovat arvioineet viraston suorittamilla kuulemisilla B-kortin hintaan vuoden 2013 lakiuudistuksen myötä tehdyn korotuksen vastanneen toteutuneita lisätunteja. Porvoon Autokoulun sisäiseen hinnastoon²⁶³ on vielä 6.9.2012 merkitty 19.1.2013 voimaan astuvaksi hinnaksi kortin kokonaishintana kaikki osat huomioiden 2538 euroa. Porvoon Autokoulun kokonaishinta B-kortille oli kuitenkin lakiuudistuksen astuttua voimaan 2706 euroa. Myös Drivers' Club ja Auto-opisto toteuttivat B-kortin hintaan sanomalehti Uusimaassa 18.1.2013 kerrotun mukaiset korotukset. Korotusten jälkeen B-kortin hinta Porvoossa oli 2643–2706 euroa.²⁶⁴ Lakiuudistuksen jälkeen porvoolaisten autokoulujen hinnassa B-korttiopetukselle ei ollut eroja, jotka olisivat yrittäjien oman arvion mukaan johtaneet asiakassiirtymiin.²⁶⁵

148. Porvoon Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston lakiuudistuksen voimaan astuessa toteuttamat korotukset B-kortin hintaan poikkesivat merkittävästi siitä, mitä kyseiset kolme autokoulua arvioivat korotustarpeeksi viraston kuulemisilla.²⁶⁶ Kuulemisilla kerrottiin hintojen nousseen suoraan suhteessa lakiuudistuksen edellyttämiin lisäopetustunteihin. Porvoon Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston mainitseman sekä Porvoon Autokoulun sisäisissä laskelmissaan rekisteröimän lisätuntien aiheuttaman korotustarpeen ja kaikkien edellä mainitun kolmen koulun 19.1.2013 toteuttamien korotusten erotus on suuruudeltaan merkittävä.²⁶⁷ Eroa ja sitä, että määrältään poikkeuksellisen suuri kertakorotus on saatu vietyä menestyksellisesti läpi,

²⁶¹ Ks. edellä jakso 7.2.2.1 ja 7.3.2 .

²⁶² Ks. edellä kohta 94.

²⁶³ LIITE 116, Porvoon Autokoulun 6.9.2012 tallennettu hintataulukko (RAU16).

²⁶⁴ Ks. edellä kohdat 68 ja 76–80.

²⁶⁵ Ks. edellä kohta 7.3.1 .

²⁶⁶ LIITTEET 86–89, kuulemistranskriptit henkilö Porvoon Autokoulun edustaja B, s. 3, s. 4 ja s. 5; Porvoon Autokoulun edustaja H, s. 9; Drivers Clubin edustaja I, s. 6–7; Auto-opiston edustaja J, s. 3–4.

²⁶⁷ Porvoon Autokoulun syyskuisen arvion ja 19.1.2013 käyttöön otetun kokonaishinnan erotus 168 euroa. Ero Drivers' Clubin ja Auto-opiston kuulemisilla esittämien arvioiden ja toteutuneiden korotusten välillä on vielä merkittävästi suurempi. Ks. edellä kohta 71 ja tarkemmin sen alaviite 120.

ei selitä mikään muu kuin samalla markkinalla kilpailevien toimijoiden hinnoittelun keskinäinen yhteensovittaminen.

149. Porvoon Autokoulun sisäisten hinnastojen perusteella B-kortin hintaan tehtiin korotuksia 23.10.2012.²⁶⁸ Porvoon Autokoulun opetussopimusten mukaan B-korttia myytiin kuitenkin tätä edeltäneellä hinnalla vielä marraskuussa 2012²⁶⁹, eli kyse vaikuttaa olleen taloudellisen ajattelun kurssilla käsiteltyjen korotusten suunnittelusta vuoden 2013 lakiuudistuksen lähestyessä. Ottaen huomioon B-kortin hinnoittelun sekä lakiuudistuksen myötä tehtyjen korotusten suuruuden muualla Suomessa²⁷⁰, ei voida pitää todennäköisenä, että Drivers' Club ja Auto-opisto olisivat päätyneet Porvoon Autokoulun kanssa keskustelematta nostamaan B-kortin kokonaishinnan kerralla yli 2600 euroon.
150. UAY:n edellä kuvatusti antama hintasuositus johti Porvoossa hintojen yhdenmukaistettuun korottamiseen ja Porvoon toimijoiden yhteisesti korottaman hintatason ylläpitämiseen. Porvoon Autokoulu, Drivers' Club ja Auto-opisto kertoivat lehtihaastattelussa ennen lakiuudistuksen voimaantuloa, että B-kortin hinta nousisi Porvoossa yhteensä kuutisen sataa euroa, asettuen "samoihin kuin naapureilla". Jaksossa 7.3.1 kerrotusti Porvoon Autokoulun, Auto-opiston ja Drivers' Clubin hinnat B-kortin perusvaiheelle ovat olleet lähes tai täysin samat ennen lakiuudistusta, lakiuudistuksen jälkeen, tarjoushintana edellisestä sekä reaktiona uusien toimijoiden allalletuloon.
151. Porvoon Autokoulun, Auto-opiston ja Drivers' Clubin edustajat pyrkivät yhdessä UAY:n hallituksen jäsenien kanssa estämään uusien toimijoiden tuomaa hintakilpailua Porvoossa. Kuten edellä tapahtumakuvauksen jaksoissa 7.2.2.1 ja 7.3.2 on tarkemmin kerrottu, syksyllä 2014 aloittaneet yrittäjät pyrittiin saamaan mukaan tapaamisiin. Edellä kohdassa 64 kerrotusti Liikenneakatemian edustajalle F ilmoitettiin lokakuussa 2014, että ajokortin hinnan tulisi olla Porvoon aiempaa hintatasoa vastaavasti 2700–2800 euroa.
152. Porvoon Autokoulun, Auto-opiston ja Drivers' Clubin edustajien käymästä sähköpostikeskustelusta käy ilmi, että Liikenneakatemian edustaja F sai 16.11.2014 edellä kohdassa 42 kuvatusti kutsun Porvoon aluepalaveriin marraskuussa 2014. Liikenneakatemian edustaja F pyrki selvittämään palaverin tarkoitusta, ja kieltäytyi kutsusta alan kannattavuuteen viittaavan UAY:n edustajan B:n vastauksen saatuaan.²⁷¹ Tapahtumakuvauksessa kuvatuun viestintään sekä kuulemisten perusteella on ilmeistä, että Porvoon Autokoululle, Auto-opistolle ja Drivers' Clubille oli selvää, millaisesta tapaamisesta pelkästään yrittäjien kesken järjestetyssä "autokoulupalaverissa" on kyse. Henkilön B vastauksesta voidaan päätellä, että porvoolaisten keskus-

²⁶⁸ LIITE 117, Porvoon Autokoulun 23.10.2012 tallennettu hintataulukko (RAU16).

²⁶⁹ LIITE 134, opetussopimus Porvoon Autokoulu 31.10.2012, opp. 81 (JSU37).

²⁷⁰ Ks. edellä kohta 14.

²⁷¹ LIITE 65, sähköpostiviesti henkilö B > Liikenneakatemian edustaja F 16.11.2014 klo 14.35 otsikolla Re: VS: Autokoulupalaveri.msg ja sitä edeltäneet viestit samassa ketjussa (RAU1_L). LIITE 90, kuulemistranskripti Liikenneakatemian edustaja F, s. 4, 6–7.

telu alan kannattavuudesta miellettiin luonteeltaan sellaiseksi, ettei tarkempaa kuvausta keskustelun sisällöstä ollut tarkoituksenmukaista kirjata sähköpostiin.

153. Porvoon Autokoulun edustaja B, Auto-opiston edustaja J ja Drivers' Clubin edustaja I sekä Porvoon uudet yrittäjät osallistuivat UAY:n 5.10.2015 Porvoon Rossossa järjestettyyn aluepalaveriin, jossa esitettiin kehoitus nostaa B-kortin hintaa 300–400 eurolla.²⁷² Keskustelussa aloitteellisena toimivat henkilö B sekä Drivers' Clubin edustaja I. Paikalla olleiden mukaan hintakeskustelun nosti esiin henkilö B.
154. Katiedu Driversin edustaja A mainitsi keskustelun olevan kilpailulain vastainen. Auto-opiston edustaja J huomioi oman kertomansa mukaan Katiedun kommentin keskustelun lainvastaisuudesta, muttei irtisanoutunut hintakeskustelusta tämänkään jälkeen. Virastolla ei ole näyttöä siitä, että kukaan esityksen kohteena olevista elinkeinonharjoittajista olisi irtisanoutunut hintakeskustelusta.
155. Porvoon Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston vahva, yhteinen tahtotila Porvoon aluepalaverissa 5.10.2015 viittaa osaltaan siihen, etteivät Porvoon autokoulut tehneet hinnoittelupäätöksiä esityksen kattamana ajanjaksona itsenäisesti. Drivers' Clubin edustajan I kohdassa 86 kuvattu "kilpailu kun tuli Porvooseen" -kommentti osoittaa, että kahta muuta vanhaa toimijaa ei pidetty kilpailijoina, vaan vasta uusien toimijoiden tulo Porvoon markkinalle synnytti alueella kilpailua asiakkaista. Porvoon Autokoulu, Drivers' Club ja Auto-opisto nostivat B-kortin hintaa yhdenmukaisesti vuoden 2013 lakiuudistuksen yhteydessä. Hinnat pidettiin yhdenmukaisina uusien toimijoiden alalletuloon, eli syksyyn 2014 asti.
156. Kun otetaan huomioon, mitä seuraavaksi selostetaan yhdestä yhtenäisestä rikkomuksesta, ei ole tarpeen enemmälti erotella rikkomustyyppejä sopimuksiin tai yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin.

8.5 Yksi yhtenäinen rikkomus

8.5.1 Arvioinnin perusteet

157. Elinkeinonharjoittajien kielletty yhteistyö voi perustua paitsi yksittäiseen toimenpiteeseen, myös useiden toimenpiteiden kokonaisuuteen tai jatkuvaan toimintaan. Unionin oikeuskäytännön mukaan olisi keinotekoista jakaa sellainen jatkuva käyttäytyminen, jolla on yksi ainoa päämäärä, erillisiksi kilpailurikkomuksiksi, kun kyseessä on erilaisina menettelytapoina asteittain ilmennyt yhtenä kokonaisuutena pidettävä kilpailusääntöjen rikkominen.²⁷³ Kyse on yhdestä yhtenäisestä rikkomuksesta, mikäli toimenpiteet liittyvät toisiinsa ja niillä voidaan katsoa olevan yksi yhtenäinen tavoite. Toimenpi-

²⁷² Muussa tapauksessa toimijoita kerrottiin olevan vanhaan tarveharkintalaskukaavaan nähden liikaa.

²⁷³ Asia C-49/92 *komissio v. Anic Participazioni*, kohta 82 ja asia T-211/08 *Putters International v. komissio* (yleisen tuomioistuimen tuomio 16.6.2011), kohta 31.

teiden voidaan tällöin katsoa muodostavan yhtenäisen kokonaissuunnitelman.²⁷⁴ Menettelytavat, jotka ovat jatkuneet vuosia ja jotka perustuvat samoihin mekanismeihin ja joilla on yhteinen tavoite, on katsottu osoitukseksi yhdestä jatkuvasta rikkomuksesta toinen toistaan seuranneiden rikkomusten sijaan, vaikka kilpailunvastaiset toimenpiteet ja menettelyt olisivat sijoittuneet eri ajankohtiin.²⁷⁵

158. Yritystä voidaan pitää vastuussa kokonaisvaltaisesta yhteistoimintajärjestelystä myös, vaikka se olisi välittömästi osallistunut vain yhteen tai useampaan yhteistoimintajärjestelyn osatekijöistä. Näin on, jos yritys tiesi tai sen olisi väistämättä pitänyt tietää, että järjestely johon se osallistui, kuului kokonaissuunnitelmaan, jonka tarkoituksena oli vääristää normaalia kilpailua. Lisäksi edellytetään, että kokonaissuunnitelma kattoi kaikki osatekijät, joista yhteistoimintajärjestely muodostui.²⁷⁶

159. Edellä lausutun mukaisesti kilpailunrajoituksen eri ilmenemismuotoja tulee arvioida siinä kokonaiskontekstissa, joka selittää niiden perusolemuksen. Kun kysymys on monitahoisesta, yhtenä kokonaisuutensa pidettävästä ja jatketusta rikkomisesta, kukin ilmenemistapa vahvistaa näyttöä siitä, että tällainen rikkominen on tosiasiallisesti tapahtunut.²⁷⁷

8.5.2 Yksi yhtenäinen rikkomus tässä asiassa

8.5.2.1 Uudenmaan Autokouluyhdistys ry:n yksi yhtenäinen rikkomus

160. Esillä olevassa asiassa on kyse UAY:n ja yhdistyksen hallituksessa toimivien elinkeinonharjoittajien kokonaissuunnitelmasta, jonka tarkoituksena oli yhdenmukaistaa ja nostaa autokoulujen hinnoittelua poistamalla hinnoittelupäätöksiin liittyvää epävarmuutta muiden toimijoiden hinnoittelusta. Normaaliin kilpailutilanteeseen liittyvää epävarmuutta poistettiin hintakilpailusta pidättäytymistä ja tavoiteltavaa hintatasoa koskevien suositusten keinoin. Toiminnassa on kyse yhdestä yhtenäisestä rikkomuksesta.

161. Rikkomus on ilmennyt ensinnäkin siten, että UAY:n ja sen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien edellä kuvatut toimet olivat UAY:n jäsenistölle selkeä viesti siitä, että yhdistys kannustaa paikallisia yrittäjiä keskustelemaan hinnoittelupäätöksistään kilpailupaineen vähentämiseksi. Sama viesti pyrittiin viemään laajemminkin Autoliiton jäsenistölle.²⁷⁸ Kannustamalla yrittäjiä yhdenmukaistettuihin, kustannuksista riippumattomiin korotuksiin ja alueellisiin hintakeskusteluihin UAY ja sen hallituksessa

²⁷⁴ Asia T-1/89 *Rhône Poulenc v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 24.10.1991), kohdat 125–126. Samoin asia T-7/89 *Hercules Chemicals v. komissio*, kohdat 262–263. Ks. myös esim. yhdistetyt asiat C-204/00 P ym. *Aalborg Portland ym. v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 7.1.2004), kohta 258.

²⁷⁵ Ks. asia. C-441/11 P, *komissio v. Verhuizingen Coppens* (unionin tuomioistuimen tuomio 6.12.2012), 41 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen, sekä edelliseen viitaten MAO 121/16 *Leipuriliitto*, kohta 86.

²⁷⁶ Yhdistetyt asiat T-305/94 ym. *LVM v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 20.4.1999), kohta 773.

²⁷⁷ Asia T-53/03 *BPB v. komissio*, kohdat 249–250.

²⁷⁸ Ks. edellä tapahtumakuvausten jakso 7.2.1.

edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat toimeenpanivat kiellettyä hintasuositusta.

162. Toiseksi, kuten edellä tapahtumakuvauksen jaksoissa 7.3 ja 8.5.2.2 tarkemmin kuvataan, yhdistyksen ja sen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien toimenpiteet hintakilpailun estämiseksi johtivat ainakin Porvoossa paikallisten autokouluyrittäjien yhdenmukaistettuun hinnankorotukseen ja näin aikaansaadun hintatason ylläpitämiseen hintakilpailusta pidättäytyen. Kilpailunrajoituksen rauettua Porvoossa yhdistyksen hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat myös pyrkivät palauttamaan aiemman kilpailunrajoituksen viestimällä hintatason laskun aikaansaaneille uusille markkinatoimijoille toistuvasti, että hinta olisi syytä saattaa takaisin alalletuloa edeltäneelle tasolle.
163. Toimet liittyivät toisiinsa ja niillä oli yksi yhtenäinen tavoite. Keinoina käytettiin yksityiskohtaisia hintakeskusteluita yhdistyksen järjestämissä keskustelutilaisuuksissa ja koulutuksissa sekä aktiivista yhteydenpitoa UAY:n hallitusten jäsenten ja hinnoilla kilpailevien uusien toimijoiden välillä. Kaikki toimenpiteet olivat omiaan vähentämään markkinatoimijoiden epävarmuutta kilpailijoiden tulevasta hinnoittelukäyttäytymisestä. Keinot tavoitteen saavuttamiseksi vaihtelivat ajan kuluessa, koska ne sopeutettiin vastaamaan sitä, mikä parhaalla mahdollisella tavalla kulloinkin toteutti kokonaissuunnitelmaa.
164. Jo vuoden 2008 toimintakertomukseen kirjatut lausumat alueellisen yhteydenpidon ja taloudellisesti terveellä pohjalla toimimisen tukemisesta viittavat siihen, että yhdistyksessä päätösvaltaisilla toimijoilla²⁷⁹ oli yhteisymmärrys siitä, että autokouluyrittäjien hinnoittelukäyttäytymiseen voitaisiin vaikuttaa uusien ja vanhojen jäsenten alueellisen keskustelun kautta. UAY on näyttöä kokonaisuutena arvioiden ylittänyt sen, mikä on toimialajärjestön tehtäviin kuuluvaa ja sallittua viestintää.
165. Vuoden 2013 tammikuussa voimaan astunut lakiuudistus tarjosi konkreettisen mahdollisuuden antaa yhdistyksen jäsenistölle yksityiskohtaisia suosituksia hintatason korottamisesta UAY:n toiminta-alueella. Yhdistys järjesti lukuisia alueellisia keskustelutilaisuuksia vuoden 2012 aikana sekä taloudellisen ajattelun kurssit syyskuussa 2012 ja helmikuussa 2013. Kummankin taloudellisen ajattelun kurssin kutsut lähetettiin UAY:n pyynnöstä Autokoululiiton kautta kaikille liiton jäsenille.

²⁷⁹ Kuten edellä kohdissa 16 ja 17 on kerrottu, yhdistyksen hallitukseen voidaan valita vain A-jäsenenä yhtäjaksoisesti vähintään kolme vuotta ollut. Äänioikeus yhdistyksessä on vain A-jäsenillä. A-jäseneksi pääsy edellyttää vuorostaan kolmen vuoden B-jäsenyyttä sekä liittymismaksun maksamista. Yhdistyksen sääntöjen § 5 johtaa puolestaan siihen, että A-jäsenen äänioikeutta käyttää pääsääntöisesti yrittäjä itse, koska A-jäsenyryksen työntekijä ei voi edustaa työnantajaansa yhdistyksen kokouksessa. Pääsy hallitukseen on näin rajattu vähintään kuusi vuotta jäsenenä olleisiin elinkeinonharjoittajiin, ja äänioikeus vähintään kolme vuotta jäsenenä olleille yrittäjille. Uudet jäsenyrykset eivät täten pääse vaikuttamaan yhdistyksen toimintaan. Sääntöjen § 13 mahdollistaa lisäksi jäsenen erottamisen yhdistyksestä mm. sillä perusteella, että jäsen "menettelyllään yhdistyksessä tai sen ulkopuolella huomattavasti vaikeuttaa yhdistyksen tai sen jäsenen toimintaa".

166. UAY:n ja sen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien tavoitteena oli saada mahdollisimman laaja joukko autokouluyrittäjiä UAY:n toiminta-alueella toteuttamaan samansuuruinen, kustannuksista riippumaton korotus B-kortin hintaan. Edellä kuvatuksi tavoiteltu yhdenmukainen korotus toteutui tammikuun 2013 lakimuutoksen yhteydessä Porvoossa, jossa yhdistyksen edustajat pyrkivät vielä syksyllä 2015 saamaan Porvoon uusia toimijoita noudattamaan syksyllä 2014 rauennutta yhteisymmärrystä B-kortin hintatasosta.
167. Tapahtumakuvauksessa selostetut UAY:n kokoukset, tapaamiset, kurssit ja muu yhteydenpito ovat olleet osa kokonaissuunnitelmaa, jolla on ollut edellä kohdassa 160 kuvattu kilpailua rajoittava tarkoitus. Yhdistyksen kilpailurikkomukseen osallisten tahojen toiminnassa on koko tarkastelujaksolla ollut havaittavissa menettelytapojen ja käytännön toiminnan jatkuvuus. UAY:n järjestämät aluepalaverit näyttäytyvät keinona muodostaa yhtenäistettyjä menettelytapoja erityisesti paikallisen markkinatilanteen muuttuessa.²⁸⁰ Toimenpiteet eivät olleet erillisiä, toisistaan irrallisia menettelyitä. Ne muodostivat yhden toiminnallisen kokonaisuuden, jota on oikeudellisesti arvioitava yhtenä yhtenäisenä rikkomuksena.
168. UAY ja sen hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat osallistuvat useaan rikkomuksen osatekijään. Lisäksi yhdistyksen hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat tiesivät tai näiden olisi pitänyt tietää toimenpiteiden olleen osa kilpailunrajoitustarkoituksessa muodostettua kokonaissuunnitelmaa.

8.5.2.2 Yksi yhtenäinen rikkomus Porvoossa

169. UAY:n edellä kuvattu toimintatapa johti Porvoossa hintojen yhdenmukaistettuun korottamiseen ajokorttilain uudistuksen yhteydessä tammikuussa 2013 ja Porvoon toimijoiden yhteisesti korottaman hintatason ylläpitämiseen siihen saakka, kun kaksi uutta autokoulualan elinkeinonharjoittajaa käynnisti Porvoon toimintansa syksyllä 2014. Hintojen laskettua sekä porvoolaiset toimijat että muualla Uudellamaalla toimivat UAY:n hallituksen jäsenet pyrkivät estämään alkanutta hintakilpailua Porvoossa.
170. Esillä olevassa asiassa on kyse Porvoon Autokoulun sekä kahden muun Porvoossa toimineen autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston kokonaissuunnitelmasta nostaa B-kortin hintaa yhdenmukaisesti poistamalla hinnoittelupäätöksiin tavallisesti liittyvä epävarmuus muiden porvoolaisten toimijoiden hinnoittelusta. Toiminnassa on kyse yhdestä yhtenäisestä rikkomuksesta.
171. Porvoon Autokoulu, Drivers' Club ja Auto-opisto ilmaisivat julkisesti ajokorttilain uudistuksen perusteella tehtävien hinnankorotusten suuruuden 18.1.2013. Ilman kilpailijoiden hinnoitteluun liittyvää epävarmuutta Porvoos-

²⁸⁰ LIITTEET 15 ja 16, toimintakertomus 2008 ja 2009 (PBE8).

sa oli siten mahdollista toteuttaa huomiota herättävän suuri korotus B-kortin hintaan.

172. Porvoon Autokoulu, Drivers' Club ja Auto-opisto pitivät B-kortin hinnat jaksossa 7.3.1 tarkemmin kuvatusti samansuuruisina kunnes uudet toimijat käynnistivät autokoulutoimintansa Porvoossa halvemmin hinnoin syksyllä 2014. Kortin hinnassa ei ollut tammikuusta 2013 syksyyn 2014 eroja, jotka viittaisivat kilpailuun asiakkaista, vaan alennuskampanjatkin pidettiin kohdassa 82 kuvatusti samoin hinnoin. Porvoossa aikaansaadun kilpailunrajoituksen rauettua ainakin kaksi Porvoon kolmesta vanhasta yrittäjästä pyrki vielä 2015 palauttamaan aiemman kilpailunrajoituksen viestimällä hintatason laskun aikaansaaneille uusille markkinatoimijoille, että B-korttiopetuksen hinta tulisi saattaa takaisin syksyn 2014 tasolle.
173. Tapahtumakuvauksessa selostetut tapaamiset ja muu viestiminen olivat osa kokonaissuunnitelmaa, joilla oli edellä kohdassa 160 kuvattu kilpailua rajoittava tavoite. Porvooseen viimeistään lakiuudistuksen voimaantullessa syntyneen hintakartellin osapuolien toiminnassa oli koko tarkastelujaksolla havaittavissa menettelytapojen ja käytännön toiminnan jatkuvuus. Toimenpiteet eivät olleet erillisiä, toisistaan irrallisia menettelyitä, vaan ne muodostivat yhden toiminnallisen kokonaisuuden, jota on oikeudellisesti arvioitava yhtenä yhtenäisenä rikkomuksena.

8.6 Tarkoitus rajoittaa kilpailua

8.6.1 Arvioinnin perusteet

174. Kilpailulain 5 §:ä sovelletaan, mikäli sopimuksen, yhteenliittymän päätöksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan tarkoituksena tai seurauksena on merkittävä kilpailun estyminen, rajoittuminen tai vääristyminen. Yhteistyön kilpailua rajoittavan tarkoituksen arviointiin vaikuttavat erityisesti sopimuksen, päätöksen tai menettelytavan sisältö ja sen objektiiviset tavoitteet. Yhteistyön kilpailua rajoittavaa tarkoitusta on arvioitava sopimuksen, päätöksen tai menettelytavan sisällön ja sen taloudellisen asiayhteyden valossa.²⁸¹
175. Yritysten toiminnan tietäntyyppisten yhteensovittamisen muotojen, erityisesti hintojen vahvistamisen sekä markkinoiden ja tuotannonlähteiden jakamisen, on oikeuskäytännössä katsottu ilmentävän jo itsessään siinä määrin riittävää vahingollisuutta kilpailulle, että niiden on vakiintuneesti katsottu olevan tarkoitukseen perustuvia kilpailunrajoituksia.²⁸² Myös komission horisontaalista yhteistyötä koskevan tiedonannon mukaan kilpailijoiden välinen tietojenvaihto, jonka kohteena ovat suunniteltuja tulevia hintoja tai määriä kos-

²⁸¹ Asia C-209/07 *Beef Industry Development ja Barry Brothers* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 20.11.2008), kohta 16; yhdistetyt asiat 29/83 ja 30/83 *CRAM ja Rheinzink v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 28.3.1984), kohta 26; asia C-551/03 P *General Motors* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 6.4.2006), kohta 66.

²⁸² Asia C-67/13 P, *Groupement des cartes bancaires v. komissio*, kohdat 49–51 sekä kohta 57.

kevat yksilöidyt tiedot, olisi katsottava sopimukseksi, jonka tarkoituksena on rajoittaa kilpailua.²⁸³

176. Oikeuskäytännössä on katsottu, että toimialajärjestön hinnankorotussuositus voi muodostaa menettelyn, jonka tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen.²⁸⁴ Edelleen on katsottu, että yritysten yhteenliittymän suosituksen, tulakseen SEUT 101(1) artiklan soveltamispiiriin, ei tarvitse olla vaikutukseltaan sitova.²⁸⁵ Hintoja koskevat suositukset yhdenmukaistavat yritysten hinnoittelua ja haittaavat markkinoiden itseohjautuvuutta. Hintasuositusten antaminen on omiaan johtamaan käytännössä lähes aina samaan lopputulokseen kuin nimenomainen hintoja koskeva sopimus.²⁸⁶ Kilpailua rajoittava tarkoitus arvioidaan objektiivisin kriteerein. Näyttö osapuolten subjektiivisesta tarkoituksesta rajoittaa kilpailua voidaan ottaa huomioon.²⁸⁷

177. Kilpailijoiden välisellä yhteistyöllä, jonka tarkoituksena on rajoittaa kilpailua, on katsottu olevan niin todennäköisesti kielteinen vaikutus kilpailuun, ettei sen kielletyksi toteamiseksi ole tarpeellista näyttää toteen mitään tosiasiallisia vaikutuksia markkinoilla.²⁸⁸

8.6.2 Kilpailua rajoittava tarkoitus tässä asiassa

8.6.2.1 Uudenmaan Autokouluyhdistys ry:n kilpailua rajoittava tarkoitus

178. Elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän päätökseksi katsottavaa hintasuositusta on vakiintuneessa oikeuskäytännössä arvioitu menettelynä, jonka tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen.²⁸⁹ Kilpailua rajoittava tarkoitus ilmenee muun muassa seuraavista UAY:n aluepalaverihin ja taloudellisen ajattelun kursseihin liittyvistä kommentteista:

- UAY:n järjestämän taloudellisen ajattelun kurssin tarjouspyynnöstä käyty keskustelu: *"Minulla on kuitenkin suuri pelko siitä, että yrittäjät eivät suinkaan osaa käyttää tätä tilaisuutta mahdollisuutena*

²⁸³ Komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horizontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 74.

²⁸⁴ Ks. edellä kohta 127 ja siellä tarkemmin alaviite 217.

²⁸⁵ Asia C-96/82, *NV IAZ International Belgium and others v. komissio*, kohta 20.

²⁸⁶ MAO 121/16 *Suomen Leipuriliitto ry*, kohta 51, samoin MAO 658/09 *Suomen Hiusyrittäjät ry*. Lisäksi HE 162/1991 6 §:n yksityiskohtaiset perustelut.

²⁸⁷ Komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horizontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohdat 24–25; Komission tiedonanto: Suuntaviivat perustamissopimuksen 81 artiklan 3 kohdan soveltamisesta, EUVL 27.4.2004, C 101/97, kohdat 21–22. Oikeuskäytännössä näin muun muassa yhdistetyt asiat C-29/83 ja C-30/83 *CRAM ja Rheinzink v. komissio*, kohta 26. Samoin kilpailunrajoituslain esitöissä: HE 11/2004, s. 32.

²⁸⁸ Komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horizontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 24. Vakiintuneesta unionin oikeuskäytännöstä ks. asia 56/65 *Société Technique de Minière v. Maschinenbau Ulm* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 30.6.1966); yhdistetyt asiat C-501/06 P ym. *GlaxoSmithKline Services ym. v. komissio ym.*, kohta 55; asia C-209/07 *Beef Industry Development ja Barry Brothers*, kohta 16 sekä asia C-286/13 P *Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio* (unionin tuomioistuimen tuomio 19.3.2015), kohdat 113–115.

²⁸⁹ Mm. MAO 658/09 *Suomen Hiusyrittäjät ry* ja päätöksessä viitattu unionin tuomioistuinten oikeuskäytäntö.

*korjata hintoja reilusti ylöspäin vaan päin vastoin, ei uskalleta laittaa hintoihin lisää edes sitä mitä tuntimäärien muutoksen myötä pitäisi.*²⁹⁰

- Porvoon Autokoulun edustajan B:n viesti UAY:n hallitukselle Porvoon aluepalaverista 5.10.2015: *"Me vanhat autokouluyrittäjät yritimme saada porukkaa ottamaan järjen käteen ja kaikkia korottamaan hintaa esim 300"*²⁹¹
- Muiden hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien henkilön B edellä mainittuun viestiin lähettämät vastaukset ja kommentit, joiden perusteella kukaan hallituksen jäsenistä ei ole irtisanoutunut yhdistyksen järjestämässä tilaisuudessa tehdystä ehdotuksesta korottaa hintoja, eikä yllättynyt mainitusta menettelystä²⁹²
- UAY:n hallituksen Liikenneakatemian edustajalle F lähettämä sähköpostiviesti: *"Yhdistys on pyrkinyt opastamaan yrittäjiä järkevään hinnoitteluun järjestämällä useita taloudellisen ajattelun kursseja. Valitettavasti kursseille eivät osallistu ne jäsenet, jotka sitä eniten tarvitsisivat."*²⁹³
- Henkilön G viraston kuulemisessa kertoma, että Porvoon Liikenneakatemian edustajalle F mainittu B-kortin tavoitehinta perustuu perinteiseen autokoulualan toimintatapaan, jossa B-kortin hinnan tulisi vastata teollisuustyöntekijän nettokuukausiansiota²⁹⁴

179. Kilpailua rajoittavan tarkoituksen arvioinnissa on olennaista menettelyn objektiivinen tavoite. UAY:n aktiivisesti toimeenpanemien hintasuositusten tarkoituksena oli ohjata autokouluja hintojen yhdenmukaisiin ja yritysten omakustannushintojen rakenteesta riippumattomiin korotuksiin ja siten suosituksilla pyrittiin kilpailun rajoittamiseen. Suositusten sisältö ja käytetyt sanamuodot osoittavat, että kilpailun rajoittaminen oli myös yhdistyksen sekä sen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien subjektiivinen tavoite.

180. Menettelyn tarkoituksena oli autokouluille keskeisen B-ajokortin hintojen korottaminen sekä korotusten suuruuden ja ajankohdan yhdenmukaistaminen ja siten kilpailun rajoittaminen kielletyllä tavalla. Keinoina käytettiin jaksoissa 7.2 ja 7.3 selostetusti yhdenmukaisten hinnankorotusten suosittamista ja sitä tukevia toimenpiteitä. Kuten kohdassa 111 todetaan, tällaiset kilpailijoiden väliset toimenpiteet ovat jo luonteensa puolesta erityisen vakavia rikkomuksia ja kilpailulain 5 §:ssä tarkoitettulla tavalla tarkoitukseltaan kilpailua rajoit-

²⁹⁰ LIITE 53 (RAU16).

²⁹¹ LIITE 105, s. 19, henkilön B viesti 25.10.2015 klo 10.50 (RAU82) sekä edellä kohta 51.

²⁹² Edellä kohdat 52–57. LIITE 106.

²⁹³ Ks. edellä kohta 38.

²⁹⁴ Edellä kohdat 64 ja 65.

tavia. Tällöin kilpailua rajoittavat vaikutukset ovat todennäköisiä eikä niistä ole tarpeen esittää erillistä näyttöä.

181. Asiakirjanäyttö osoittaa, ettei UAY opastanut jäsenistöä ratkaisemaan itsenäisesti toimintalinjaansa ajokorttilain kokonaisuudistukseen ja alalletulijoiden alempiin hintoihin reagoimiseksi. Sen sijaan UAY:ssä päätettiin ainakin huhtikuusta 2012²⁹⁵ lähtien painottaa yhdistyksen toiminnassa keskustelua keinoista kilpailulta suojautumiseksi ja hinnoittelun yhdenmukaistamiseksi. Lakiuudistuksen yhteydessä järjestetyt taloudellisen ajattelun kurssit oli alusta lähtien suunniteltu sitä tarkoitusta varten, että jäsenistö nostaisi yhteenäisesti hintatasoa lisätuntien edellyttämää määrää korkeammalle uudistuksen voimaan tullessa. Taloudellisen ajattelun kurssien osalta on lisäksi huomiotava se, että kurssikutsut lähetettiin paitsi UAY:n jäsenistölle, myös koko Autokoululiiton jäsenistölle. Muissakin UAY:n antamissa suosituksissa kehoitettiin autokouluja nostamaan keskeisimmän tuotteen hintaa tietyllä euromääräisellä summalla tai tiettyyn summaan asti. UAY tai sen hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat eivät ohjanneet autokouluylittäjiä ottamaan huomioon niiden omia kustannuksia hintoja määritettäessä. Suositusten sanamuodot ja esittämistavat osoittavat osaltaan niiden kilpailua rajoittavaa tarkoitusta.
182. Asiakirjanäytön valossa hintoja koskevien keskustelujen ja ohjeistuksen tarkoitus ei ole ollut joidenkin väitteiden mukaisesti²⁹⁶ ohjata yrittäjiä miettimään kustannusrakennettaan realistisesti ja hinnoittelemaan tarjoamiaan palveluita kunkin oman kustannusrakenteen pohjalta, vaan hintakeskustelujen ja "kustannuslaskentapäivien" tosiasiallinen tarkoitus oli kilpailua rajoittaa. Kustannusrakenteen ja hinnoittelun opastamisen ei myöskään tule olla kilpailevan elinkeinonharjoittajan vastuulla. Niin ikään toimialayhdistyksen ei tule ohjeistaa jäsenyrityksiä hinnoitteluun liittyen kuin rajallisesti.²⁹⁷
183. Toimenpiteet kuten edellä tapahtumakuvauksessa tarkemmin kuvattu taloudellisen ajattelun kursseilla syyskuussa 2012 ja helmikuussa 2013 tehty laskutoimitus, jossa B-kortin perusosan hintaa on nostettu 300 eurolla, tavoitehinnaksi B-korttikokonaisuudelle kerrottu 2700–2800 euroa, taikka Porvoon aluepalaverissa 5.10.2015 ainakin henkilön B ehdottama 300 euron korotus samaan B-kortin perusosan hintaan, ovat olleet omiaan poistamaan kilpailuilla markkinoilla normaalisti esiintyvää epävarmuutta ja vaikuttamaan alan toimijoiden hinnoittelupäätöksiin. Menettely on sisältänyt viestin siitä, minkälaisia hinnankorotuksia autokoulujen tärkeimpään tuoteryhmään²⁹⁸ olisi mahdollista tehdä. Annetut suositukset ovat siten mahdollistaneet keske-

²⁹⁵ Jo vuoden 2008 toimintakertomukseen kirjatut lausumat alueellisen yhteydenpidon ja taloudellisesti terveellä pohjalla toimimisen tukemisesta viittaavat siihen, että yhdistyksessä päätäntävaltaisilla elinkeinonharjoittajilla oli yhteisymmärrys siitä, että autokouluylittäjien hinnoittelukäyttäytymiseen voitaisiin vaikuttaa uusien ja vanhojen jäsenten alueellisen keskustelun kautta. Konkreettisen mahdollisuuden tähän tarjosi vuoden 2013 lakiuudistus.

²⁹⁶ LIITE 85, kuulemistranskripti Eko-Centerin edustaja G, s. 3, Eko-Center esitti saman väitteen myös vastineessaan esitysluonnokseen.

²⁹⁷ Komission päätös 2005/8/EY, *Belgian Architects' Association* (24.6.2001), kohta 88.

²⁹⁸ LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 4.

nään kilpaileville autokoulualan yrityksille mahdollisuuden ennustaa muiden yritysten tulevaa, suositusten jälkeistä markkinakäyttäytymistä normaalista kilpailutilanteesta poikkeavalla tavalla.²⁹⁹

184. Ottaen huomioon tarkasteltavana olevasta menettelystä edellä esitetty, sillä ei objektiivisesti arvioiden voida katsoa olevan muuta tarkoitusta kuin kilpailun rajoittaminen. Kilpailunrajoituksen osapuolten subjektiivinen tarkoitus rajoittaa kilpailua ilmenee niin ikään edellä selostetusta asiakirjanäytöstä. UAY:n aktiivisesti täytäntöönpanema hintasuositus johti Porvoossa hintojen yhdenmukaistettuun korottamiseen, mikä osaltaan tekee UAY:n menettelystä erityisen moitittavan.
185. Asiassa on kyse vakavasta, yksinomaan kilpailun rajoittamiseen tähtäävästä kilpailulain 5 §:ssä kielletystä menettelystä. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan menettelyllä, joka on tosiasiallisesti pantu täytäntöön, on täytynyt olla vaikutusta.³⁰⁰ Näin ollen menettelyn taloudellisen ja oikeudellisen asiayhteyden tarkastelu voidaan rajoittaa vain siihen, mikä on ehdottoman tarpeellista tarkoitukseen perustuvan kilpailunrajoituksen olemassaolon toteamiseksi. Edellä todetusti tässä tarkastelussa ei ole ilmennyt seikkoja, jotka antaisivat aihetta arvioida UAY:ssä täytäntöönpantua menettelyä muuna kuin kielletynä hintasuosituksena. Tällöin menettelyn kielletyksi toteamiseksi ei ole tarpeen näyttää toteen sen tosiasiallisia vaikutuksia.

8.6.2.2 Kilpailua rajoittava tarkoitus Porvoossa

186. Porvoon Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston menettelyssä on kyse oikeuskäytännössä vakiintuneesti tarkoitukseen perustuvaksi kilpailunrajoitukseksi katsotusta hintakartellista.³⁰¹ Kilpailua rajoittava tarkoitus ilmenee muun muassa seuraavista UAY:n Porvoossa järjestämiin aluepalavereihin ja porvoolaisten autokouluyrittäjien hinnoitteluun liittyvistä tosiseikoista:
- Porvoon Autokoulu, Drivers' Club ja Auto-opisto tekivät vuoden 2013 lakiuudistuksen yhteydessä B-kortin hintaan sanomalehti Uusimaassa 18.1.2013 kerrotun mukaiset korotukset, joiden jälkeen kortin kokonaishinta kaikki osat huomioiden on ollut 2643–2706 euroa³⁰², mikä vastaa Eko-Centerin edustajan G arviota sopivasta hinnasta B-kortille teollisuustyöntekijän keskiansion perusteella³⁰³

²⁹⁹ Ks. vastaavasti MAO 121/16 *Suomen Leipuriliitto ry*, kohta 47.

³⁰⁰ Ks. komission päätös 3.5.2006 asiassa COMP/F/38.620, *Vetyperoksidi ja perboraatti*, kohdat 453, 455 ja 457; komission arvio ylläpidetty asiassa T-195/06, *Solvay Solexis v. komissio*, kohdat 195–202.

³⁰¹ Esim. C-359/01 P *British Sugar v komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 29.4.2004), kohta 50.

³⁰² Ks. edellä kohdat 68 ja 76–80, Porvoon Autokoulun hinta 2706 euroa.

³⁰³ Ks. edellä kohdat 64 ja 65.

- Porvoon Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston hinnat B-kortin perusosalle olivat yhdenmukaiset seuraamusmaksuesityksen kattaman ajanjakson³⁰⁴
- Drivers' Clubin edustajan I kuulemisella kertoma: *"– siihen tuli nää harjotteluvaiheet, syventävät vaiheet ja sitten se oli niin kun. Ja B-kortin hinta oli sillon niin kun, tai se oli semmonen hinta, että se oli hyvä, et sillä kannatti töitä tehäkin. Ja siitä se lähti sitten, kilpailu kun tuli Porvooseen, niin se hinta lähti niin kun tuleen alas."*³⁰⁵
- Porvoon Autokoulun edustajan H kommentti Porvoon 5.10.2015 aluepalaverin tarkoituksesta: *"pyydettiin sen takii kaikki koolle, että jos niitä hintoja vois vähän niin kun ajatella niin kun uusiks"*³⁰⁶
- Porvoon Autokoulun edustajan B viesti UAY:n hallitukselle Porvoon aluepalaverista 5.10.2015: *"Me vanhat autokouluyrittäjät yritimme saada porukkaa ottamaan järjen käteen ja kaikkia korottamaan hintaa esim 300"*³⁰⁷
- Auto-opiston edustajan J kommentti Porvoon aluepalaverista 5.10.2015: *"– oisko se tää henkilö B ollu tota, joka pikkusen, pikkusen tuota kommentoi tän Katiedun hinnottelusta. Kommentoi sillä lailla, että, et ihmetteli, että kuinka voi noin halvalla myydä. Mutta mun mielestä se Katiedu sanokin siitä, että toi on niin kun kyseenalaista, että alat häntä arvosteleen hinnottelussa. Mä katsoin paremmaksi olla hiljaa siinä vaiheessa.– Mutta tuota, mutta muistan kyllä tää kyseinen henkilö, tää Katiedu, niin se on närkästynyt siitä, että häneltä kysytään ja mainittikin jotenkin, että on kilpailulain vastasta tulla hänelle tommosia puhumaan. Särähti korvaan ittelläkin siinä vaan, että näin sano. –"*³⁰⁸
- Eko-Centerin edustajan G chat-viesti 17.3.2016: *"Jäkessä tiedettiin, että Porvoossa on joku jäänyt kiinini"*³⁰⁹

187. Kilpailua rajoittavan tarkoituksen arvioinnissa on olennaista menettelyn objektiivinen tavoite. Porvoon kolme autokoulua nostivat B-kortin hinnan 19.1.2013 voimaan astuneen ajokorttilain uudistuksen yhteydessä merkittävästi maan keskitasosta poikkeavalla korotuksella yhdenmukaisesti. Yhdenmukaisesta korotuksesta ilmoitettiin myös julkisesti etukäteen. Porvoon

³⁰⁴ Ks. edellä kohdat 81 ja 82.

³⁰⁵ LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 5.

³⁰⁶ LIITE 87, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja H, s. 3.

³⁰⁷ LIITE 105, s. 19, henkilön B viesti 25.10.2015 klo 10:50 (RAU82).

³⁰⁸ LIITE 89, kuulemistranskripti Auto-opiston edustaja J, s. 12/14.

³⁰⁹ LIITE 105, s. 25, ryhmäviesti Eko-Centerin edustaja G > hallitus 17.3.2016 (RAU82).

Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston toteuttama hinnankorotus poikkesi niin alan yleisistä odotuksista³¹⁰ kuin toisaalta merkittävästi myös toimijoiden viraston kuulemisilla esittämistä arvioista³¹¹.

188. Ennen uusien toimijoiden Porvoon markkinalle tuloa hinnalla ei kilpailtu. Uusien toimijoiden paikalliselle markkinalle tulo on mielletty kilpailun saapumiseksi alueelle, jossa jo ennestään toimi kolme autokoulua. Kaikkien kolmen Porvoossa ennen syksyä 2014 toimineen autokoulun edustajat toivat esille sen, että pitivät hintakilpailua omalle markkinalleen kuulumattomana, haitallisena ilmiönä.³¹²
189. UAY:n nimissä lähetettyjen viestien sekä yhdistyksen koolle kutsumassa tapaamisessa 5.10.2015 esitettyjen hinnankorotuskehotusten³¹³ tarkoituksena oli kannustaa Porvoossa 2014 aloittaneita autokouluja hintojen korottamiseen kilpailutilanteen syntymistä edeltäneelle tasolle ja siten niillä pyrittiin kilpailun rajoittamiseen. UAY:n hintasuositusta vastanneen kehotuksen sisältö ja käytetyt sanamuodot osoittavat, että kilpailun rajoittaminen oli yhdistyksen edustajien sekä Porvoon Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston subjektiivinen tavoite. Tapaamisen tarkoitus oli myös eri läsnäolijoiden kertoman perusteella hintatason nostaminen tai vaihtoehtoisesti jonkun toimijan poistuminen markkinoilta.³¹⁴
190. Edellä mainittu pyrkimys kilpailla markkinoilla normaalisti esiintyvän epävarmuuden poistamiseen johti Porvoossa konkreettisesti siihen, että vuoden 2013 lakiuudistus toimi Porvoon silloisille kolmelle autokoululle henkilön B edellä kohdassa 29 kuvailemalla tavalla "mahdollisuutena korjata hintoja reilusti ylöspäin".
191. Kartellin osapuolten tarkoituksena oli autokouluille keskeisen B-ajokortin hintojen korottaminen sekä korotusten suuruuden ja ajankohdan yhdenmukaistaminen ja siten autokoulujen välisen hintakilpailun rajoittaminen Porvoossa. Keinoina käytettiin jaksossa 7.3 selostetusti yhdenmukaisesti toteutettua hinnankorotusta, jolla B-kortin kokonaishinta on saatu Eko-Centerin edustajan G viittaamalle tavoiteltavalle tasolle (edellä kohdat 64 ja 65), sekä tämän korotetun hintatason ylläpitämistä kilpailusta pidättäytyen. Yhteistyön myöhemmin kariututtua uusien toimijoiden tuotua hintakilpailu Porvooseen uudet toimijat pyrittiin saamaan osallisiksi aiemman kaltaiseen järjestelyyn.
192. Porvoon menettelyssä on siten kyse hintakartellista, jolla on alueellisesti pantu täytäntöön UAY:n hintasuositus. Kielletyn menettelyn keskeinen tavoite

³¹⁰ Ks. edellä kohta 14.

³¹¹ Ks. edellä kohdat 71 ja 76–80.

³¹² LIITE 84, kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja B, s. 12; LIITE 88, kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I, s. 10–11, LIITE 89, kuulemistranskripti Auto-opiston edustaja J, s. 2–3.

³¹³ Ks. edellä 7.2.2.1 ja 7.3.2.

³¹⁴ LIITTEET 87, 90 ja 91; transkriptit kuulemisista Porvoon Autokoulun edustaja H, s. 12; Liikenneakatemian edustaja F, s. 4–6; Katiedu Driversin edustaja A, s. 3.

te oli B-ajokortin hintatason korottaminen. Kuten kohdassa 111 todetaan, tällaiset kilpailijoiden väliset toimenpiteet ovat jo luonteensa puolesta erityisen vakavia rikkomuksia ja kilpailulain 5 §:ssä tarkoitettulla tavalla tarkoituksetta kilpailua rajoittavia. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan menettelyllä, joka on tosiasiallisesti pantu täytäntöön, on täytynyt olla vaikutusta.³¹⁵ Ottaen huomioon tarkasteltavana olevasta menettelystä edellä esitetty, sillä ei objektiivisesti arvioiden voida katsoa olevan muuta tarkoitusta kuin kilpailun rajoittaminen. Osapuolten subjektiivinen tarkoitus rajoittaa kilpailua ilmenee sekin edellä esitetystä näytöstä. Siten menettelyn taloudellisen ja oikeudellisen asiayhteyden tarkastelu voidaan rajoittaa vain siihen, mikä on ehdottoman tarpeellista tarkoitukseen perustuvan kilpailunrajoituksen olemassaolon toteamiseksi. Edellä todetusti tässä tarkastelussa ei ole ilmennyt seikkoja, jotka antaisivat aihetta arvioida asiaa Porvoon osalta muuna kuin paljaana hintakartellina. Menettelyn kielletyksi toteamiseksi ei siten ole tarpeen näyttää toteen sen tosiasiallisia vaikutuksia.

8.7 Asianosaiskohtainen vastuu rikkomuksista

193. Unionin oikeuskäytännön mukaan kielletty yhteistyö perustuu väistämättä useiden sellaisten yritysten myötävaikutukseen, jotka ovat kaikki mukana rikkomisessa, mutta joiden osallistumisella voi olla eri ilmenemismuotoja. Pelkästään se, että kukin yritys osallistuu kilpailusääntöjen rikkomiseen sille ominaisella tavalla, ei riitä poissulkemaan sen vastuuta rikkomisesta kokonaisuudessaan, eikä myöskään käyttäytymisestä, jonka muut rikkomiseen osallistuneet yritykset ovat todellisuudessa toteuttaneet, mutta jolla on sama kilpailua rajoittava tarkoitus tai vaikutus.³¹⁶

194. Kun osoitetaan yrityksen osallistuneen yhteen tai useampaan yhteistoimintajärjestelyn osatekijöistä ja lisäksi osoitetaan yrityksen tienneen tai että sen olisi pitänyt tietää tämän yhteistyön olleen osa kilpailunrajoitustarkoituksessa muodostettua kokonaissuunnitelmaa, sitä voidaan pitää vastuussa koko tästä yhteistoimintajärjestelystä.³¹⁷ Samoin, kun osoitetaan yrityksen aikoneen omalla toiminnallaan myötävaikuttaa kaikkien osallistujien yhteisten päämäärien tavoittelemiseen ja tienneen muiden osallistujien kilpailunvastaisesta käyttäytymisestä tai kyetneen kohtuudella ennustamaan sen ja olleen valmis hyväksymään siihen sisältyvän riskin, myös sitä pidetään vastuullisena menettelytavoista, joita muut yritykset ovat panneet täytäntöön, koko siltä ajalta, jona se on osallistunut rikkomukseen.³¹⁸

195. Yrityksen osallistumisen toteamiseen riittävää voi olla jo se, että kyseessä olevan yrityksen voidaan näyttää osallistuneen kokouksiin, joiden aikana on

³¹⁵ Ks. komission päätös 3.5.2006 asiassa COMP/F/38.620, *Vetyperoksidi ja perboraatti*, kohdat 453, 455 ja 457; komission arvio ylläpidetty asiassa T-195/06, *Solvay Solexis v. komissio*, kohdat 195–202.

³¹⁶ Asia C-49/92 P *komissio v. Anic Participazioni*, kohdat 79–80; ks. myös KHO 2013:8 *Kodinkonehuollot* (korkein hallinto-oikeus 22.1.2013).

³¹⁷ Yhdistetyt asiat T-305/94 ym. *LVM v. komissio*, kohta 773.

³¹⁸ Yhdistetyt asiat C-204/00 P ym. *Aalborg Portland ym. v. komissio*, kohta 328; asia C-49/92 P *komissio v. Anic Participazioni*, kohdat 83 ja 203.

tehty kilpailua rajoittavia sopimuksia – ilman, että kyseinen yritys olisi selvästi vastustanut niitä.³¹⁹

196. Myös kotimaisessa oikeuskäytännössä on katsottu, että kukin kilpailunrajoitukseen osallistunut elinkeinonharjoittaja on kokonaisvastuussa menettelyn kilpailua rajoittavasta tarkoituksesta, ja että kilpailurikkomus on jatkunut kunkin elinkeinonharjoittajan kohdalla niin kauan, kuin kyseessä oleva elinkeinonharjoittaja on soveltanut kiellettyyn menettelyyn perustuneita toimintatapoja.³²⁰

197. Sillä, kuinka säännöllisesti yritys on osallistunut kokouksiin tai kuinka täysimääräisesti se on toteuttanut sovitut toimenpiteet, ei ole vaikutusta vastuun syntymisen kannalta, vaan vastuun laajuuden ja seuraamusten tason arvioinnissa.³²¹ Komission tiedonannon mukaan esimerkiksi pelkkä osallistuminen kokoukseen, jossa yritys paljastaa hinnoittelusuunnitelmansa kilpailijoilleen, kuuluu todennäköisesti 101 artiklan soveltamisalaan, vaikka hintojen nostamisesta ei tehtäisikään selvää sopimusta.³²²

198. Se, että yritys ei ole osallistunut kaikkiin kielletyn yhteistyön muodostaviin osatekijöihin tai että sen osuus niissä osatekijöissä, joihin se on osallistunut, on ollut vähäinen, ei ole merkityksellistä rikkomuksen olemassaoloa arvioitaessa, vaan tällainen seikka on otettava huomioon rikkomuksen vakavuuden arvioinnin yhteydessä ja tarvittaessa sakon suuruutta määrättäessä.³²³

8.7.1 Elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän vastuu

8.7.1.1 Arvioinnin perusteet

199. Elinkeinonharjoittajien yhteenliittymä vastaa tekemästään päätöksestä ja antamastaan hintasuosituksesta. Unionin oikeuskäytännön mukaan yrityksen yhteenliittymän vastuun kannalta ei ole merkitystä esimerkiksi sillä, onko se tehnyt jäseniään sitovan päätöksen tai vain antanut suosituksia menettelytavoista. Merkitystä ei ole myöskään sillä, kuinka laajalti päätöstä tai suositusta on noudatettu tai sen noudattamista seurattu.³²⁴

200. Korkein hallinto-oikeus on katsonut *Hiusyrittäjät*-asiassa, että vaikka toimialajärjestön antamat hinnankorotussuositukset eivät olleet sen jäseniä vel-

³¹⁹ Asia C-189/02 P *Dansk Rørindustri ym. v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 28.6.2005), kohdat 142–145; yhdistetyt asiat C-204/00 P ym. *Aalborg Portland ym. v. komissio*, kohdat 81 ja 84–85; asia C-49/92 P *komissio v. Anic Partecipazioni*, kohta 96.

³²⁰ KHO 31.5.2012 T 1429 *Osaset*, s. 121.

³²¹ Asia C-189/02 P *Dansk Rørindustri ym. v. komissio*, kohdat 142–145; yhdistetyt asiat C-204/00 P ym. *Aalborg Portland ym. v. komissio*, kohta 292; ja asia C-49/92 P *komissio v. Anic Partecipazioni*, kohta 90.

³²² Komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 62.

³²³ Yhdistetyt asiat C-204/00 P ym. *Aalborg Portland ym. v. komissio*, kohta 86.

³²⁴ Ks. asia C-45/85 *Verband der Sachversicherer v. komissio*, kohdat 29–32; yhdistetyt asiat 209/78 ym. *Van Landewyck v. komissio*, kohta 88–89; asia 96/82 *IAZ v. komissio*, kohta 20; asia T-136/94 *Eurofer v. komissio*, kohta 116; asia T-325/01 *DaimlerChrysler v. komissio*, kohta 210; ja asia C-382/12 P *MasterCard ym. v. komissio*, kohta 76.

voittavia eikä annettujen suositusten noudattamisesta oltu esitetty selvitystä, ne olivat todellinen ilmaus järjestön tahdosta yhteensovittaa jäsentensä käyttäytyminen suositusten mukaiseksi.³²⁵ Asiassa *Leipurit* Korkein hallinto-oikeus katsoi Leipuriliiton ylittäneen asiassa sen, mitä voidaan pitää toimialayhdistyksen tavanomaisena hinnoittelu- tai kustannustekijöistä tiedottamisena, kun se on kehottanut tai kannustanut hinnankorotuksiin ilmaisten korotuksiin liittyviä prosenttilukuja, näiden vaihteluvälejä tai tietoja muiden alan toimijoiden suunnittelemien hinnankorotusten tasosta.³²⁶ Suositukset hintojen korottamisesta kuuluvat luonteeltaan vakavimpiin kilpailunrajoituksiin.³²⁷

8.7.1.2 Elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän vastuu tässä asiassa

201. Esillä olevassa asiassa on edellä jaksossa 8.4.2.1 todetusti kyse UAY:n elinkeinonharjoittajien yhteenliittymänä aktiivisesti toimeenpanemasta hintasuosituksesta. UAY on kilpailuoikeudellisessa vastuussa menettelystään.
202. UAY:n antamien hintasuositusten tarkoituksena on ollut kilpailun rajoittaminen yhdenmukaistamalla autokouluyrittäjien käsitys tavoiteltavasta hintatasosta, kustannuksista riippumatta ja kannustamalla yrittäjiä yhdenmukaistettuihin hinnankorotuksiin. Suosituksilla poistettiin epävarmuutta kilpailijoiden hinnoittelutoimista.
203. Kutsut hintasuositusten toimeenpanemiseksi järjestettyyn koulutukseen on myös toimitettu UAY:n jäsenistöä laajemmalle, koko Autokoululiiton jäsenistölle. Hintasuosituksia on toimeenpanttu UAY:n jäsenistöä laajemmin myös UAY:n aluepalavereissa, joihin UAY:n hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat ovat kutsuneet omien alueidensa autokouluyrittäjät yhdistyksen jäsenyydestä riippumatta.³²⁸ Suositukset ovat näin ollen voineet vaikuttaa autokoulujen hinnoitteluun myös UAY:n jäsenistön ulkopuolella.

8.7.2 Elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän jäsenen vastuu

8.7.2.1 Arvioinnin perusteet

204. Silloin, kun eri toimenpiteet kuuluvat yhtenä kokonaisuutena pidettävään menettelyyn, vastuu näistä toimenpiteistä voidaan kohdistaa sen mukaan, miten yritykset ovat osallistuneet kilpailusääntöjen rikkomiseen kokonaisuutena arvioiden. Kilpailunrajoitukseen osallistunut elinkeinonharjoittaja voi tiettyin edellytyksin olla myös vastuussa menettelytavoista, joita muut yritykset ovat panneet täytäntöön saman kilpailusääntöjen rikkomisen yhteydessä.³²⁹

³²⁵ KHO 14.6.2013, dnro 277/2/10 taltio 1993 *Hiusyrittäjät*, s. 16–17.

³²⁶ KHO 3713/2019, 20.8.2019, jakso 1.2.

³²⁷ Ks. esim. MAO 121/16 *Leipuriliitto*, 29.2.2016, kohta 109; pysytetty KHO 3713/2019.

³²⁸ LIITE 85, kuulemistranskripti Eko-Centerin edustaja G, s. 7; LIITE 91, kuulemistranskripti Katiedu Driversin edustaja A, s. 6.

³²⁹ KHO 2013:8 *Kodinkonehuollot*, jakso 5.4.

205. Seuraamusmaksun määrääminen elinkeinoharjoittajien yhteenliittymälle ei estä sitä, että seuraamusmaksu määrättäisiin myös yksittäisille elinkeinoharjoittajille, jotka ovat olleet aikaansaamassa tai ylläpitämässä rikkomusta.³³⁰ Asiassa *Kodinkonehuollot* korkein hallinto-oikeus määräsi markkinaoikeuden toimialaliitolle määräämän seuraamusmaksun lisäksi seuraamusmaksut liiton hallituksessa edustettuina olleille huoltoliikkeille, joiden oli näytetty osallistuneen kilpailunrajoituksesta sopimiseen.³³¹

8.7.2.2 Elinkeinoharjoittajien yhteenliittymän jäsenen vastuu tässä asiassa

206. Asiakirjanäyttö osoittaa, että UAY:n hallituksessa edustettuina olleet elinkeinoharjoittajat osallistuivat aktiivisesti edellä jaksoissa 7.2 ja 8.6.2 kuvatun kilpailunrajoituksen suunnitteluun, toimenpiteiden valmisteluun, sopimiseen ja täytäntöönpanoon. UAY:n hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinoharjoittajien rooli ilmenee muun muassa seuraavista kokouksista ja asiakirjoista:

- **Taloudellisen ajattelun kurssit 14.9.2012 ja 8.2.2013.** Kurssilla on muun muassa esitetty konkreettinen laskutoimitus hinnan korottamisesta B-kortin perusosan kohdalla 300 eurola. Kohdissa 35 ja 36 kuvastusti kurssimateriaaleihin tehtyt muistiinpanot Autokoulu Hakalan kappaleissa osoittavat niin ikään, että jo kurssin tulevasta sisällöstä neuvoteltaessa mainittu laskuharjoitus, jonka henkilö B etukäteen nimenomaisesti hyväksyi, oli vielä toisellakin kurssikerralla käyty yksityiskohtaisesti läpi. Henkilö B keskusteli kohdassa 34 kerrotusti UAY:n edustajan ominaisuudessa Autokoululiiton kanssa koulutuksen järjestämisestä koko maan laajuisesti.
- **Tapaaminen Porvoossa 5.10.2015.** Kaikki UAY:n hallituksen jäsenet kommentoivat Liikenneakatemian edustajan F heille lähettämää sähköpostiviestiä, ja Autokoulu Hakalan edustaja D lähetti vastauksen viestiin ehdotusten mukaisin muokkauksin. Henkilö B selvensi myös hallituksen yhteisessä viestiketjussa Porvoon vanhojen autokoulujen pyrkineen kokouksessa puhumaan muille alueen yrittäjille järkeä, jotta hintoja saataisiin nostettua 300 eurola.³³² Edellä todetusta ilmenee, että UAY:n hallituksen jäsenet olivat tietoisia Porvoon Autokoulun kilpailulakia rikkovasta toiminnasta.
- **UAY:n järjestämät aluepalaverit.** Osiossa 7.2.2 kuvastusti UAY:n järjestämät aluepalaverit näyttäytyivät keinona muodostaa yhtenäistettyjä menettelytapoja erityisesti paikallisen mark-

³³⁰ HE 88/2010 vp, s. 57.

³³¹ KHO 2013:8 *Kodinkonehuollot*.

³³² Edellä kohta 51.

kinatilanteen muuttuessa.³³³ Kahden uuden toimijan käynnistää toimintaa Porvoossa elo–syyskuussa 2014 on Porvoon Autokoulun edustaja B kutsunut alueella pidempään toimineet autokouluyrittäjät koolle UAY:n aluepalaveriin syksyn 2014 aikana kahdesti. Hyvinkäällä 18.12.2012 sekä 18.3.2014 järjestettyihin alueellisiin keskustelutilaisuuksiin on kohdissa 61 ja 62 kuvatusti viitattu Autokoulu Hakalan edustajan D kalenterissa hintapalaverina.

- **UAY:n hallituksen jäsenten osallistuminen hintakeskusteluihin oman autokoulunsa alueellisen markkinan ulkopuolella.** Kukaan hallituksen jäsenistä ei irtisanoutunut Porvoon Autokoulun pyrkimyksestä saada toisten vanhojen autokouluyrittäjien tuella Porvoon alueen hinnat takaisin uusien toimijoiden alalletuloa edeltävälle tasolle. Sen sijaan uusien toimijoiden hinnoitteluun viittaavia vastauksia lähetettiin koko hallituksen nimissä ja laatimana. Hyvinkäällä ja Järvenpäässä toimineen Eko-Centerin edustaja G sekä Nurmijärveläisen Autokoulu Hakalan edustaja D olivat yhteydessä Porvoossa toimivaan Liikenneakatemian edustajaan F yhdistyksen edustajan B puolesta. Eko-Centerin edustaja G antoi hallituksen nimissä ymmärtää, että B-kortin hinta tulisi määritellä asiakkaan maksuvyvyn perusteella.

207. UAY ja henkilö B varmistivat jaksossa 7.2.1 kerrotusti, että lakiuudistuksen yhteydessä järjestetyille taloudellisen ajattelun kursseille kutsuttiin alueyhdistyksen omien jäsenten ohella myös koko Autokoululiiton jäsenistö. Näin toimittiin kummankin kurssikerran yhteydessä.

208. Kaikki UAY:n hallituksen jäsenet osallistuivat keskusteluun vastaamisesta Liikenneakatemian edustajan F lähettämiin viesteihin, joissa kommentoitiin useaan otteeseen yhdistyksen edustajan B toimintaa Porvoossa. Tapahtumakuvauksen kohdissa 43–54 kuvatusti UAY:n hallitukselle ei voinut vuoden 2015 kesä- ja heinäkuussa vastaanottamiensa viestien perusteella jättää epäselväksi, että Liikenneakatemian edustaja F toivoi hallitukselta kannanottoa hintojen ilmoittamiseen ja kuluttaja-asiamiehen ohjeistuksen noudattamiseen autokoulupalveluiden hintoja ilmoitettaessa. Hallituksen yhteisesti laatimissa vastauksissa puolestaan toistui tietoisuus uusien yrittäjien tuomasta kilpailupaineesta ja kehoitus löytää asiaan ratkaisu keskustelemalla.

209. Liikenneakatemian edustaja F päätyi olemaan UAY:hyn yhteydessä seuraavan kerran lokakuussa 2015, jolloin hän toi hallituksen tietoon Porvoon aluepalaverissa ehdotetun hinnankorotuksen. Hinnankorotusehdotus ilmeni niin Liikenneakatemian edustajan F 25.10.2015 ja 27.10.2015 hallitukselle lähettämissä sähköpostiviesteissä, kuin UAY:n edustajan B 25.10.2015

³³³ LIITTEET 15 ja 16; toimintakertomus 2008 ja 2009 (PBE8).

muille hallituksen jäsenille lähettämässä chat-viestissä. Vielä tässäkin vaiheessa kukaan hallituksen jäsenistä ei irtisanoutunut kilpailupainetta tai hinnankorotuksia käsittelevästä viestinnästä, jota on tapahtunut UAY:n hallituksen nimissä ja UAY:n järjestämässä keskustelutilaisuudessa.³³⁴ Jälkimmäisessä sähköpostiviestissään 27.10.2015 Liikenneakatemian edustaja F kertoi aikovansa pyytää KKV:n kannanoton hintojen ilmoittamista koskevaan ohjeistukseen. Virastolla ei ole näyttöä siitä, että hinnoista olisi keskusteltu tätä myöhemmissä UAY:n nimissä järjestetyissä aluetapaamisissa.

210. Asiakirjanäyttö osoittaa UAY:n hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien tietoisuuden yhdistyksen esittämistä hintasuosituksista sekä toimenpiteistä hintasuositusten toimeenpanemiseksi Porvoossa ja Hyvinkäällä. Eko-Centerin edustaja G viittasi 31.10.2014 Liikenneakatemian edustajalle F lähettämässään viestissä (kohdat 64 ja 65) uusien yrittäjien liian alhaisiin avajaistarjouksiin oman autokoulunsa toiminta-alueella. Sopivaksi hinnaksi B-korttiopetukselle henkilö G ilmaisi viestissään 2700–2800 euroa, jonka henkilö G kertoi kuulemisessaan perustuvan teollisuustyöntekijän keskiansioon. Sähköpostiviesti lähetettiin Liikenneakatemian edustajan F ohella Porvoon Autokoulun edustajalle B, Hangon Autokoulun edustajalle L, Järvenpään Ajokoulutuskeskuksen edustajalle K, Autokoulu Hakalan edustajalle D, sekä Malmin Autokoulun edustajalle M.³³⁵ Porvoon kolmen autokoulun hinta B-korttiopetukselle kaikki vaiheet huomioiden oli 19.1.2013 voimaan astuneen lakiuudistuksen jälkeen 2643–2706 euroa.
211. Kaikki UAY:n hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat osallistuivat myös Liikenneakatemian edustajalle F vuonna 2015 lähetettyjen vastausten laatimiseen. Muun muassa 15.6.2015 UAY:n hallitus kirjoitti sähköpostiviestissään henkilölle Liikenneakatemian edustajalle F: ”– yhdistys on toki huolissaan alallamme vallitsevasta hintakilpailusta ja varsinkin joidenkin yrittäjien harjoittamasta aggressiivisesta hinnoittelupolitiikasta – Alueelle tulee uusi yrittäjä, joka hinnoittelee oman toimintansa useita satoja euroja alle alueen yleisen hintatason. Tämä vaikuttaa väistämättä myös vanhojen autokouluyrittäjien hinnoitteluun. – Yhdistys on pyrkinyt opastamaan yrittäjiä järkevään hinnoitteluun järjestämällä useita taloudellisen ajattelun kursseja. Valitettavasti kursseille eivät osallistuneet jäsenet, jotka sitä eniten tarvitsisivat. – ”³³⁶
212. UAY:n hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat eivät pitäneet UAY:n koolle kutsumassa tapaamisessa Porvoon Rossossa 5.10.2015 esitettyä hinnankorotusehdotusta huomionarvoisena. Sen sijaan he pitivät

³³⁴ Virasto katsoo kunkin hallituksessa edustettuna olleen elinkeinonharjoittajan osallisuuden rikkomukseen luonteeltaan jatkuvaksi näiden ollessa mukana yllä kuvatuissa sähköposti- ja viestikeskusteluissa riippumatta siitä, missä keskustelujen vaiheessa kukin elinkeinonharjoittajista otti aktiivisesti osaa itse keskusteluun. Tältä osin on huomattava, että kukaan esityksen kohteena oleva UAY:n hallituksen jäsen ei ilmaissut erimielisyyttään esityksessä kuvattuihin keskusteluihin, joiden aiheena oli hintakilpailun estäminen ja hintasuosituksen antaminen yhdistyksen nimissä.

³³⁵ LIITE 83, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], otsikolla ”Re: Jäsenasiaa”, 31.10.2014 klo 11.25 (RAU1_L).

³³⁶ LIITE 64, sähköpostiviesti [sähköpostiosoitteet poistettu], otsikolla ”Re: Tiedustelu yhdistykselle”, 15.6.2015 klo 9.21 (RAU12).

poikkeavana hinnoilla kilpailemista. UAY:n hallitus ei keskustellut siitä, onko yhdistyksen nimissä tai sen hallituksen edustajana sopivaa viestiä uusien toimijoiden haitallisista hintavaikutuksista, tarveharkinta-aikaan nojaavista näkemyksistä toimijoiden määrästä, yhteistyöstä kilpailevien autokoulujen kanssa taikka sopivasta hintatasosta. UAY:n hallituksen jäsenten on tullut jo kohdassa 18 kuvatun hallituksen työjärjestyksen kohdan 3.5 perusteella ymmärtää, että he eivät yhdistyksen hallituksessa edustettuina ollessaan voi esittää alaa koskevia kommentteja muutoin kuin yhdistyksen edustajina.

213. UAY:n edustajana koko seuraamusmaksuesityksen kattaman ajanjakson toiminut henkilö B sekä yhdistyksen hallituksessa 2014–2015 edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat osallistuivat tapahtumakuvauksessa tarkemmin eritellyin tavoin UAY:n nimissä järjestettyihin aluepalavereihin sekä keskusteluun Porvoon muuttuneesta kilpailutilanteesta paitsi autokouluyrittäjinä myös UAY:n hallituksen edustajina. Kuten edellä kohdassa 56 kuvatuista viesteistä sekä edellä kohdissa 64 ja 65 kuvatuista kommentteista käy ilmi, myös hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat pitivät kilpailun vaikutusta hintoihin epätoivottuna ilmiönä vastaavasti kuin Porvoossa pidempään toimineet autokouluyrittäjät. Kohdissa 64 ja 65 kuvatut Eko-Centerin edustajan G:n kommentit antavat selkeästi ymmärtää, että hinnan määrittämisen perusteena tulisi käyttää ennemmin kuluttajien keskimääräisestä tulotasosta tehtäviä johtopäätöksiä kuin esimerkiksi liiketoiminnan kustannusrakennetta.
214. Kuten edellä jaksosta 7.2 käy ilmi, henkilön B ohella myös muut UAY:n hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat mielsivät hinnoista keskustelemisen ja jopa tavoiteltavan hinnan ehdottamisen tavanomaiseksi osaksi yhdistyksen järjestämiä tapaamisia sekä koulutuksia.
215. Kaikki UAY:n hallituksessa 2014–2015 edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat tiesivät tai niiden olisi pitänyt tietää kokonaissuunnitelmasta. Esityksen kohteena ovat UAY:n hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat osallistuivat edellä esitetyllä tavalla kilpailunrajoituksen suunnittelun, toiminnan ja toteuttamisen kannalta keskeisiin kokouksiin ja keskusteluihin. Seuraamusmaksuesityksen kohteena ovat Porvoon Autokoulu, Autokoulu Hakala, Eko-Center, Järvenpään Ajokoulutuskeskus, Malmin Autokoulu sekä Hangon Autokoulu ovat olleet edustettuina UAY:n hallituksessa sekä yhdistyksen kilpailunrajoituksen että Porvoon hintakartellin aikana. Lisäksi Porvoon Autokoululla oli vuonna 2012 ja vielä vuoden 2013 alussa keskeinen ja aktiivinen rooli taloudellisen ajattelun kurssin järjestämisessä ja sen sisällön suunnittelussa.
216. Edellä todetusta seuraa, että seuraamusmaksuesityksen kohteena ovat UAY ja UAY:n hallituksessa edustettuina olevat ja olleet elinkeinonharjoittajat myötävaikuttivat omalla toiminnallaan merkittävästi elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän päätöksen täytäntöönpanoon ja sittemmin Porvoon hintakartellin päämäärien tavoittelemiseen. Kyseiset elinkeinonharjoittajat tiesivät muiden seuraamusmaksuesityksen kohteena olevien toimijoiden kilpailuvastaisesta käyttäytymisestä tai kykenivät kohtuudella ennustamaan sen ja

olivat siten valmiit hyväksymään siihen sisältyvän riskin. Siten esillä olevassa asiassa yksittäinen kilpailunrajoituksen osapuoli on vastuussa menettelytavoista, joita muut osapuolet panivat täytäntöön, koko siltä ajalta, jona se itse osallistui kiellettyyn menettelyyn.

8.7.3 Porvoon hintakartellista vastuussa olevat elinkeinonharjoittajat

8.7.3.1 Arvioinnin perusteet

217. Hintakartelliin osallistuneet elinkeinonharjoittajat ovat vastuussa rikkomuksesta. Unionin oikeuskäytännön mukaan sillä, kuinka monta kokousta kyseisten yritysten välillä pidettiin tai kuinka tiivistä yhteydenpito oli, ei ole merkitystä yhdenmukaistetun menettelytavan määrittämiseksi. Keskeistä sen sijaan on, että yhteydenotot antoivat kyseisille yrityksille mahdollisuuden ottaa markkinakäyttäytymisestään päättäessään huomioon kilpailijoiden kanssa vaihtamansa tiedot ja korvata tietoisesti kilpailun riskit yritysten välisellä käytännön yhteistyöllä. Tällaisessa tilanteessa, mikäli asianomaiset toimijat eivät esitä niille kuuluvan näyttövelvollisuuden mukaisesti vastakkaista näyttöä, voidaan olettaa, että yhdenmukaistamiseen osallistuvat ja edelleen markkinoilla toimivat yritykset ottavat markkinakäyttäytymisessään huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihtamansa tiedot.³³⁷

218. Ilman julkista irtisanoutumista yritys on vastuussa kartelliin osallistumisesta, vaikka se olisi vain hiljaisesti hyväksynyt kielletyn aloitteen. Asiassa *Aalborg Portland* unionin tuomioistuin totesi, että kielletyn aloitteen hiljainen hyväksyminen ilman julkista irtisanoutumista sen sisällöstä tai sen ilmoittamista hallintoviranomaisille rohkaisee muita jatkamaan kilpailusääntöjen rikkomista ja tämänkaltaisen kumppanuus merkitsee passiivista osallistumista kilpailusääntöjen rikkomiseen.³³⁸

8.7.3.2 Soveltaminen tässä asiassa

219. Yllä jaksossa 7.3 kuvatusti näyttö osoittaa, että Porvoossa pitkään toimineiden kolmen autokoulun välillä ei ollut todellista kilpailua ennen uusien toimijoiden Porvoon markkinalle tuloa syksyllä 2014. Porvoon Autokoulun, Drivers' Clubin ja Auto-opiston hinnat olivat yhdenmukaiset ennen vuoden 2013 lakiuudistusta. Lakiuudistuksen myötä edellä mainitut kolme autokoulua toteutti samanaikaisesti B-kortin hintaan samansuuruisen, maan keskitasoa selvästi suuremman korotuksen. Edellä jaksossa 8.5.2.2 kuvatusti kyseessä on yksi, yhtenäinen rikkomus.

³³⁷ Asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands* ym., kohdat 51–53 ja 61; C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*, kohdat 126 ja 127 sekä asia C-49/92 P, *komissio v. Anic Participazioni*, kohdat 118 ja 121. Ks. myös komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 62.

³³⁸ Yhdistetyt asiat C-204/00 P ym. *Aalborg Portland ym. v. komissio*, kohdat 84 ja 85. Ks. myös asia C-49/92 P, *komissio v. Anic Participazioni*, kohta 96; asia T-53/03, *BPB v. komissio*, kohta 85; asia C-291/98 P, *Sarrió v. komissio* (yhteisöjen tuomioistuimen tuomio 16.11.2000), kohta 50 ja asia T-141/94, *Thyssen Stahl v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 11.3.1999), kohta 177.

220. Toisin kuin Porvoon Autokoulu, Drivers' Club ja Auto-opisto eivät olleet edustettuna UAY:n hallituksessa eikä virastolla ole näyttöä siitä, että yhtiöt olisivat tienneet UAY:n hallituksen jäsenten toiminnasta muilla paikkakunnilla kuin Porvoossa. Näin ollen Drivers' Club ja Auto-opisto ovat vastuussa vain rikkomuksen toteuttamisesta Porvoossa. Yhtiöt osallistuivat toiminnallaan ja Porvoon aluepalavereitten kautta rikkomuksen täytäntöönpanoon omalla toiminta-alueellaan koko hintakartellin keston ajan. Myös Porvoon Autokoulu osallistui Porvoon hintakartelliin koko sen keston ajan.
221. Drivers' Clubin edustaja I ehdotti yhdessä Porvoon Autokoulun edustajan B kanssa hintojen korottamista UAY:n aluepalaverissa 5.10.2015. Auto-opiston edustaja J ei irtisanoutunut uusiin toimijoihin kohdistetusta painostuksesta, vaikka kiinnitti kohdassa 94 todetusti huomiota keskustelun kilpailulain vastaisuudesta esitettyyn kommenttiin kyseisessä tilaisuudessa. Kumpikin elinkeinonharjoittaja osallistui täten vielä lokakuussa 2015 pyrkimykseen sopia hinnoista kilpailijoiden kesken edellisen hintojen yhdenmuikaistamisen kariuduttua uusien toimijoiden markkinalle tuloon.

8.8 Rikkomuksen kesto

8.8.1 Arvioinnin perusteet

222. Unionin oikeuskäytännön mukaan rikkomuksen kestoa arvioitaessa olennaista ei ole ajanjakso, jolloin esimerkiksi tarkastelun kohteena oleva sopimus on tai on ollut voimassa, vaan ajanjakso, jolloin rikkomiseen syyllistyneet yritykset ovat toimineet kilpailusääntöjen vastaisesti.³³⁹ Jollei ole saatavissa näyttöä, joka osoittaisi suoraan kilpailusääntöjen rikkomisen keston, on rikkomisen väitetyn keston osoittamiseksi esitettävä ainakin sellaista näyttöä, joka koskee ajallisesti riittävän lähellä toisiaan olevia seikkoja, joiden perusteella voidaan kohtuudella päätellä, että rikkominen on jatkunut keskeytyksettä tietyn kahden ajankohdan välillä.³⁴⁰
223. Kotimaisen oikeuskäytännön mukaan rikkomisen ajallisen keston osalta riittävänä on pidettävä sitä, että esitetyt todisteet liittyvät ajallisesti riittävän läheisiin tosiseikkoihin, jotta voidaan kohtuudella todeta, että kyseinen kilpailusääntöjen rikkominen on jatkunut keskeytymättä väitetyn kartellin alkamisajankohdan ja päättymisajankohdan välillä.³⁴¹

³³⁹ Esim. asia T-101/05 *BASF v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 12.12.2007), kohta 187.

³⁴⁰ Esim. asia T-43/92 *Dunlop Slazenger v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 7.7.1994), kohta 79; asia T-62/98 *Volkswagen v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 6.7.2000), kohta 188; asia T-279/02 *Degussa v. komissio* (ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomio 5.4.2006), kohdat 114 ja 153; ja asia T-113/07 *Toshiba v. komissio* (yleisen tuomioistuimen tuomio 12.7.2011), kohta 235.

³⁴¹ KHO 2009:83 *Asfaltti* (korkein hallinto-oikeus 29.9.2009), kohta 985.

8.8.2 Tarkasteltavana oleva rikkomus

8.8.2.1 UAY

224. Asiakirjanäyttö osoittaa, että esillä olevassa asiassa on Uudenmaan Autokoulu yhdistyksen osalta kyse yhdestä yhtenäisestä rikkomuksesta, joka alkoi viimeistään 16.4.2012, kun yhdistys päätti ryhtyä toimenpiteisiin ensimmäisen taloudellisen ajattelun kurssin järjestämiseksi: "Hallitus päätti järjestää syksyllä jonkinlaisen taloudellisen ajattelun / kannattavan yritystoiminnan koulutuksen räätälöitynä ajatellen B-uudistusta. Toimitusjohtaja, koulutusvastaava ja puheenjohtaja valmistelevat koulutusta."³⁴² Yhdistyksen kilpailurikkomuksen alkamishetkeä osoittaa näyttö keskusteluista ja kokouksista, joissa edellä kohdassa 146 kuvatussa strategiasta ja kokonaissuunnitelmasta on sovittu, sekä toisaalta rikkomuksen alkamisajankohtaa noin kahta kuukautta aiemmin esitetty näkemys, että aluepalaverissa esiin nostetulle hinnoittelupolitiikalle ei voida tehdä mitään.³⁴³

225. Asiakirjanäytön perusteella rikkomus päättyi aikaisintaan 27.10.2015, kun yhdistyksen hallituksen jäsenille lähetetyssä viestissä on kerrottu Liikenneakatemian aikovan ottaa yhteyttä Kilpailu- ja kuluttajavirastoon, mihin asti hallituksessa edustettuina olleet elinkeinonharjoittajat vastasivat tälle toistuvasti yhdistyksen nimissä uusien toimijoiden hinnoittelun ongelmallisuuteen viitaten. UAY on vastuussa rikkomuksesta koko sen keston ajalta.

8.8.2.2 Yhdistyksen hallitus

226. Porvoon Autokoulu vastaa seuraamusmaksuesityksen kohteena olevasta UAY:n kilpailurikkomuksesta 16.4.2012 alkaen³⁴⁴, jolloin "kannattavan yritystoiminnan koulutus" päätettiin yhdistyksen hallituksen kokouksessa järjestää. Porvoon Autokoulun osalta rikkomuksen kesto ulottuu yhdistyksen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien käymän viestinnän perusteella 27.10.2015 asti.³⁴⁵

227. Muiden hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien vastuu UAY:n kilpailurikkomuksesta alkaa kunkin elinkeinonharjoittajan edustajan hallituskauden alkaessa ja päättyy yhdistyksen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien käymän viestinnän perusteella 27.10.2015.³⁴⁶

³⁴² LIITE 26, 12.07.uay.hallitus.doc (PBE8), s. 1. Päätös sisälsi ehdotuksen koulutuksen järjestäjästä.

³⁴³ LIITE 19, UAY STRATEGIA 2011-2015.pdf, (PBE8) 7.2.2012, jossa jo suunniteltu koulutusta sen myöhemmin toteutaneelta taholta. Hallituksen kokouksessa 10.2.2012 Eko-Centerin edustaja G on edellä kohdassa 28 kerrotusti viitannut Hyvinvointi- ja alueelliseen keskustelutilaisuuteen 7.2.2012, jossa "on tuotu esille huoli siitä, eikö yhdistys tai liitto voi tehdä mitään hintapolitiikalle", mistä pöytäkirjaan on vielä tuolloin kirjattu, "ettei asialle voida tehdä yhtään mitään", LIITE 27, 12.02.uay.hallitus.pdf, s. 6 (PBE8).

³⁴⁴ LIITE 24, 2012 UAY hallitus.pdf (PBE8).

³⁴⁵ Ks. edellä jakso 7.2.2.3

³⁴⁶ Ibid.

Toimija	Osallisuus alkaa	Osallisuus päättyy
Autokoulu Hakala	15.3.2013 ³⁴⁷	27.10.2015
Järvenpään Ajokoulutuskeskus	15.3.2013 ³⁴⁸	27.10.2015
Hangon Autokoulu	28.3.2014 ³⁴⁹	27.10.2015
Eko-Center	28.3.2014 ³⁵⁰	27.10.2015
Malmin Autokoulu	28.3.2014 ³⁵¹	27.10.2015

8.8.2.3 Porvoo

228. Asiakirjanäyttö osoittaa, että esillä olevassa asiassa on Porvoon hintakartellin osalta kyse Porvoon Autokoulun³⁵², Auto-opiston ja Drivers' Clubin yhdestä yhtenäisestä rikkomuksesta, joka alkoi viimeistään 18.1.2013, kun Porvoon kolme autokoulua viestivät julkisesti yhdenmukaisesta korotuksesta B-kortin hintaan. Asiakirjanäytön perusteella rikkomus päättyi aikaisintaan syksyllä 2014, kun paikallisella markkinalla aloitti autokoulutoiminnan hintakartellin osapuolten lisäksi kaksi muuta toimijaa.

9 Seuraamusmaksu

9.1 Sovellettavat säännökset

229. Kilpailulain 12 §:n mukaan elinkeinonharjoittajalle, joka rikkoo 5 tai 7 §:n taikka Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan säännöksiä, määrätään seuraamusmaksu, jollei menettelyä ole pidettävä vähäisenä tai seuraamusmaksun määräämistä kilpailun turvaamisen kannalta muutoin perusteettomana. Seuraamusmaksu voidaan määrätä myös sellaiselle elinkeinonharjoittajalle tai elinkeinonharjoittajien yhteenliittymälle, jolle rikkomukseen osallistunut elinkeinotoiminta on siirtynyt yrityskaupan tai muun yritysjärjestelyn seurauksena. Kilpailulain esitöiden mukaan seuraamusmaksun määrääminen elinkeinonharjoittajien yhteenliittymälle ei estä sitä, että seuraamusmaksu määrättäisiin myös yksittäisille elinkeinonharjoittajille, jotka ovat olleet aikaansaamassa tai ylläpitämässä rikkomusta.

³⁴⁷ LIITE 31, 2013 UAY vuosikokous pöytäkirja.doc 15.3.2013, s. 4 (PBE8).

³⁴⁸ Ibid.

³⁴⁹ LIITE 32, 2014 UAY vuosikokouspöytäkirja PITKÄ 10 sivuinen versio ARKISTOKAPPALEEKSI EI VIRALLINEN !.doc, s. 8 (PBE8).

³⁵⁰ Ibid.

³⁵¹ Ibid.

³⁵² Näin ollen Porvoon Autokoulu vastaa sekä Porvoon hintakartellista että UAY:n hintasuosituksesta.

230. Kilpailulain 13 §:n mukaan seuraamusmaksun suuruus perustuu kokonaisarvointiin, ja sitä määrättäessä on otettava huomioon rikkomuksen laatu ja laajuus, moitittavuuden aste sekä rikkomuksen kesto aika. Seuraamusmaksu saa olla enintään 10 prosenttia kunkin kilpailunrajoitukseen osallistuvan elinkeinonharjoittajan liikevaihdosta siltä vuodelta, jona elinkeinonharjoittaja viimeksi osallistui rikkomukseen. Seuraamusmaksun määrää Kilpailu- ja kuluttajaviraston esityksestä markkinaoikeus. Maksu määrätään maksettavaksi valtiolle. Markkinaoikeus ottaa enimmäismäärän huomioon viran puolesta.

9.2 Seuraamusmaksun määräämisen lähtökohta

231. Kilpailulain 13 §:n esitöiden mukaan lähtökohtana seuraamusmaksun määräämisessä on, että sillä tulee olla riittävä yleis- ja erityisestävä vaikutus.³⁵³ Tämä saavutetaan vain, jos seuraamusmaksun suuruus on sellainen, ettei kielletty kilpailun rajoittaminen ole rajoitukseen osallistuvilla elinkeinonharjoittajille kannattavaa. Kiinnijäämisestä seuraavan sanktion on oltava ankaraampi kuin rajoituksella saavutettava hyöty, jotta seuraamusmaksulla olisi ennaltaehkäisevä vaikutus. Pienet, saavutettuun hyötyyn nähden vähäiset sakkorangaistukset eivät toimi yleis- eivätkä erityisestävästi toivotulla tavalla.³⁵⁴ Riittävän suurella seuraamusmaksulla on siten kaksi tehtävää: seuraamusmaksu on kilpailunrajoitukseen syyllistyneelle elinkeinonharjoittajalle rangaistuksen luonteinen hallinto-oikeudellinen sanktio ja sen tulee tehokkaasti estää kilpailunrajoitukseen ryhtyminen, sen jatkaminen sekä uusiminen.

232. Seuraamusmaksun suuruus perustuu kokonaisarvointiin, ja sitä määrättäessä on otettava huomioon muun muassa rikkomuksen laatu, laajuus, rikkomuksen moitittavuuden aste sekä sen kesto aika.

9.3 Tarkasteltavana olevan menettelyn arviointi

9.3.1 Rikkomuksen laatu

233. Seuraamusmaksuesityksessä kuvatuissa menettelyissä oli kyse selkeästi lain kiellon vastaisesta toiminnasta. Unionin vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan keskenään kilpailevien yritysten välinen hintayhteistyö kuuluu luonteensa ja vaikutustensa puolesta kaikkein vakavimpiin kilpailunrajoituksiin.³⁵⁵ Rikkomuksissa keskeisessä roolissa oli noin viidennestä Suomen autokouluista edustava UAY. Rikkomus kesti yhdistyksessä kolme ja puoli vuotta sekä Porvoossa yli puolitoista vuotta. Porvoossa yhteistyö pyrittiin

³⁵³ HE 88/2010 vp, s. 58.

³⁵⁴ Asiaan on kiinnitetty huomiota jo kilpailulainsäädännön tarkistamistyöryhmän mietinnössä vuodelta 1991, s. 80 ja 81. Tämä käy ilmi myös Euroopan komission vuoden 1998 sakkosuuntaviivoista: Seuraamusmaksua määrättäessä on tarpeen ottaa huomioon muille talouden toimijoille ja erityisesti kuluttajille vahinkoa aiheuttaviin rikkomuksiin syyllistyneen yrityksen todellinen taloudellinen kapasiteetti ja määrättävä sakon määrä tasolle, joka on riittävän ennaltaehkäisevä (Suuntaviivat asetuksen n:o 17/15 artiklan 2 kohdan ja perustamissopimuksen 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennassa, EYVL 98/C 9/03, s. 3).

³⁵⁵ Asia C-172/14, *ING Pensii*, kohta 32; yhdistetyt asiat T-374/94 ym., *European Night Services v. komissio*, kohta 136; asia C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*, kohdat 113–115.

vielä sen rauettua UAY:n tuella palauttamaan. Kyse on kilpailunrajoituksista, jotka ovat jo pitkään olleet laissa kiellettyjä.

234. UAY:n hintasuositusten tarkoituksena oli ohjata autokouluja hintojen korottamiseen ja siten niillä pyrittiin kilpailun rajoittamiseen. Suositusten sisältö ja käytetyt sanamuodot osoittavat, että kilpailun rajoittaminen oli myös yhdistyksen sekä sen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien subjektiivinen tavoite. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan hintasopimukset ilmentävät jo itsessään riittävää vahingollisuutta kilpailulle ja ovat siten tarkoitukseltaan kilpailua rajoittavia ilman, että niiden kiellettävyys edellyttäisi niistä aiheutuvien kilpailunvastaisten vaikutusten todentamista.³⁵⁶

235. Porvoossa pitkään toimineet kolme autokoulua käyttivät 19.1.2013 voimaan astunutta lakiuudistusta yhdistyksen suosituksen mukaisesti mahdollisimman suuren korotuksen tekemiseksi B-kortin hintaan. Yhdenmukaistettu hintataso pidettiin yllä uusien toimijoiden markkinalle saapumiseen asti ja uudet toimijat yritettiin saada mukaan aiemman kaltaiseen hintayhteistyöhön. Esitetty näyttö huomioon ottaen Porvoon rikkomuksen osalta kyseessä on laadultaan erittäin vakava kilpailunrajoitus, paljas hintakartelli.

9.3.2 Rikkomuksen laajuus

236. Kotimaisessa oikeuskäytännössä on vakiintuneesti arvioitu rikkomuksen maantieteellistä laajuutta erityisesti sen mukaan, onko kyseessä valtakunnallinen vai alueellinen rikkomus.³⁵⁷ Maantieteellisen laajuuden lisäksi tulee arvioida rikkomuksen taloudellista laajuutta, jolloin tarkastellaan esimerkiksi rikkomuksen kohteena olevien markkinoiden kokoa ja niiltä elinkeinonharjoittajille kertynyttä liikevaihtoa.³⁵⁸

237. Viraston arvion mukaan autokoulumarkkinoiden koko on vuosien 2012 ja 2015 välillä ollut Suomessa noin 150 miljoonaa euroa. B-kortin osuus kuljettajakoulutuksen liikevaihdosta on varovaisen arvion mukaan noin 60–80 prosenttia. Alan liikevaihdon, hyväksytyjen ajokokeiden määrän ja eri ajokorttiluokkien hintojen erot huomioiden B-korttiopetuksen liikevaihdoksi Suomessa esityksen kattamana ajanjaksona voidaan arvioida noin 90–120 miljoonaa euroa vuosittain.³⁵⁹

³⁵⁶ Asia C-67/13 P, *Groupeement des cartes bancaires v. komissio*, kohdat 49–51, 57 ja 58.

³⁵⁷ Ks. esim. KHO 2009:83.

³⁵⁸ Ks. esim. asia C-510/06 P, *Archer Daniels Midland Co. v. komissio*, kohta 74.

³⁵⁹ KKV on poiminut Tilastokeskuksen yritystietopalvelusta kuljettajakoulutuksen vuotuiset kokonaisliikevaihdot vuosilta 2012–2015. Tähän liikevaihtoon sisältyy jossain määrin myös muiden kulkuneuvojen kuljettajakoulutusta, mutta ei ammatilliseen tutkintoon johtavaa koulutusta. Lukujen perusteella voidaan havaita, että vuonna 2013 kokonaisliikevaihto kasvoi maltillisesti suhteessa edelliseen vuoteen, minkä jälkeen kokonaisliikevaihto on laskenut. Kokonaisliikevaihdon laskua esityksen kattaman ajanjakson jälkipuoliskolla selittää lasku hyväksytyjen ajokokeiden määrässä. Ajokortti suoritetaan vaiheittain ja sen vaatimat koulutukset jakautuvat usein eri vuosille, joten lukujen perusteella ei voi laskea luotettavaa ennustetta B-kortin keskihinnasta. Hyväksytyjen B ajokokeiden osuus on Traficomien tilastojen perusteella ollut n 70-73 % kokonaismäärästä. B-kortin tai muidenkaan ajokorttien osalta ei ole saatavilla virallisia tilastoja hintojen osalta. Trafim vuonna 2016 tekemässä tutkimuksessa hintavaihtelut olivat merkittäviä. Virasto on arvioinut, mikä voisi olla B-korttien osuus autokoulujen kokonaislii-

238. UAY edusti esityksen kattamana ajanjaksona noin viidennestä Suomen autokouluista. Hintasuosituksia annettiin Uudellamaalla yhdistyksen hallituksen jäsenten järjestämissä aluepalaverissa ja ainakin yhdessä sähköpostiviestissä³⁶⁰. Lisäksi hintasuosituksia esitettiin taloudellisen ajattelun kursseilla, jonka kutsu lähetettiin kummallakin kerralla koko Suomen Autokouluiliiton jäsenistölle, eli noin 90 prosentille Suomen autokouluista³⁶¹.
239. Vaikka yksittäisen autokoulun toiminnan voidaan katsoa olevan luonteeltaan paikallista, toimialajärjestön puitteissa toteutettu menettely ei ole rajoittunut yksittäisten yhdistyksen hallituksessa edustettuina olleiden autokoulujen paikallisille toiminta-alueille.
240. Porvoon hintakartelli toimi esityksen kattaman ajanjaksona Porvoossa. Porvoossa ylläpidetty hintataso oli niin korkea, että se vaikutti ilmeisesti jonkin verran myös lähialueiden autokouluyrittäjien päätöksentekoon³⁶².

9.3.3 Moitittavuuden aste

241. Rikkomuksen moitittavuuden astetta voivat kuvastaa esimerkiksi elinkeinonharjoittajan osallisuuden luonne rikkomuksessa, rikkomuksen uusiminen, mahdolliset toimenpiteet rikkomuksen lopettamiseksi, rikkomuksen vahingollisuus yhteiskunnalle ja rikkomuksella saavutettu hyöty.³⁶³ Osallisuuden luonnetta kuvaa muun muassa elinkeinonharjoittajan johtajuus tai aloitteellisuus kartellissa. Huomiota kiinnitetään myös kartellissa toimimisen aktiivisuuteen, liittymisen omaehtoisuuteen ja muiden painostamiseen.³⁶⁴
242. Kotimaisessa oikeuskäytännössä on kiinnitetty huomiota myös siihen, onko yrityksellä markkinavoimaa ja siitä seuraavaa todellista mahdollisuutta vaikuttaa olennaisesti markkinoiden toimivuuteen ja muiden yhtiöiden asemaan.³⁶⁵
243. Unionin vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan kilpailunvastaisen menettelyn vaikutukset eivät ole ratkaiseva peruste arvioitaessa seuraamusmaksun asianmukaista määrää. Kun kyse on vakavasta kilpailunrajoituksesta, seuraamusmaksun määrän arvioinnissa tulee vaikutusten sijaan kiinnittää ensisijaisesti huomiota menettelyn *luonteeseen*.³⁶⁶ Saavutettua hyötyä ei voida

---

kevaihdosta ja päätyntä arvioissaan kohtuullisen suureen vaihteluväliin, koska sekä B-kortin hintavaihtelut että B-kortin hintaerot suhteessa A- ja C-kortteihin ovat merkittävät.

³⁶⁰ Edellä kohta 64.

³⁶¹ Ks. edellä kohta 15.

³⁶² Edellä kohta 69 ja tarkemmin alaviite 119.

³⁶³ HE 88/2010 vp, s. 58.

³⁶⁴ KHO 2009:83, kohdat 1202, 1217 ja 1262.

³⁶⁵ KHO 2009:83, kohta 1202.

³⁶⁶ Ks. esim. asia T-90/11, *ONP ym. v. komissio*, kohta 371; asia T-138/07, *Schindler Holding ym. v. komissio*, kohta 222; asia C-194/99 P, *Thyssen Stahl v. komissio*, kohta 118; asia C-408/12 P, *YKK Corp ym. v. komissio*, kohdat 24–30; ks. myös komission päätös 5.12.2001, alaviite 274, asiassa IV/37.614/F3 PO *Interbrew ja Alken-Maes*, jossa komissio on viitaten julkisasiamies Mischon ratkaisuehdotukseen 18.5.2000 asiassa C-283/98 P, *Mo och Domsjö AB v. komissio*, todennut, että markkinoiden kohdistuvalla vaikutuksella on sakkojen suuruutta määriteltäessä *olennaista merkitystä vain silloin, kun kysees-*

pitää edellytyksenä seuraamusmaksun määräämiselle eikä seuraamusmaksun määrittämisen lähtökohtana, vaan enintään yhtenä tekijänä, joka on mahdollista ottaa huomioon kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuutta määrittäessä.³⁶⁷ Tällöinkin saavutettua hyötyä on pidetty seuraamusmaksua korottavana seikkana.³⁶⁸ Sama on vahvistettu kotimaisessa oikeuskäytännössä. Korkein hallinto-oikeus on asfalttikartellia koskevassa päätöksessään todennut, ettei kartellista aiheutuneen vahingon määrän tai kartellista siihen osallistuneille aiheutuneen taloudellisen hyödyn selvittäminen ole edellytyksenä seuraamusmaksun määräämiselle. Sen sijaan mainitut seikat voivat korkeimman hallinto-oikeuden mukaan vaikuttaa määrättävän seuraamusmaksun suuruuteen.³⁶⁹

244. Rikkomuksen vahingollisuutta ja siitä saavutettua hyötyä korostaa UAY:n asema maan suurimpana autokouluyhdistyksenä ja niin UAY:n hintasuosituksen kuin Porvoon hintakartellin kohdistuminen autokoulujen keskeisimpään tulonlähteeseen. UAY:n menettelyn moitittavuutta arvioitaessa tulee ottaa huomioon yhdistyksen ja sen hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien esittämien suositusten toteuttaminen Porvoossa vuoden 2013 lakiuudistuksen yhteydessä.

245. Esityksen kohteena olevien elinkeinonharjoittajien on myös näytön perusteella täytynyt ymmärtää menettelyn olevan kiellettyä, mitä osoittaa myös Drivers' Clubin edustajan I, Auto-opiston edustajan J ja Katiedun edustajan A asiassa kertoma.³⁷⁰

9.3.4 Rikkomuksen kesto

246. UAY:n johdonmukainen toiminta hintasuositusten antamiseksi alkoi viimeistään huhtikuussa 2012 ja jatkui keskeytyksettä 27.10.2015 asti. Yhdistyksen rikkomus kesti siten kolme ja puoli vuotta. Virasto katsoo näytön perusteella esityksen kohteena olevien UAY:n hallituksessa edustettuina olleiden elinkeinonharjoittajien olevan vastuussa UAY:n rikkomuksesta edellä kohdassa 8.8.2.2 yksilöidysti.

247. Porvoon hintakartelli nosti B-kortin hinnat yhdenmukaistetusti tammikuussa 2013 ja ylläpiti yhdenmukaistetut hinnat vuoden 2014 syksyyn asti. Porvoon kielletty hintayhteistyö kesti siten yli puolitoista vuotta.

---

sä ovat sopimukset, jotka eivät rajoita kilpailua luonteensa perusteella ja jotka eivät siis riko EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan 1 kohtaa muutoin kuin käytännön vaikutustensa osalta (kurs. tässä).

³⁶⁷ Esim. asiat T-241/01, SAS v. komissio, kohdat 146–147 ja 149; T-110/07 Siemens AG v. komissio, kohdat 285-287; T-195/06, Solvay Solexis v. komissio, kohta 197.

³⁶⁸ Asia T-195/06 Solvay Solexis v. komissio, kohta 205.

³⁶⁹ KHO 2009:83, kohta 1174. Näin myös KHO 14.6.2013, taltio 1993, dnro 277/2/10 (Hiusyrittäjät), s. 42. Myös asiassa KHO 2013:8 (Kodinkonehuollot), vaikutusten syntymistä arvioitiin siinä tarkoituksessa, olisiko niillä seuraamusmaksuja korottavaa merkitystä – ja kun vaikutukset katsottiin todennäköisesti verraten rajoitetuiksi, sille ei kuitenkaan annettu seuraamusmaksua alentavaa merkitystä.; ks. myös HE 88/2010 vp, s. 59.

³⁷⁰ LIITE 88, s. 9; LIITE 89, s. 12, LIITE 109, s. 2.

9.4 Seuraamusmaksun määrä

248. Seuraamusmaksun suuruuden arvioinnissa on kyse kokonaisharkinnasta kussakin yksittäistapauksessa. Esillä olevassa asiassa menettelyn laatu, laajuus moitittavuuden aste ja kesto olisivat edellyttäneet esitettyä suurempia seuraamusmaksuja.³⁷¹ Laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso ei kuitenkaan tätä mahdollista.
249. Laissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä ei muodosta asteikkoa, jonka sisällä arviointi laissa asetettujen kriteerien nojalla tehtäisiin, vaan se toimii ainoastaan maksun enimmäismäärää rajoittavana leikkurina. Tämän ylärajan tarkoituksena on estää se, ettei elinkeinoharjoittajille tai niiden yhteenliittymälle määrätä sellaisia seuraamusmaksuja, joita niiden ei voida olettaa pystyvän maksamaan. Liikevaihtoon perustuvalla enimmäismäärällä on siten erillinen ja kilpailunrajoituksen laatuun, laajuuteen ja kesto aikaan nähden itsenäinen tavoite.³⁷² Leikkuria on sovellettu kotimaisessa oikeuskäytännössä esimerkiksi niin sanotussa *asfalttikartelli*-asiassa, jossa on vahvistettu, että seuraamusmaksun kokonaisarviointi on enimmäismäärän soveltamisesta erillinen asia.³⁷³
250. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää, että markkinaoikeus määrää jäljempänä yksilöidyt seuraamusmaksut esityksen kohteena oleville toimijoille.

9.4.1 Uudenmaan Autokouluyhdistys ry

251. UAY:n menettelyn laatua, laajuutta, moitittavuuden astetta ja kesto on tarkemmin kuvattu edellä jaksossa 9.3. UAY:lle esitettävän seuraamusmaksun riittävän yleis- ja erityisestävän vaikutuksen aikaansaamiseksi virasto on lisäksi ottanut huomioon erityisesti seuraavat seikat.
252. UAY:n antamissa ja aktiivisesti toimeenpanemissa hintasuosituksissa on kyse luonteensa ja vakavuutensa puolesta kaikkein vakavimmista kilpailunrajoituksista. Suositusten sisältö ja käytetyt sanamuodot osoittavat, että kilpailun rajoittaminen oli yhdistyksen subjektiivinen tavoite.

³⁷¹ Kilpailulain 13 §:n yksityiskohtaisten perustelujen mukaan seuraamusmaksun määrän tulisi olla sellainen, ettei kielletty kilpailunrajoittaminen ole rajoitukseen osallistuvilla elinkeinoharjoittajille kannattavaa. Rikkomusten kesto oli lyhimmillään yli puolitoista vuotta ja pisimmillään kolme ja puoli vuotta. Porvoon hintakartellin vaikutuksesta B-kortin kokonaishinta nousi Porvoossa noin 32 %. UAY:n hintasuosituksella tavoiteltiin 20 %:n korotusta B-kortin perusvaiheen keskihintaan. Näin merkittävät hinnankorotukset autokoulujen tärkeimpään tulonlähteeseen eivät tule täysimääräisesti huomioiduksi hallinnollisen sanktion 10 prosentin enimmäismäärää sovellettaessa.

³⁷² KHO 14.6.2013, dnro 277/2/10 taltio 1993, s. 46.

³⁷³ Ks. KHO 2009:83, kohdat 1218-1219, jossa todetaan mm. "(1218) Kilpailuvirasto esittää Valtatielle määrättäväksi 12 700 000 euron seuraamusmaksun. Valtatien kilpailunrajoituksen laatu, laajuus ja kesto aika huomioon ottaen Valtatielle olisi määrättävä Kilpailuviraston esityksen mukainen seuraamusmaksu. Kilpailunrajoituslain 8 §:n 2 momentin mukaan seuraamusmaksu saa kuitenkin olla enintään 10 prosenttia kilpailunrajoitukseen osallistuvan elinkeinoharjoittajan edellisen vuoden liikevaihdosta. Valtatien liikevaihto markkinaoikeuden päätöstä edeltävänä vuonna 2006 on ollut noin 48 100 000 euroa. Valtatielle määrättävän seuraamusmaksun enimmäismääränä on siten pidettävä 4 810 000 euroa. (1219) Kun otetaan huomioon edellä ilmenevä kilpailunrajoituksen laatu, laajuus ja kesto aika sekä kartellin vahingollisuus, korkein hallinto-oikeus katsoo, että Valtatielle eli nykyisin VLT Trading Oy:lle on määrättävä 4 800 000 euron seuraamusmaksu."

253. Hintasuosituksissa on kyse kilpailunrajoituksesta, joka on jo pitkään ollut laissa kiellettyä. Menettelyn luonteesta ja moitittavuudesta on viimeaikaista kotimaista oikeuskäytäntöä, minkä lisäksi virasto on tiedottanut aiheesta selvitystoimenpiteiden edetessä.³⁷⁴ Siten UAY:llä ei ole voinut olla epätietoisuutta siitä, että sen menettelyssä on ollut kyse selkeästi lain kiellon vastaisesta toiminnasta.
254. UAY:n jäsenet edustavat noin viidennestä Suomen autokouluista. Kun vielä huomioidaan, että UAY aktiivisesti pyysi tiedotetta taloudellisen ajattelun kurseista lähetettävän Suomen Autokoululiiton jäsenistölle mahdollisimman kattavalla jakelulla, rikkomuksen maantieteellinen ja taloudellinen laajuus oli Uuttamaata laajempi. B-korttiopetuksen liikevaihdoksi Suomessa esityksen kattamana ajanjaksona voidaan arvioida noin 90–120 miljoonaa euroa vuositain.
255. UAY:n menettelyn moitittavuutta korostaa näyttö hintasuositusten tavoitteen toteutumisesta Porvoossa, jossa B-kortin jo ennestään verrattain korkea kokonaishinta nousi keskimääräistä enemmän, noin 600 eurolla. Hintasuositusten toistuvasta esittämisestä on näyttöä myös Hyvinkäältä, jossa järjestettiin paikallisten autokoulujen hintapalavereita. Rikkomuksen vahingollisuutta ja autokoulujen siitä saavuttamaa hyötyä korostaa lisäksi UAY:n asema maan suurimpana autokouluyhdistyksenä ja hintasuosituksen kohdistuminen autokoulujen keskeisimpään tulonlähteeseen.
256. UAY:n aktiivinen ja määrätietoinen toiminta hintasuositusten antamiseksi kesti kolme ja puoli vuotta. Menettelyssä ei siten ole kyse yksittäisestä tai lyhyestä rikkomuksesta.
257. Arvioitaessa edellä todettua yhdessä jaksossa 9.3 todetun kanssa menettelyn laatu, laajuus, moitittavuuden aste ja kesto edellyttäisivät suurempaa seuraamusmaksua kuin laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso mahdollistaa.³⁷⁵ Esimerkkinä riittävästä yleis- ja erityisestävästä seuraamusmaksutasosta voidaan käyttää Euroopan komission suuntaviivoja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta (jäljempänä ”sakkosuuntaviivat”). Sakkosuuntaviivat asettaisivat jo sakon perusmäärän 68 915–132 726 euron välille, kun käytetään 15–30 %:n osuutta myyntiarvosta, kolmen ja puolen vuoden kestoja ja 15–25 %:n lisäsummaa.³⁷⁶ Sakkosuuntaviivojen määrittämässä perusmäärässä ei vielä ole huomioitu raskauttavia tai lieventäviä seikkoja. Selvyyden vuoksi virasto toteaa, että myös EU:n Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003 23 artik-

³⁷⁴ Ks. esim. viraston tiedotteet 23.12.2009 ja 20.6.2013.

³⁷⁵ Toimialayhdistysten sakkotasoon on kiinnitetty huomiota EU-tasolla. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/1 jäsenvaltioiden kilpailuviranomaisten täytäntöönpanovaltuuksien parantamiseksi ja moitteettoman toiminnan varmistamiseksi tuo tehtyjen havaintojen johdosta muutoksen toimialayhdistysten sakottamiseen sovellettaviin säännöksiin. Näin ollen on erityisesti syytä huolehtia siitä, että toimialayhdistyksiä sakotetaan tavalla, jonka nyt voimassa oleva – ja siis ongelmalliseksi todettu – kotimainen lainsäädäntö mahdollistaa.

³⁷⁶ Komission sakkosuuntaviivojen kohdan 21 mukaisesti sakon perusmäärässä huomioon otettava osuus myyntiarvosta on yleensä enintään 30 prosenttia. Esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 102 097 euron myyntiarvosta. Myyntiarvona on käytetty yhdistyksen vuoden 2015 tammikusta lokakuuhun kertynyttä liikevaihtoa.

lan mukaan sakko on enintään 10 prosenttia kunkin rikkomiseen osallisen yrityksen tai yritysten yhteenliittymän osalta sen edellisen tilikauden liikevaihdosta.

258. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää kilpailulaissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä huomioden, että markkinaoikeus määrää Uudenmaan Autokouluyhdistys ry:lle 12 251,60 euron seuraamusmaksun.³⁷⁷

9.4.2 Autokoulu Hakala Ky

259. Autokoulu Hakalan edustaja D toimi UAY:n edustajana 15.3.2013 alkaen yhtäjaksoisesti aina UAY:n rikkomuksen päättymiseen 27.10.2015 asti sekä 2015–2016. Autokoulu Hakalan vastuu ja osallisuus UAY:n hintasuositusten antamiseen on yksilöity edellä jaksoissa 8.7.2.2 ja 8.8.2.2. Autokoulu Hakala osallistui rikkomukseen yli kahden ja puolen vuoden ajan.
260. UAY:n menettelyn laatua, laajuutta, moitittavuuden astetta ja kestoa on tarkemmin kuvattu edellä jaksoissa 9.3.3 ja 9.4.1. Autokoulu Hakalalle esitetävän seuraamusmaksun riittävän yleis- ja erityisestävän vaikutuksen aikaansaamiseksi virasto on lisäksi ottanut huomioon erityisesti seuraavat seikat.
261. Autokoulu Hakalan edustaja D toimi useita kertoja UAY:n hallituksen Liikenneakatemialle lähettämien sähköpostien lähettäjänä ja oli aktiivinen hintakilpailuun keskittyvien vastausten laatimisessa vuoden 2015 aikana edellä jaksossa 7.2.2 kuvatusti. Autokoulu Hakalan edustaja D osallistui myös Hyvinkään hinta-aiheisiin aluepalavereihin ja toimi aiemmin aluepalavereiden koolle kutsujana.³⁷⁸
262. Arvioitaessa edellä todettua menettelyn laatu, laajuus, moitittavuuden aste ja kesto edellyttäisivät suurempaa seuraamusmaksua kuin laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso mahdollistaa. Esimerkkinä riittävästä yleis- ja erityisestävästä seuraamusmaksutasosta voidaan käyttää Euroopan komission suuntaviivoja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta (jäljempänä ”sakkosuuntaviivat”): Sakkosuuntaviivat asettaisivat jo sakon perusmäärän 74 415–173 975 euron välille, kun käytetään 15–30 %:n osuutta myyntiarvosta, kolmen vuoden kesto ja 15–25 %:n lisäsummaa.³⁷⁹ Sakkosuuntaviivojen määrittämisessä perusmäärässä ei vielä ole huomioitu raskauttavia tai lieventäviä seikkoja. Selvyyden vuoksi virasto toteaa, että myös EU:n Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003 23 artiklan mukaan sakko on enintään 10 prosenttia kunkin rik-

³⁷⁷ Vuodelle 2015 ilmoitettu liikevaihto 122 516,01 euroa.

³⁷⁸ LIITTEET 42 ja 43.

³⁷⁹ Komission sakkosuuntaviivojen kohdan 21 mukaisesti sakon perusmäärässä huomioon otettava osuus myyntiarvosta on yleensä enintään 30 prosenttia. Esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 124 025–151 283 euron myyntiarvosta. Myyntiarvona on käytetty yhtiön vuodelta 2015 tammikusta lokakuuhun kertynyttä B-korttikokonaisuuden liikevaihtoa, joka on liikesalaisuuden suojaamiseksi muunnettu satunnaiseksi vaihteluväliksi.

komiseen osallisen yrityksen tai yritysten yhteenliittymän osalta sen edellisen tilikauden liikevaihdosta.

263. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää kilpailulaissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä huomioiden, että markkinaoikeus määrää Autokoulu Hakala Ky:lle 17 568,50 euron seuraamusmaksun.³⁸⁰

9.4.3 Eko-Center Liikennekoulutuspalvelut Ky

264. Eko-Centerin edustaja G toimi UAY:n edustajana 28.3.2014 alkaen yhtäjaksoisesti aina UAY:n rikkomuksen päättymiseen 27.10.2015 asti. Eko-Centerin vastuu ja osallisuus UAY:n hintasuositusten antamiseen on yksilöity edellä kohdissa 8.7.2.2 ja 8.8.2.2. Eko-Center osallistui rikkomukseen yli puolentoista vuoden ajan.
265. UAY:n menettelyn laatua, laajuutta, moitittavuuden astetta ja kestoa on tarkemmin kuvattu edellä jaksoissa 9.3.3 ja 9.4.1. Eko-Centerille esitettävän seuraamusmaksun riittävän yleis- ja erityisestävän vaikutuksen aikaansaamiseksi virasto on lisäksi ottanut huomioon erityisesti seuraavat seikat.
266. Eko-Centerin edustaja G osallistui Liikenneakatemialle UAY:n hallituksen nimissä lähetetyn vastauksen laadintaan kesäkuussa 2015. Eko-Centerin edustaja G otti 31.10.2014 yhteyttä uuteen porvooolaiseen toimijaan UAY:n nimissä kertoakseen, mikä oli B-kortin esityksen kattamana ajanjaksona noudatettu ja uusille toimijoillekin järkevä kokonaishinta. B-korttikokonaisuuden tavoitehinnaksi Eko-Centerin edustaja G ilmoitti 2700–2800 euroa, mikä hän myöhemmin kertoi perustuvan teollisuustyöntekijän keskiansioon. Eko-Centerin edustaja G toimi myös toistuvasti Hyvinkään hinta-aiheisten aluepalavereiden koolle kutsujana³⁸¹.
267. Arvioitaessa edellä todettua menettelyn laatu, laajuus, moitittavuuden aste ja kesto edellyttäisivät suurempaa seuraamusmaksua kuin laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso mahdollistaa. Esimerkkinä riittävästä yleis- ja erityisestävästä seuraamusmaksutasosta voidaan käyttää Euroopan komission suuntaviivoja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta (jäljempänä ”sakkosuuntaviivat”). Sakkosuuntaviivat asettaisivat jo sakon perusmäärän 17 884–41 124 euron välille, kun käytetään 15–30 %:n osuutta myyntiarvosta, kahden vuoden kestoa ja 15–25 %:n lisäsummaa.³⁸² Sakkosuuntaviivojen määrittämässä perusmäärässä ei vielä ole huomioitu raskauttavia tai lieventäviä seikkoja. Selvyyden vuoksi virasto toteaa, että myös EU:n Neuvoston asetus (EY)

³⁸⁰ Vuodelle 2015 ilmoitettu liikevaihto 175 685 euroa ja vuoden 2015 tammikuusta lokakuulle ilmoitettu B-korttikokonaisuuden liikevaihto [LS: JulKL 24.1 §:n 20-kohta].

³⁸¹ LIITTEET 44–47.

³⁸² Komission sakkosuuntaviivojen kohdan 21 mukaisesti sakon perusmäärässä huomioon otettava osuus myyntiarvosta on yleensä enintään 30 prosenttia. Esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 39 742–48 382 euron myyntiarvosta. Myyntiarvona on käytetty yhtiön vuodelta 2015 tammikuusta lokakuuhun kertynyttä B-korttikokonaisuuden liikevaihtoa, joka on liikesalaisuuden suojaamiseksi muunnettu satunnaiseksi vaihteluväliksi.

N:o 1/2003 23 artiklan mukaan sakko on enintään 10 prosenttia kunkin rikkomiseen osallisen yrityksen tai yritysten yhteenliittymän osalta sen edellisen tilikauden liikevaihdosta.

268. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää kilpailulaissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä huomioden, että markkinaoikeus määrää Eko-Center Liikennekoulutuspalvelut Ky:lle 6 881,84 euron seuraamusmaksun.³⁸³

9.4.4 Järvenpään Ajokoulutuskeskus Oy

269. Järvenpään Ajokoulutuskeskuksen edustaja K toimi UAY:n edustajana 15.3.2013 alkaen yhtäjaksoisesti aina UAY:n rikkomuksen päättymiseen 27.10.2015 asti. Järvenpään Ajokoulutuskeskuksen vastuu ja osallisuus UAY:n hintasuositusten antamiseen on yksilöity edellä kohdissa 8.7.2.2 ja 8.8.2.2. Järvenpään Ajokoulutuskeskus osallistui rikkomukseen yli kahden ja puolen vuoden ajan.
270. UAY:n menettelyn laatua, laajuutta, moitittavuuden astetta ja kestoa on tarkemmin kuvattu edellä jaksoissa 9.3.3 ja 9.4.1. Järvenpään Ajokoulutuskeskukselle esitettävän seuraamusmaksun riittävän yleis- ja erityisestävän vaikutuksen aikaansaamiseksi virasto on lisäksi ottanut huomioon erityisesti seuraavat seikat.
271. Järvenpään Ajokoulutuskeskuksen edustaja K osallistui hintakilpailusta UAY:n hallituksen toiminnan yhteydessä käytyyn keskusteluun. Järvenpään Ajokoulutuskeskuksen edustaja K oli myös tietoinen vuosina 2012 ja 2013 järjestetyistä taloudellisen ajattelun kurseista ja niiden tarkoituksesta. Lisäksi Järvenpään Ajokoulutuskeskuksen edustaja K oli tietoinen Eko-Centerin edustajan G Liikenneakatemialle ja UAY:n hallituksen muille jäsenille lähettämästä, hintasuosituksen sisältäneestä sähköpostiviestistä uusien toimijoiden aloitettua Porvoossa syksyllä 2014, kesäkuussa 2015 laaditusta vastauksesta sekä UAY:n edustajan B yhdistyksen nimissä 5.10.2015 Porvoon aluepalaverissa esittämästä hintasuosituksesta.
272. Arvioitaessa edellä todettua menettelyn laatu, laajuus, moitittavuuden aste ja kesto edellyttäisivät suurempaa seuraamusmaksua kuin laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso mahdollistaa. Esimerkkinä riittävästä yleis- ja erityisestävästä seuraamusmaksutasosta voidaan käyttää Euroopan komission suuntaviivoja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta (jäljempänä "sakkosuuntaviivat"). Sakkosuuntaviivat asettaisivat jo sakon perusmäärän 181 998–430 908 euron välille, kun käytetään 15–30 %:n osuutta myyntiarvosta, kolmen vuoden kestoa ja 15–25 %:n lisäsummaa.³⁸⁴ Sakkosuuntaviivojen määrittä-

³⁸³ Vuodelle 2015 ilmoitettu liikevaihto 68 818,36 euroa ja B-korttikokonaisuudelle tammi-lokakuulle ilmoitettu osuus [LS JulKL 24.1 §:n 20-kohta] (ilmoitetuista luvuista laskettu pois ALV:n osuus).

³⁸⁴ Komission sakkosuuntaviivojen kohdan 21 mukaisesti sakon perusmäärässä huomioon otettava osuus myyntiarvosta on yleensä enintään 30 prosenttia. Esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 303 330–374 702 euron myyntiarvosta. Myyn-

mässä perusmäärässä ei vielä ole huomioitu raskauttavia tai lieventäviä seikkoja. Selvyyden vuoksi virasto toteaa, että myös EU:n Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003 23 artiklan mukaan sakko on enintään 10 prosenttia kunkin rikkomiseen osallisen yrityksen tai yritysten yhteenliittymän osalta sen edellisen tilikauden liikevaihdosta.

273. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää kilpailulaissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä huomioiden, että markkinaoikeus määrää Järvenpään Ajokoulutuskeskus Oy:lle 55 100 euron seuraamusmaksun.³⁸⁵

9.4.5 Oy Hangö Bilskola – Hangon Autokoulu Ab

274. Hangon Autokoulun edustaja L toimi UAY:n edustajana 28.3.2014 alkaen yhtäjaksoisesti aina UAY:n rikkomuksen päättymiseen 27.10.2015 asti. Hangon Autokoulun vastuu ja osallisuus UAY:n hintasuositusten antamiseen on yksilöity edellä kohdissa 8.7.2.2 ja 8.8.2.2. Hangon Autokoulu osallistui rikkomukseen yli puolentoista vuoden ajan.
275. UAY:n menettelyn laatua, laajuutta, moitittavuuden astetta ja kestoa on tarkemmin kuvattu edellä jaksoissa 9.3.3 ja 9.4.1. Hangon Autokoululle esitetävän seuraamusmaksun riittävän yleis- ja erityisestävän vaikutuksen aikaansaamiseksi virasto on lisäksi ottanut huomioon erityisesti seuraavat seikat.
276. Hangon Autokoulun edustaja L osallistui hintakilpailusta UAY:n hallituksen toiminnan yhteydessä käytyyn keskusteluun. Hangon Autokoulun edustaja L oli myös tietoinen vuosina 2012 ja 2013 järjestetyistä taloudellisen ajattelun kurseista ja niiden tarkoituksesta. Lisäksi Hangon Autokoulun edustaja L oli tietoinen Eko-Centerin edustajan G Liikenneakatemialle ja UAY:n hallituksen muille jäsenille lähettämästä, hintasuosituksen sisältäneestä sähköpostiviestistä uusien toimijoiden aloitettua Porvoossa syksyllä 2014 sekä UAY:n edustajan B yhdistyksen nimissä 5.10.2015 Porvoon aluepalaverissa esittämästä hintasuosituksesta. Hangon Autokoulun edustaja L osallistui myös UAY:n hallituksen kesäkuussa 2015 Liikenneakatemialle lähetetyn vastauksen laadintaan.
277. Arvioitaessa edellä todettua menettelyn laatu, laajuus, moitittavuuden aste ja kesto edellyttäisivät suurempaa seuraamusmaksua kuin laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso mahdollistaa. Esimerkkinä riittävästä yleis- ja erityisestävästä seuraamusmaksutasosta voidaan käyttää Euroopan komission suuntaviivoja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta (jäljempänä "sakkosuuntaviivat"). Sakkosuuntaviivat asettaisivat jo sakon perusmäärän 38 900–90 565 euron välille, kun käytetään 15–30 %:n osuutta myyntiarvosta, kahden vuo-

tiarvona on käytetty yhtiön vuodelta 2015 tammikusta lokakuuhun kertynyttä B-korttikokonaisuuden liikevaihtoa, joka on liikesalaisuuden suojaamiseksi muunnettu satunnaiseksi vaihteluväliksi.

³⁸⁵ Vuoden 2015 liikevaihto 551 000 euroa ja B-korttikokonaisuudelle vuoden 2015 tammi-lokakuulle ilmoitettu osuus [LS JulkL 24.1 §:n 20-kohta].

den kesto ja 15–25 %:n lisäsummaa.³⁸⁶ Sakkosuuntaviivojen määrittämässä perusmäärässä ei vielä ole huomioitu raskauttavia tai lieventäviä seikkoja. Selvyyden vuoksi virasto toteaa, että myös EU:n Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003 23 artiklan mukaan sakko on enintään 10 prosenttia kunkin rikkomiseen osallisen yrityksen tai yritysten yhteenliittymän osalta sen edellisen tilikauden liikevaihdosta.

278. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää kilpailulaissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä huomioiden, että markkinaoikeus määrää Oy Hangö Bilskola – Hangon Autokoulu Ab:lle 13 900 euron seuraamusmaksun.³⁸⁷

9.4.6 Malmin Autokoulu Oy

279. Malmin Autokoulun edustaja M toimi UAY:n edustajana 28.3.2014 alkaen yhtäjaksoisesti aina UAY:n rikkomuksen päättymiseen 27.10.2015 asti. Malmin Autokoulu vastuu ja osallisuus UAY:n hintasuositusten antamiseen on yksilöity edellä kohdissa 8.7.2.2 ja 8.8.2.2. Malmin Autokoulu osallistui rikkomukseen yli puolentoista vuoden ajan.
280. UAY:n menettelyn laatua, laajuutta, moitittavuuden astetta ja kestoja on tarkemmin kuvattu edellä jaksoissa 9.3.3 ja 9.4.1. Malmin Autokoululle esitetävän seuraamusmaksun riittävän yleis- ja erityisestävän vaikutuksen aikaansaamiseksi virasto on lisäksi ottanut huomioon erityisesti seuraavat seikat.
281. Malmin Autokoulun edustaja M osallistui hintakilpailusta UAY:n hallituksen toiminnan yhteydessä käytyyn keskusteluun. Malmin Autokoulun edustaja M oli myös tietoinen vuosina 2012 ja 2013 järjestetyistä taloudellisen ajattelun kursseista ja niiden tarkoituksesta. Lisäksi Malmin Autokoulun edustaja M oli tietoinen Eko-Centerin edustajan G Liikenneakatemialle ja UAY:n hallituksen muille jäsenille lähettämästä, hintasuosituksen sisältäneestä sähköpostiviestistä uusien toimijoiden aloitettua Porvoossa syksyllä 2014, sekä yhdistyksen edustajan B yhdistyksen nimissä 5.10.2015 Porvoon aluepalaverissa esittämästä hintasuosituksesta. Malmin Autokoulun edustaja M osallistui myös UAY:n hallituksen kesäkuussa 2015 Liikenneakatemialle lähetetyn vastauksen laadintaan.
282. Arvioitaessa edellä todettua menettelyn laatu, laajuus, moitittavuuden aste ja kesto edellyttäisivät suurempaa seuraamusmaksua kuin laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso mahdollistaa. Esimerkkinä riittävästä yleis- ja erityisestävästä seuraamusmaksutasosta voidaan käyttää Euroopan komission suuntaviivoja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan

³⁸⁶ Komission sakkosuuntaviivojen kohdan 21 mukaisesti sakon perusmäärässä huomioon otettava osuus myyntiarvosta on yleensä enintään 30 prosenttia. Esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 86 444–106 547 euron myyntiarvosta. Myyntiarvona on käytetty yhtiön vuodelta 2015 tammikusta lokakuuhun kertynyttä B-korttikokonaisuuden liikevaihtoa, joka on liikesalaisuuden suojaamiseksi muunneltu satunnaiseksi vaihteluväliksi.

³⁸⁷ Vuoden 2015 liikevaihto 139 000 euroa ja B-korttikokonaisuuden osuudeksi tammikuusta lokakuulle ilmoitettu osuus [LS Julkl 24.1 §:n 20-kohta].

mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta (jäljempänä "sakkosuuntaviivat"). Sakkosuuntaviivat asettaisivat jo sakon perusmäärän 139 171–323 311 euron välille, kun käytetään 15–30 %:n osuutta myyntiarvosta, kahden vuoden kestoja ja 15–25 %:n lisäsummaa.³⁸⁸ Sakkosuuntaviivojen määrittämisessä perusmäärässä ei vielä ole huomioitu raskauttavia tai lieventäviä seikkoja. Selvyyden vuoksi virasto toteaa, että myös EU:n Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003 23 artiklan mukaan sakko on enintään 10 prosenttia kunkin rikkomiseen osallisen yrityksen tai yritysten yhteenliittymän osalta sen edellisen tilikauden liikevaihdosta.

283. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää kilpailulaissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä huomioden, että markkinaoikeus määrää Malmin Autokoulu Oy:lle 57 800 euron seuraamusmaksun.³⁸⁹

9.4.7 Porvoon Autokoulu Oy

284. Porvoon Autokoulun edustaja B toimi UAY:n edustajana koko UAY:n rikkomuksen keston ajan eli kolme ja puoli vuotta. Porvoon Autokoulu vastuu ja osallisuus UAY:n hintasuositusten antamiseen on yksilöity edellä kohdissa 8.7.2.2 ja 8.8.2.2 .
285. UAY:n menettelyn laatua, laajuutta, moitittavuuden astetta ja kestoja on tarkemmin kuvattu edellä jaksossa 9.3 . Porvoon Autokoulun edustaja B oli aloitteellisin, aktiivisin ja keskeisin toimija UAY:n hintasuositusten aikaansaamisessa ja ylläpitämisessä. Hän oli aloitteellinen taloudellisen ajattelun kurssien ja aluepalaverien järjestämisessä.
286. Porvoon Autokoulu osallistui myös Porvoon hintakartelliin, joka alkoi viimeistään 18.1.2013 ja päättyi aikaisintaan syksyllä 2014. Porvoon Autokoulun edustaja B oli tässäkin lain selkeästi kieltämässä menettelyssä aloitteellinen ja keskeinen toimija.
287. Porvoon rikkomuksessa on kyse keskenään kilpailevien elinkeinonharjoittajien välisestä hintayhteistyöstä, joka kuuluu luonteensa puolesta kaikkein vakaviimpiin kilpailurajoituksiin. Esitetty näyttö huomioden Porvoon rikkomuksessa on kyse laadultaan erittäin vakavasta kilpailurajoituksesta, paljaasta hintakartellista. Rikkomus oli sinällään alueellinen, mutta Porvoossa keinotekoisesti ylläpidetty hintataso oli niin korkea, että se ilmeisimmin vaikutti myös jonkin verran lähialueiden autokoulujen hinnoitteluun. Porvoon rikkomus kesti yli puolitoista vuotta. Uusien toimijoiden tullessa syksyllä 2014 markkinalle hintayhteistyö pyrittiin UAY:n tuella käynnistämään uudelleen. Porvoon Autokoulun edustaja B esitti vielä Porvoon aluepalaverissa

³⁸⁸ Komission sakkosuuntaviivojen kohdan 21 mukaisesti sakon perusmäärässä huomioon otettava osuus myyntiarvosta on yleensä enintään 30 prosenttia. Esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 309 269–380 366 euron myyntiarvosta. Myyntiarvona on käytetty 2015 tammikusta lokakuuhun kertynyttä B-korttikokonaisuuden liikevaihtoa, joka on liikesalaisuuden suojaamiseksi muunnettu satunnaisesti vaihteluväliseksi.

³⁸⁹ Vuoden 2015 liikevaihto 578 000 euroa ja B-korttikokonaisuuden osuudeksi tammikuusta lokakuulle ilmoitettu osuus [LS JulkL 24.1 §:n 20-kohta].

5.10.2015 B-kortin perusosan hintaan 300 euron suuruista korotusta. Porvoon hintakartellin laatua, laajuutta, moitittavuuden astetta ja kestoja on tarkemmin kuvattu edellä jaksossa 9.3.

288. Porvoon Autokoulu osallistui siten kahteen selkeästi lain kiellon vastaiseen menettelyyn. Yhtiön vastuu kattaa rikkomusten täytäntöönpanon koko ajallisen ja maantieteellisen ulottuvuuden. Näistä vakavista kilpailurikkomuksista Porvoon Autokoululle tulee määrätä seuraamusmaksu, jolla on riittävä yleis- ja erityisestävä vaikutus.

289. Arvioitaessa edellä todettua yhdessä jaksossa 9.3. todetun kanssa rikkomusten laatu, laajuus, moitittavuuden aste ja kesto edellyttäisivät suurempaa seuraamusmaksua kuin laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso mahdollistaa. Esimerkkinä riittävästä yleis- ja erityisestävästä seuraamusmaksutasosta voidaan käyttää Euroopan komission suuntaviivoja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta (jäljempänä "sakkosuuntaviivat"). Sakkosuuntaviivat asettaisivat jo sakon perusmäärän 127 283–295 682 euron välille, kun käytetään 15–30 %:n osuutta myyntiarvosta, kolmen ja puolen vuoden kestoja ja 15–25 %:n lisäsummaa.³⁹⁰ Sakkosuuntaviivojen määrittämässä perusmäärässä ei vielä ole huomioitu raskauttavia tai lieventäviä seikkoja. Selvyyden vuoksi virasto toteaa, että myös EU:n Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003 23 artiklan mukaan sakko on enintään 10 prosenttia kunkin rikkomiseen osallisen yrityksen tai yritysten yhteenliittymän osalta sen edellisen tilikauden liikevaihdosta.

290. Porvoon hintakartellin vaikutuksesta B-kortin kokonaishinta nousi Porvoossa noin 32 %. Näin merkittävät hinnankorotukset autokoulujen tärkeimpään tulonlähteeseen eivät tule täysimääräisesti huomioiduksi hallinnollisen sanktion 10 prosentin enimmäismäärää sovellettaessa.

291. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää kilpailulaissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä huomioiden, että markkinaoikeus määrää Porvoon Autokoulu Oy:lle 31 300 euron seuraamusmaksun.³⁹¹

9.4.8 Oy Autokoulu Drivers' Club Bilskola Ab

292. Drivers' Club osallistui Porvoon hintakartelliin, joka alkoi viimeistään 18.1.2013 ja päättyi aikaisintaan syksyllä 2014. Drivers' Clubin edustaja I oli rikkomuksessa aktiivinen toimija.

³⁹⁰ Komission sakkosuuntaviivojen kohdan 21 mukaisesti sakon perusmäärässä huomioon otettava osuus myyntiarvosta on yleensä enintään 30 prosenttia. Esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 188 568–227 448 euron myyntiarvosta. Myyntiarvona on käytetty yhtiön vuodelta 2015 tammikusta lokakuuhun kertynyttä B-korttikokonaisuuden liikevaihtoa, joka on liikesalaisuuden suojaamiseksi muunneltu satunnaiseksi vaihteluväliksi.

³⁹¹ Vuoden 2015 liikevaihto 313 000 euroa. Vuoden 2015 tammikuusta lokakuulle ilmoitettu B-korttikokonaisuuden liikevaihto [LS Julkl 24.1 §:n 20-kohta].

293. Keskenään kilpailevien elinkeinonharjoittajien välinen hintayhteistyö kuuluu luonteensa puolesta kaikkein vakavimpiin kilpailurajoituksiin. Esitetty näyttö huomioiden Porvoon rikkomuksessa on kyse laadultaan erittäin vakavasta kilpailunrajoituksesta, paljaasta hintakartellista. Rikkomus oli sinällään alueellinen, mutta Porvoossa keinotekoisesti ylläpidetty hintataso oli niin korkea, että se ilmeisimmin vaikutti myös jonkin verran lähialueiden autokoulujen hinnoitteluun.
294. Porvoon rikkomus kesti yli puolitoista vuotta. Uusien toimijoiden tullessa syksyllä 2014 markkinalle hintayhteistyö pyrittiin UAY:n tuella käynnistämään uudelleen. Drivers' Clubin edustaja I ehdotti vielä Porvoon aluepalaverissa 5.10.2015 B-kortin perusosan hintaan 300 euron suuruista korotusta. Porvoon hintakartellin laatua, laajuutta, moitittavuuden astetta ja kestoa on tarkemmin kuvattu edellä jaksossa 9.3 .
295. Arvioitaessa edellä todettua menettelyn laatu, laajuus, moitittavuuden aste ja kesto edellyttäisivät suurempaa seuraamusmaksua kuin laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso mahdollistaa. Esimerkkinä riittävästä yleis- ja erityisestävästä seuraamusmaksutasosta voidaan käyttää Euroopan komission suuntaviivoja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta (jäljempänä "sakkosuuntaviivat"). Sakkosuuntaviivat asettaisivat jo sakon perusmäärän 161 707–370 435 euron välille, kun käytetään 15–30 %:n osuutta myyntiarvosta, kahden vuoden kesto ja 15–25 %:n lisäsummaa.³⁹² Sakkosuuntaviivojen määrittämissä perusmäärässä ei vielä ole huomioitu raskauttavia tai lieventäviä seikkoja. Selvyyden vuoksi virasto toteaa, että myös EU:n Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003 23 artiklan mukaan sakko on enintään 10 prosenttia kunkin rikkomiseen osallisen yrityksen tai yritysten yhteenliittymän osalta sen edellisen tilikauden liikevaihdosta.
296. Porvoon hintakartellin vaikutuksesta B-kortin kokonaishinta nousi Porvoossa noin 32 %. Näin merkittävät hinnankorotukset autokoulujen tärkeimpään tulonlähteeseen eivät tule täysimääräisesti huomioiduksi hallinnollisen sanktion 10 prosentin enimmäismäärää sovellettaessa.
297. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää kilpailulaissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä huomioiden, että markkinaoikeus määrää Oy Autokoulu Drivers' Club Bilskola Ab:lle 61 200 euron seuraamusmaksun.³⁹³

³⁹² Komission sakkosuuntaviivojen kohdan 21 mukaisesti sakon perusmäärässä huomioon otettava osuus myyntiarvosta on yleensä enintään 30 prosenttia. Esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 359 348–435 805 euron myyntiarvosta. Myyntiarvona on käytetty yhtiön vuodelta 2014 tammikusta lokakuuhun kertynyttä B-korttikokonaisuuden liikevaihtoa, joka on liikesalaisuuden suojaamiseksi muunneltu satunnaiseksi vaihteluväliseksi.

³⁹³ Vuoden 2014 liikevaihto 612 000 euroa ja B-korttikokonaisuuden osuudeksi tammikuusta lokakuulle 2014 ilmoitettu osuus [LS JulkL 24.1 §:n 20-kohta].

³⁹⁴ Komission sakkosuuntaviivojen kohdan 21 mukaisesti sakon perusmäärässä huomioon otettava osuus myyntiarvosta on yleensä enintään 30 prosenttia. Esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 213 680–262 243 euron myyntiarvosta. Myyntiarvona on käytetty yhtiön vuodelta 2014 tammikusta lokakuuhun kertynyttä B-korttikokonaisuuden liikevaihtoa, joka on liikesalaisuuden suojaamiseksi muunneltu satunnaiseksi vaihteluväliksi.

303. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää kilpailulaissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä huomioiden, että markkinaoikeus määrää Timo Anttila Yhtiöt Oy:lle 54 300 euron seuraamusmaksun.³⁹⁵

10 Sovelletut säännökset

304. Kilpailulaki (948/2011) 5, 12, ja 13.

---

³⁹⁵ Vuoden 2014 liikevaihto 543 000 euroa ja B-korttikokonaisuuden osuudeksi tammikuusta lokakuulle 2014 ilmoitettu osuus [LS JulKL 24.1 §:n 20-kohta].

LIITELUETTELO**Uutisointi**

LIITE 1	Talouselämä 31.10.2012: Ajokortin hinta nousee kohta mojavasti
LIITE 2	Yle 14.2.2013: Ajokoulutuksen hinnannousu nitistää opetuslupakoulutuksen
LIITE 3	HS 30.9.2013: Suomalainen ajokortti on huippukallis
LIITE 4	Yle 10.7.2013: Rätt bilskola sparar hundralappar
LIITE 5	Uusimaa 17.1.2013: Ajokortin hinta nousee rajusti
LIITE 6	Uusimaa 13.10.2014: Porvooseen kaksi uutta autokoulua
LIITE 7	Uusimaa 18.1.2013: Ajokortin hinta nousee käsi kädessä paremman liikenneopetuksen kanssa
LIITE 8	Ilta-Sanomat 18.1.2013: Ajokorttien hinnat pomppaavat huomenna
LIITE 9	Iltalehti 11.1.2013: Hinnankorotus raivostuttaa

Yhdistysmateriaali

LIITE 10	UAY:n JÄSENREKISTERI 2016	PBE8
LIITE 11	UAY:n JÄSENREKISTERI 2012	PBE8
LIITE 12	UAY SÄÄNNÖT 11.08.2015-.doc	PBE8
LIITE 13	Yhdistysrekisteriote 11.8.2015	PBE8
LIITE 14	UAY hallituksen työjärjestys.pdf	PBE8
LIITE 15	2008 UAY toimintakertomus.doc	PBE8
LIITE 16	2009 UAY toimintakertomus.doc	PBE8
LIITE 17	2012 A-Jäsentilaisuudet.pdf	PBE8
LIITE 18	UAY STRATEGIA 2011-.doc	PBE8
LIITE 19	UAY STRATEGIA 2011-2015.pdf	PBE8
LIITE 20	21.08.2013 hallituksen keskustelua yhdistyksen strategiasta.docx	PBE8

LIITE 21	2013 UAY hallitus.pdf	PBE8
LIITE 22	2014 UAY hallitus.pdf	PBE8
LIITE 23	2015 UAY hallitus.pdf	PBE8
LIITE 24	2012 UAY hallitus.pdf	PBE8

Kokousten pöytäkirjat ja esityslistat

LIITE 25	14.2.uay.hallitus.doc	PBE8
LIITE 26	12.07.uay.hallitus.pdf	PBE8
LIITE 27	Hallituksen kokouksen pöytäkirja 2/2012, 10.2.2012	PBE8
LIITE 28	Hallituksen kokouksen esityslista 1.6.2012 (6422.doc)	RAU16
LIITE 29	Hallituksen kokouspöytäkirja 9/2012, 1.6.2012 (7399.doc)	RAU 16
LIITE 30	12.12.uay.hallitus.doc	PBE8
LIITE 31	Vuosikokouksen pöytäkirja 15.3.2013	PBE8
LIITE 32	Vuosikokouksen pöytäkirja 2014 pitkä versio	PBE8

Kuitit, maksutositteet ja kirjanpitoaineisto

LIITE 33	Aluepalaveri 10.3.2011	PMA6
LIITE 34	Aluepalaveri 28.2.2012	PMA9
LIITE 35	Porvoon aluepalaveri Seireeni 31.12.2013	PBE3
LIITE 36	Kuitti Seireeni Porvoo 12.8.2014	PMA18
LIITE 37	Maksutositteet Seireeni Porvoo 27.11.2014	PBE4
LIITE 38	Tiliote ja kuitti osanottajalistalla 5.10.2015	PBE6
LIITE 39	Aluepalaveri 23.1.2012	PMA8
LIITE 40	Kuitti Kuninkaantie Espoo 10.11.2011	PBE1

LIITE 41	Aluepalaveri 14.2.2012	PMA10
LIITE 42	Aluepalaveri 9.3.2011	PMA5
LIITE 43	Aluepalaveri Hyvinkää 10.1.2012	PMA12
LIITE 44	Hyvinkään Rantasipi 8.2.2012	PMA11
LIITE 45	Aluepalaveri 18.12.2012	PBE2
LIITE 46	Aluepalaveri 18.3.2014	PMA15
LIITE 47	Aluepalaveri 3.3.2015	PBE7
LIITE 48	Aluepalaveri Järvenpää 20.10.2015	PBE5
LIITE 49	Kuitti Colosseo Järvenpää 10.2.2016	RAU51
LIITE 50	Kuitti Huili Järvenpää 23.3.2016	RAU48
LIITE 51	Aluepalaveri 3.1.2012	PMA13
LIITE 52	UAY:n päiväkirja 2012 (päiväkirja.pdf, sähköpostin liitteenä)	PBE8

Sähköpostit

LIITE 53	Sähköposti henkilö B <> henkilö P 20.5.2012 (7351.docx)	RAU16
LIITE 54	Sähköposti tiedotus@autokoululiitto.fi 1.8.2012	PMA1
LIITE 55	Lisää ilmoittautumisaikaa UAY_n taloudellisen ajattelun kurssille MUIILLE.eml	PBE8
LIITE 56	Henkilö O > SAKL jäsenet 6.8.2012	PMA1
LIITE 57	Sähköposti uay.info > henkilö Q 28.8.2012	PBE8
LIITE 58	Liiton kautta tullut koulutusristeilykutsu 28.8.2012	PMA1
LIITE 59	Sähköposti uay@uay.info > uay@uay.info 21.6.2012	PBE8
LIITE 60	Sihteerin viesti UAY:n hallitukselle 27.9.2012 - kurssipalautteet	PMA2
LIITE 61	Sähköposti ja liite uay.info > henkilö O 15.12.2012	PBE8
LIITE 62	Autokoululiiton tiedotus taloudellisen ajattelun kurssista 15.11.2012	ESK3

LIITE 63	Sähköposti tiedotus@autokoululiitto.fi 19.12.2012 (108225.msg)	ESK3
LIITE 64	Sähköposti henkilö D > henkilö F 15.6.2015 9:21	RAU12
LIITE 65	Sähköposti henkilö B > henkilö F 16.11.2014 klo 14:35:14 +0200	RAU1_L
LIITE 66	Sähköposti henkilö F > hallitus hinnan ilmoittamisesta 10.6.2015 22:21:05	RAU1_L
LIITE 67	Sähköposti henkilö D > henkilö B 11.6.2015 21:39:55	RAU13
LIITE 68	Sähköposti henkilö B > hallitus 13.6.2015 10:32	RAU13
LIITE 69	Sähköposti henkilö D > hallitus 14.6.2015 13:26	RAU13
LIITE 70	Hallituksen keskustelua henkilölle F lähetettävästä vastauksesta 14.6.2015 23:39:33	RAU13
LIITE 71	Henkilön F vastaus hallituksen vastaukseen hinnan ilmoittamisesta 15.6.2015 10:56:01	RAU1_L
LIITE 72	Henkilön F viesti hallitukselle hintojen ilmoittamisesta 24.6.2015 0:20:53	RAU1_L
LIITE 73	Vastaus henkilölle F henkilöltä D 3.7.2015 10:18:27	RAU1_L
LIITE 74	Vastaus henkilö F > hallitus 13.7.2015 0:09:12	RAU1_L
LIITE 75	Henkilön F viesti hallitukselle 25.10.2015 9:52:55	RAU82
LIITE 76	Sähköposti [sähköpostiosoitteet poistettu], 27.10.2015 12:21	RAU1_L
LIITE 77	Luonnos henkilölle F vastaamiseksi 26.10.2015 7:25:58, läh. henkilö G	RAU12
LIITE 78	Re_Visio 2 kommentoitavaksi.eml 26.10.2015 7:52:11, läh. henkilö D	RAU12
LIITE 79	Re_Visio 2 kommentoitavaksi.eml 26.10.2015 8:58:36, läh. henkilö K	RAU12
LIITE 80	Re_Visio 2 kommentoitavaksi.eml 26.10.2015 9:58:31, läh. henkilö D	RAU12
LIITE 81	Re_Visio 2 kommentoitavaksi.eml 26.10.2015 11:35:40, läh. henkilö M	RAU12
LIITE 82	Henkilön F vastaus hallitukselle 27.10.2015 20:07:52	RAU12
LIITE 83	Sähköposti [sähköpostiosoitteet poistettu] 31.10.2014	RAU1_L

LIITE 84	Kuulemistranskripti Autokoulu Hakalan edustaja D 7.9.2016
LIITE 85	Kuulemistranskripti Eko-Centerin edustaja G 29.9.2016
LIITE 86	Kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja B 10.2.2016
LIITE 87	Kuulemistranskripti Porvoon Autokoulun edustaja H 10.2.2016
LIITE 88	Kuulemistranskripti Drivers' Clubin edustaja I 10.2.2016
LIITE 89	Kuulemistranskripti Auto-opiston edustaja J 10.2.2016
LIITE 90	Kuulemistranskripti Liikenneakatemian edustaja F 24.2.2016
LIITE 91	Kuulemistranskripti Katiedu Driversin edustaja A 2.3.2016

Koulutusmateriaali

LIITE 92	Uudenmaan Autokouluyhdistys.ppt (sähköpostin liitetiedosto)	PBE8
LIITE 93	Henkilön D kopio henkilön P esitysdioista muistiinpanoin	RAU81
LIITE 94	Lasku syyskuun taloudellisen ajattelun kurssista	PBE8
LIITE 95	Lasku helmikuun taloudellisen ajattelun kurssista	PBE8
LIITE 96	UAY 14.09.2012 Taloudellisen ajattelun kurssin palautteet.xlsx	PBE8
LIITE 97	Tuore kurssimateriaali 08.02.2013.ppt	PBE8
LIITE 98	Koulutusohjelma liite 1.docx	PBE8
LIITE 99	Henkilön C muistiinpanot helmikuun kurssilta	ANO10

Kalenterimerkinnot

LIITE 100	Autokoulu Hakalan kalenterimerkintä 8.2.2013	RAU75
LIITE 101	Autokoulu Hakalan kalenterimerkintä 18.12.2012	RAU80
LIITE 102	Autokoulu Hakalan kalenterimerkintä 3.1.2012	RAU78
LIITE 103	Autokoulu Hakalan kalenterimerkintä 10.1.2012	RAU79

LIITE 104	Autokoulu Hakalan kalenterimerkintä 18.3.2014	RAU76

Muut viestit

LIITE 105	Mobiililaitteen tutkintaraportti (Mobilyze)	RAU82

Muut liitteet

LIITE 106	Kooste UAY:n hallituksen viestinnästä 25.–27.10.2015	-
LIITE 107	Porvoon Autokoulun käsin kirjoitettu muistilappu 50000 = 10 opea	RAU9
LIITE 108	Porvoon Autokoulun käsin kirjoitettu hintavertailu 17.9.2015	RAU2
LIITE 109	Tapaamismuistio henkilö A 13.10.2017	-
LIITE 110	Rikkomuskokonaisuuksista laaditut kuvaajat	-

Hintatiedot

LIITE 111	Undervisningsavtal Porvoon Autokoulu 31.8.2012, opp. 112312	JSU36
LIITE 112	Opetussopimus Porvoon Autokoulu II-vaihe 2.7.2012, opp. 211312	JSU2
LIITE 113	Undervisningsavtal Porvoon Autokoulu 11.2.2013, opp. 140	JSU4
LIITE 114	Undervisningsavtal Porvoon Autokoulu övningsdel 10.7.2013, opp. 77	JSU40
LIITE 115	Opetussopimus syventävä Porvoon Autokoulu 30.12.2013, opp. 4320	JSU25
LIITE 116	Porvoon Autokoulun hintataulukko (4346.xls), 6.9.2012	RAU16
LIITE 117	Porvoon Autokoulun hintataulukko (4494.xls), 23.10.2012	RAU16
LIITE 118	Porvoon Autokoulun hintataulukko (4493.xls), 22.1.2013	RAU16
LIITE 119	Drivers' Clubin hintataulukko (1561.xls), 3.7.2012	ESK3
LIITE 120	Drivers' Clubin hintataulukko (1625.xls), 17.1.2013	ESK3
LIITE 121	Undervisningsavtal Drivers' Club 28.8.2012, opp. 41212	ASP30

LIITE 122	Opetussopimus Drivers' Club syventävä 8.8.2012, opp. 17112	ASP49
LIITE 123	Undervisningsavtal Drivers' Club 28.1.2013 opp. 5413	ASP23
LIITE 124	Opetussopimus Drivers' Club harjoitteluvaihe 15.8.2013, opp. 103	ASP61
LIITE 125	Opetussopimus Drivers' Club syventävä 8.2.2013, opp. 01813	ASP46
LIITE 126	Auto-opiston opetussopimus perusvaihe 3.9.2012, opp. 43611	-
LIITE 127	Auto-opisto opetussopimus ii-vaihe 17.1.2013, opp. 37912	-
LIITE 128	Auto-opisto opetussopimus perus 28.1.2013, opp. 65911	-
LIITE 129	Auto-opisto opetussopimus harjoitteluvaihe 7.8.2013, opp. 114	-
LIITE 130	Auto-opisto opetussopimus syventävä 31.1.2013, opp. 43912	-
LIITE 131	Auto-opisto opetussopimus 28.6.2012, opp. 33511	-
LIITE 132	Auto-opisto opetussopimus 30.11.2012, opp. 59711	-
LIITE 133	Auto-opiston verkkosivun arkistokopio 12.3.2012, www.porvoonauto-opisto.fi ³⁹⁶	-
LIITE 134	Opetussopimus Porvoon Autokoulu 31.10.2012, opp. 81	JSU37
LIITE 135	Porvoon Autokoulun arkistoitu verkkosivu 17.3.2012, www.porvoonautokoulu.fi ³⁹⁷	-
LIITE 136	Opetussopimus Drivers' Club 28.8.2012, opp. 41412	ASP29
LIITE 137	Opetussopimus Drivers' Club 23.10.2012, opp. 50412	ASP28
LIITE 138	Opetussopimus Drivers' Club 18.12.2012, opp. 00313	ASP27
LIITE 139	Drivers' Clubin arkistoitu verkkosivu 8.6.2012, www.driversclub.fi ³⁹⁸	-
LIITE 140	Arkistoitu verkkosivu Auto-opisto 17.10.2013, www.porvoonauto-opisto.fi ³⁹⁹	-

³⁹⁶ Luettavissa: http://web.archive.org/web/20120312072633/http://www.porvoonauto-opisto.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=13&Itemid=5&lang=fi, tarkistettu 14.2.2017.

³⁹⁷ Luettavissa: kansallisarkiston verkkoarkisto, tarkistettu 31.1.2017.

³⁹⁸ Luettavissa: <http://web.archive.org/web/20120608204205/http://www.driversclub.fi/fi/kurssit/hinnasto/>, tarkistettu 14.2.2017.

³⁹⁹ Luettavissa: http://web.archive.org/web/20131017064102/http://porvoonauto-opisto.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=13&Itemid=5&lang=fi, tarkistettu 14.2.2017.

LIITE 141	Porvoon Autokoulu opetussopimus 26.8.2013 opp. 473	JSU9
LIITE 142	Porvoon Autokoulu opetussopimus 9.12.2013 opp. 39	JSU8
LIITE 143	Porvoon Autokoulu opetussopimus 18.8.2014, opp. 193	JSU31
LIITE 144	Drivers' Club opetussopimus 18.2.2013, opp. 9213	ASP22
LIITE 145	Drivers' Club opetussopimus 26.8.2013, opp. 35513	ASP34
LIITE 146	Drivers' Club opetussopimus 2.12.2013, opp. 40713	ASP32
LIITE 147	Drivers' Club opetussopimus 28.4.2014, opp. 8314	ASP19
LIITE 148	Auto-opisto opetussopimus perus 22.2.2013, opp. 67411	-
LIITE 149	Auto-opisto opetussopimus perus 14.10.2013, opp. 106711	-
LIITE 150	Auto-opisto opetussopimus perus 11.12.2013, opp. 108711	-
LIITE 151	Auto-opisto opetussopimus perus 29.4.2014, opp. 129811	-
LIITE 152	Auto-opisto opetussopimus perus 18.8.2014, opp. 140011	-
LIITE 153	Porvoon Autokoulun hintataulukko (4492.xls), 8.5.2014	RAU16
LIITE 154	Drivers' Clubin hintataulukko (1564.xls), 15.7.2014	ESK3
LIITE 155	Drivers' Clubin arkistoitu verkkosivu 23.8.2013 ⁴⁰⁰	-
LIITE 156	Undervisningsavtal Porvoon Autokoulu 27.1.2014, opp. 23	JSU26
LIITE 157	Drivers' Club opetussopimus 20.1.2014, opp. 4513	ASP31
LIITE 158	Auto-opisto opetussopimus perus 27.1.2014, opp. 118811	-
LIITE 159	Arkistoitu verkkosivu Katiedu 18.11.2014 ⁴⁰¹	-
LIITE 160	Arkistoitu verkkosivu Liikenneakatemia 16.10.2014 ⁴⁰²	-
LIITE 161	Opetussopimus B perus Drivers' Club 3.11.2014, opp. 31714	ASP13
LIITE 162	Opetussopimus B perus Porvoon Autokoulu 13.10.2014, opp. 265	JSU28

⁴⁰⁰ Luettavissa: <https://web.archive.org/web/20130823085352/http://driversclub.fi/fi/kurssit/hinnasto/>, tarkistettu 23.1.2018.

⁴⁰¹ Luettavissa: <http://web.archive.org/web/20141118013124/http://katiedudrivers.fi/porvoo>, tarkistettu 16.2.2017.

⁴⁰² Luettavissa: <http://web.archive.org/web/20141016120318/http://www.autokoululiikenneakatemia.fi:80/hinnasto.html>, tarkistettu 23.1.2018.

LIITE 163	Auto-opisto opetussopimus B perus 24.10.2014 opp. 146611	-
LIITE 164	Kooste Porvoossa toimivien autokoulujen B-korttiopetuksen perusosan hinnasta vuonna 2016	-